

ISSN 2786-5339
DOI: 10.53920/ES

Науковий журнал

ECONOMIC SYNERGY

2024

Випуск 2 (12)

Київ, 2024

SCIENTIFIC JOURNAL
ECONOMIC SYNERGY

Scientific specialist publication of Ukraine, category "B"

Published since 2021 year

Four time a year

ISSN 2786-5339

Kyiv, 2024, Issue 2 (12)

Establishers: Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=H_C1QI8AAAAJ&hl=uk

Index Copernicus: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=70157&lang=en>

CrossRef: <http://doi.org/10.53920/ES>

The journal publishes the results of scientific research in the following specialties:

051 – Economics, 073 – Management, 075 – Marketing (order of the Ministry of Education and Science № 320 dated 07/04/2022); 076 – Entrepreneurship and trade (order of the Ministry of Education and Science № 491 dated 27/04/2023); 281 – Public management and administration (order of the Ministry of Education and Science № 768 dated 20/06/2023).

Editors: **Veronika Khudolei**, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Editor board:

Oksana Karpenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Svitlana Tulchynska, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Alla Hrechko, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Nataliia Kholiavko, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Chernihiv, Ukraine)

Bogdan Dergaliuk, Doctor of Sciences (Economics), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Rostislav Tulchinsky, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Kateryna Boiarynova, Doctor of Sciences (Economics), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Vitalina Komirna, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Radom, Poland)

Iryna Kreidych, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Podhájska, Slovakia)

Viktoriia Riashchenko, Ph.D. (Economics), Professor (Riga, Latvia)

Maksym Dubyna, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Chernihiv, Ukraine)

Olha Popelo, Doctor of Sciences (Economics), Assoc. Professor (Chernihiv, Ukraine)

Svitlana Boniar, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kyiv, Ukraine)

Tetiana Shestakovska, Doctor of Sciences (Public Administration), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Tykhon Yarovoy, Doctor of Sciences (Public Administration), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Danylo Berezovskyi, Ph.D. (Public Administration), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Nataliya Tyukhtenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor (Kherson, Ukraine)

Roman Yankovoy, Ph.D. (Economics), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Radchenko, Doctor of Science (Public Administration), Professor (Gdansk, Poland)

Olena Mykhalovska, Doctor of Science in (Public Administration), Assoc. Professor (Chernihiv, Ukraine)

Zoryana Gbur, Doctor of Science (Public Administration), Professor (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Tverdokhlib, Doctor of Science (Public Administration), Assoc. Professor (Kyiv, Ukraine)

Technical editor: Olha Brazhnikova

Recommended for publication by the decision of the Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (Ukraine), protocol № 10/2324 from 27.06.2024

Editorial board address: Scientific journal «ECONOMIC SYNERGY», Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University, provulok Khersonskyi (Mahnitohorskyi), 3, Kyiv, 02094, Ukraine

☎ (066) 353-55-31

✉ journal@istu.edu.ua

🌐 <http://es.istu.edu.ua>

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine Certificate of state registration of the print media Series KB № 24896-14836P dated 18.06.2021

© Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ECONOMIC SYNERGY

Наукове фахове видання України, категорія «Б»

Засновано у 2021 року

Виходить 4 рази на рік

ISSN 2786-5339

Київ, 2024, Випуск 2 (12)

Засновник: Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=H_C1QI8AAAAJ&hl=uk

Index Copernicus: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=70157&lang=en>

CrossRef: <http://doi.org/10.53920/ES>

У журналі публікуються результати наукових пошуків зі спеціальностей:

051 – Економіка, 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг (наказ МОН № 320 від 07.04.2022);

076 – Підприємництво та торгівля (наказ МОН № 491 від 27.04.2023);

281 – Публічне управління та адміністрування (наказ МОН № 768 від 20.06.2023).

Головний редактор: **Вероніка Юрївна Худолей,**
доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Оксана Олександрівна Карпенко, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Світлана Олександрівна Тульчинська, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Алла Володимирівна Гречко, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Наталія Іванівна Холявко, доктор економічних наук, професор (Чернігів, Україна)

Богдан Володимирович Дергалюк, доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Ростислав Володимирович Тульчинський, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Катерина Олександрівна Бояринова, доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Віталіна Віталіївна Комірна, доктор економічних наук, професор (Радом, Польща)

Ірина Миколаївна Крейдич, доктор економічних наук, професор (Подгайська, Словаччина)

Вікторія Петрівна Рященко, кандидат економічних наук, професор (Рига, Латвія)

Максим Вікторович Дубина, доктор економічних наук, професор (Чернігів, Україна)

Ольга Володимирівна Попело, доктор економічних наук, доцент (Чернігів, Україна)

Світлана Михайлівна Боняр, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Тетяна Леонідівна Шестаковська, доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Тихон Сергійович Яровой, доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Данило Олегович Березовський, кандидат наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Наталія Анатоліївна Тюттенко, доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Роман Васильович Янковой, кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Олександр Віталійович Радченко, доктор наук з державного управління, професор (Гданськ, Польща)

Олена Василівна Михаловська, доктор наук з державного управління, доцент (Чернігів, Україна)

Зоряна Володимирівна Гбур, доктор наук з державного управління, професор (Київ, Україна)

Олександр Степанович Твердохліб, доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Технічний редактор: **Ольга Ігорівна Бражнікова**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЗВО «МНТУ», протокол №10/2324 від 27.06.2024

Адреса редакції: Науковий журнал «ECONOMIC SYNERGY», ЗВО «МНТУ»,
провулок Херсонський (Магнітогорський), 3, м. Київ, 02094, Україна

☎ (066) 353-55-31

✉ journal@istu.edu.ua

🌐 <http://es.istu.edu.ua>

Зареєстровано Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24896-14836Р від 18 червня 2021 року

© ЗВО «МНТУ»

ЗМІСТ

Катерина Миколаївна КРАУС

**ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОСТІ ЕКОНОМІКИ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ 8**

Денис Валерійович КРИЛОВ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... 21**

Марина Володимирівна ШАШИНА, Ольга Олександрівна КОЧЕРГА

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 33**

Ганна Вікторівна ЄФІМОВА, Юрій Олександрович ПОБЕРЕЖЕЦЬ

**ОЦІНКА ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ 48**

Ганна Вікторівна ЄФІМОВА, Олександр Олександрович ПОБЕРЕЖЕЦЬ

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 63**

Марина Володимирівна КОВБАТЮК, Георгій Олександрович КОВБАТЮК,

Вікторія Вікторівна ШКЛЯР, Андрій Сергійович ПЕТУХОВ

**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ
ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЗА ВИДАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ 85**

Сергій Михайлович ГАЗУДА

**АНАЛІЗ ТРЕНДІВ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ АГРАРНИХ РЕГІОНІВ
У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 105**

Володимир Дмитрович ВОЛОБОЄВ

**ІННОВАЦІЙНІ РЕКЛАМНІ ІНСТРУМЕНТИ НА ОСНОВІ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 116**

Дмитро Ігорович ЧЕРНІКОВ

**ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ..... 129**

Іларіон Костянтнович МЕЛЬНІКОВ

**ШЛЯХИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ
ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ 142**

Олег Борисович ХОМЕНКО

**ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В ІТ-КОМПАНІЯХ: ПОНЯТТЯ, СПОСОБИ
ОЦІНКИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ..... 156**

Артур Миколайович РОЗДОРЖНИЙ

**ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА ВІДТВОРЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 170**

CONTENTS

Kateryna KRAUS

**INTERDEPENDENCE OF INNOVATIVE ECONOMY
AND SOCIAL INEQUALITY IN THE CONDITIONS OF DIGITAL
TRANSFORMATION: A GLOBALIZATION ASPECT..... 8**

Denys KRYLOV

**TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS
OF DIGITALIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE..... 21**

Maryna SHASHYNA, Olga KOCHERGA

**EFFICIENCY OF USING THE RESOURCE POTENTIAL
OF THE ENTERPRISE UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION 33**

Ganna IEFIMOVA, Yuriy POBEREZHETS

**ASSESSMENT OF PROBLEMS AND PROSPECTS
FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR
OF UKRAINE..... 48**

Ganna IEFIMOVA, Oleksandr POBEREZHETS

**FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE
UNDER MARTIAL LAW 63**

Maryna KOVBATIUK, George KOVBATIUK, Viktoriia SHKLIAR, Andrii PIETUKHOV

**ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE
RELATIONS BY TYPES OF TRADE FLOWS..... 85**

Serhii GAZUDA

**ANALYSIS OF DEVELOPMENT TRENDS OF THE INDUSTRY
OF AGRARIAN REGIONS IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION105**

Volodymyr VOLOBOIEV

**INNOVATIVE ADVERTISING TOOLS BASED
ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE..... 116**

Dmytro CHERNIKOV

**FEATURES OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT
FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES
IN THE CONTEXT OF HYBRID THREATS 129**

Ilarion MELNIKOV

**WAYS TO FINANCE THE DEVELOPMENT
OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE 142**

Oleh KHOMENKO

**LABOR PRODUCTIVITY IN IT-COMPANIES: CONCEPTS,
ASSESSMENT METHODS AND MAIN DIRECTIONS
OF ITS IMPROVEMENT 156**

Artur ROZDOROZHNYI

**THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE REPRODUCTION
ECONOMIC POTENTIAL OF DOMESTIC ENTERPRISES:
CURRENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES..... 170**

JEL A13, E11, O31, O32, O33, P13

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-1>

Kateryna KRAUS,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Senior Research Officer,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy
ORCID ID: [0000-0003-4910-8330](https://orcid.org/0000-0003-4910-8330)

INTERDEPENDENCE OF INNOVATIVE ECONOMY AND SOCIAL INEQUALITY IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION: A GLOBALIZATION ASPECT

In the time of widespread digital transformation and innovation, economic relations are becoming more and more globalized, progressive and efficient. This is due to the automation of production and business processes, governance and various spheres of social life, accelerated development of ICT and digital technologies. The latter significantly change the market and transform the outlook of its economic agents, influence the change in behavior and thinking of buyers / clients, create a new type of business landscape based on the cluster approach, give impetus to the emergence of new business models, stimulate the production of innovations and the search for effective economic solutions, lay the foundations for sectoral, regional and national transformations. Today, more than ever before, the competitiveness and leading positions of countries in terms of economic innovation on the world map are determined by innovative and institutional structural transformations at all levels of economic aggregation. The implementation of advanced digital technologies for the purpose of increasing the economic and social well-being of mankind, modernization, and automation of production and business processes, transparency and availability of administrative services, creation of a digital space for quality life, determines the leadership in innovativeness of companies, territories (regions, agglomerations), countries, is important condition for sustainable economic development.

In the Global Innovation Index of 2023, among 132 economies of the world, the leadership belongs to the economies of European countries (Switzerland, Sweden, the Netherlands, United Kingdom) and the USA. It is noteworthy that these countries fall into the group of countries

with a high level of income, which confirms the direct relationship between the rating of innovativeness of the economy and the level of income in the country. A visualization of the spatial-geographic location of centers of innovation and digital development of the economies of individual countries of the world is presented, where the predominance of European and North American countries in the GII 2023 ranking can be traced. Established network connections and international cooperation, trust and mutual assistance, especially among the leading countries in terms of economic innovation, is what will help make the world a safe, comfortable, harmonious and balanced place for the life of every person, with a high level of economic and social well-being, environmental and information security.

Keywords: *digital transformation of the economy, digital technologies, digital divide, innovation, innovative economy, institutional structures, social inequality, enterprise, production.*

Катерина Миколаївна КРАУС,

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОСТІ ЕКОНОМІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У час цифрової трансформації та інноватизації, економічні відносини стають все більш глобалізованими, прогресивними і ефективними. Конкурентоспроможність і лідируючі позиції країн за інноваційністю економіки на карті світу сьогодні більше, ніж коли небув раніше, визначаються інноваційними та інституційними структурними трансформаціями на всіх рівнях економічної агрегації. Впровадження передових цифрових технологій заради підвищення економічного і соціального добробуту людства, модернізації та автоматизації виробничих і бізнес-процесів, прозорості та доступності адміністративних послуг, створення цифрового простору для якісного життя визначають лідерство за інноваційністю компаній, територій (регіонів, агломерацій), країн є ваговою умовою сталого економічного розвитку.

У Глобальному інноваційному індексі 2023 року, серед 132 економік країн світу, лідерство належать економікам європейських країн (Швейцарії, Швеції, Нідерландам, Великій Британії) та США. Примітно, що саме ці країни потрапляють у групу країн із високим рівнем доходу, що підтверджує пряму залежність між рейтингом інноваційності економіки та рівнем доходу в країні. Представлено візуалізацію просторово-географічного розміщення осередків інноваційного та цифрового розвитку економік окремих країн світу, де простежується переважання країн Європи та Північної Америки у рейтингу GII 2023. Налагоджені мережеві зв'язки і міжнародне співробітництво, довіра та взаємодопомога, особливо серед країн-лідерів за рівнем інноваційності економіки, це те, що допоможе зробити світ безпечним, комфортним, гармонійним та збалансованим місцем для життя кожної людини, з високим рівнем економічного та соціального добробуту, екологічної та інформаційної безпеки.

Ключові слова: цифрова трансформація економіки, цифрові технології, цифровий розрив, інновації, інноваційна економіка, інституційні структури, соціальна нерівність, підприємство, виробництво.

Formulation of the problem. The last few years have been marked by several of initiatives at both the national and international levels to address the digital divide and use the opportunities of advanced digital technologies for the economic and social well-being of humanity. In this context, it is important to work on eliminating the deficit of institutional and human potential, as well as on the transformation of outdated institutional structures in order to adapt and adapt to modern conditions of life, business, education, implementation of scientific research activities, governance, which are under the strong influence of the latest technologies.

Analysis of recent research and publications. The trajectory of the economic development of advanced countries of the world, taking into account the deepening of digitalization and innovation processes, are in the field of view of many researchers, experts, politicians, and businessmen. Thus, in particular, a team of scientists from some Asian countries, W. Qinqin, S. Qalati, R. Hussain, and others [8], made an attempt to find out exactly how modern digital technologies contribute to innovation, whether they allow enterprises to produce new technologies and create new products, or optimize business pro-

cesses, whether they stimulate the development of innovative business models and whether, ultimately, improve customer service. Researchers from China C. Zhang, B. Liu, Y. Yang [12] believe that the digital economy is the main engine for the development of a country focused on the creation and spread of innovations, and a group of Indonesian scientists (L. Hakam, E. Ahman, D. Disman, H. Mulyadi, D. Hakam) [4] are convinced that promoting the innovative development of the country's economy in the digital era is of undeniable importance, because it brings changes to all aspects of human existence and social life, including various modern business models and entrepreneurial trends.

Researchers Z. Songa (China), A. Mishra (India) and S. Saeidi (Ecuador) [9] focus on the technological possibilities of the innovative economy in the era of digital changes, on the other hand, scientists from China J. Xu and W. Li [11] are concerned about the development trends of the digital economy, because it is extremely fast is developing, and this creates a serious spatial imbalance. The Italian P. Magliocca [7] and the Austrian D. Herold [5] focus their research efforts on the formation of new 'rules of behavior and play' for business representatives, taking into account the modern achievements of science and technology in the era of digital transformations. The institutional basis of formation and the modern trajectory of the development of the innovative economy in the globalized world are comprehensively investigated in her works by Ukrainian scientist N. Kraus [1; 6], K. Kraus, I. Babukh, V. Lisitsa and O. Novikova [6] describe the latest digital platforms operating on principles of clustering and strategy of innovative development. We consider it necessary to continue the scientific research of the mentioned scientists, in particular in the part of the analysis of the leading countries in terms of innovativeness of the economy in the conditions of digital changes, as well as monitoring the spatial and geographical distribution of the countries with the best innovative economy on the modern world map.

The purpose of the article is to scientifically investigate interdependence of the innovativeness of the country's economy and the level of income in it, as well as to identify the impact of the spread of modern digital technologies on increasing the welfare of society, facilitating business and achieving sustainable economic growth.

Presentation of the main research material. The development of the economies of the advanced countries of the world and the promotion of their innovation is impossible without systemic and deep digital transformations in all spheres of social life and production, at all levels of economic aggregation. This, in turn, requires the elimination of the digital divide and its consequences for labor productivity and production, economic growth and human security, including the gap in connection to the global Internet, the availability of digital devices and the openness of information data, areas of application of artificial intelligence. Solving the problematic aspects of modern digital changes in the economy and the digital divide is seen by us in strengthened close cooperation and increased investment in human and technological resources to find solutions.

In scientific works, researchers Z. Songa, A. Mishra and S. Saeidi note that 'technology plays an important role in industry and the market. However, no market mechanism can provide adequate investment in the underlying technologies to offer the level of innovation that society desires... To sustain innovation in society, governments must provide thoughtful support not only for value creation but also for value capture. If this cannot be done properly, innovation incentives will be compromised and/or the government itself will be forced to fund enabling technologies at levels not yet foreseen' [9, p. 13]. Is it really so? Let's try to find out.

The Global Innovation Index of 2023 presents a ranking of 132 economies of the world, and in 2023, for the 13th year in a row, the most innovative economy in the world is Switzerland (Fig. 1), which occupies the first place in this ranking. The second was Sweden (improving its position by one point compared to 2022), the third position for the USA (down one position), the fourth place for Great Britain, and the fifth place for Singapore (rising immediately by 2 positions compared to 2022 and became a leader among the economies of the Southeast Asia, East Asia and Oceania (SEAO) region). Israel and Canada ranked 14th and 15th in the GII 2023, respectively. From Fig. 1, we can see that for the period 2015–2023, the best positive dynamics is observed in Singapore – it rose from 12th to 5th position in the ranking of innovative economies of the world, and the Republic of Korea, which overcame the most positions during this time – rose from 21st to 10th place.

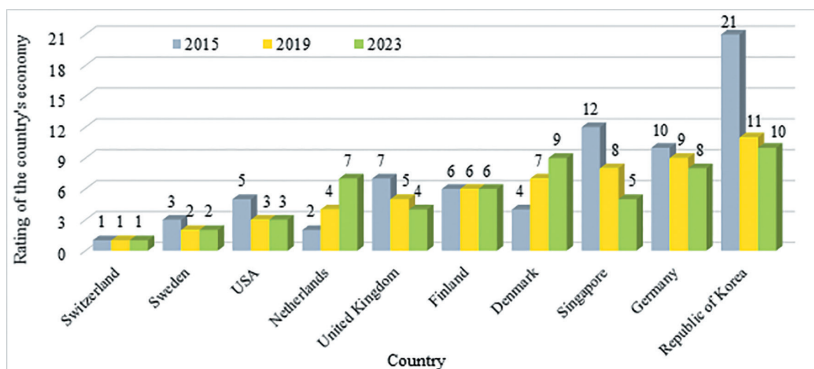

Fig. 1. Dynamics of the rating of country's innovative economy of the world (TOP-10) in 2015, 2019, 2023 according to the Global Innovation Index

Source: Built on sources [3, P. 19; 10, p. xxx; 2, P. 34]

A group of scientists from China, Pakistan, Japan and other countries, led by W. Qinqin, substantiated the dependence of the innovativeness of the country's economy on the use of digital technologies and put forward 4 hypotheses regarding the close connection between the digital economy and innovativeness: 'the degree of attention of the enterprise to the digital economy depends on its innovativeness activities...; enterprises that pay attention to the level of digital technologies improve their innovation indicators; enterprises that pay attention to the degree of digital business model improve their innovation performance...; the enterprise's attention to the level of the digital economy can change cost control, which indirectly affects its innovative efficiency' [8, Pp. 4 – 5].

At the same time, the dependence between the innovativeness of the country's economy and the income level of its citizens is no less significant. On a global scale, over the last decade there are a number of countries with average economic prosperity, which are marked by a breakthrough leap in innovativeness. Among them: Iran (up to 62nd in 2023 from 113th in 2013), Indonesia (61st GII 2023 vs. 90th GII 2013), Philippines (56th vs. 85th respectively), Vietnam (46th GII 2023 vs. 76th GII 2013), India (40th vs. 68th respectively), Turkey (39th in 2023 vs. 66th in 2013), China (12th GII 2023 vs. 35th GII 2013). It is also worth noting the countries with the best indicators of innovation growth (in order

of progression in ranks) for 2019–2023 – Saudi Arabia (48th position in GII 2023), Brazil (49th position), Mauritius (57th position), Indonesia (61 position) and Pakistan (88 position) [3, P. 49].

GII 2023 presents the three most innovative economies of the world by income groups. Switzerland, Sweden, and the USA are represented in the group of high-income countries, China, Malaysia, and Bulgaria are in the middle-income group, and India, Vietnam, and Ukraine are in the group of low-income countries (the country entered the top three for the first time in 2023), in the group of low-income countries – Rwanda, Madagascar, Togo (Fig. 2).

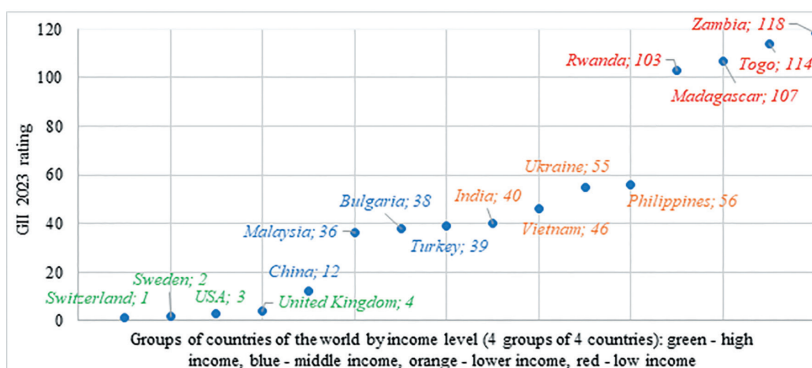

Fig. 2. Visualization of the grouping of the countries of the world according to the relationship between the rating of the innovativeness of the economy and the level of income in the country according to the GII 2023

Source: Built on sources [3, P. 53]

The development of the innovative economy today is possible with the active participation of enterprises in the use of digital technologies, which can significantly strengthen technological innovations and improve control over costs and efficiency, increase the level of income in the country. This, in turn, creates prerequisites for the emergence of new business models based on the achievements of the digital era, forms a new type of public perception and thinking, stimulates intellectual modernization and value reorientation of customers and buyers, which ultimately contributes to the sustainable development of the economy.

Scientists from China J. Xu and W. Li note that the influence of the digital economy on innovation increases together with the optimization of the industrial structure and increased urbanization [11, p. 1]. Carrying out an in-depth study of digital, innovation, and urbanization processes in China, J. Xu and W. Li draw the following conclusions: the development of the digital economy enriches innovative elements, because working with large data sets, processing, analyzing them and turning them into a valuable resource for creating innovations, makes information a new factor of production; the digital economy makes the tools of innovation digital (IoT, AI, 5G, metaverse, etc.), and the digital way of transferring information, capital, and technology increases the efficiency of innovation; the digital economy has eliminated the spatial and temporal distance of the subjects of innovation, because they are integrated by creating network connections, and this, in turn, shortens the cycle of S&R work and increases its quality, optimizes the distribution of resources and increases the efficiency of innovation, makes it possible to obtain information in real time, reduces costs for communications and data retrieval, reduces the cost of innovation; the growth of the digital economy optimized the environment for innovation, because the rapid growth of big data made new demands on economic activity, changed the concept of development, business models, industrial forms and the distribution of factors, optimized the internal and external environment of innovation [11, P. 5].

It is impossible not to agree with the generalizations made by Chinese researchers, because indeed the 21st century was marked by the deepening of scientific, technological and industrial clustering, the strengthening of the role of innovative development in order to achieve sustainable economic growth, the digital transformation of various spheres of social life, production, business, public administration, and the increasing role of urban agglomerations that become powerful centers of resource potential and innovation. In this regard, we visualize the distribution of countries with the best innovative economies by region of the world according to the version of the GII 2023 (Fig. 3), in order to have an idea of the spatial and geographical location of centers of innovation and digital development of the economy.

In Fig. 3, the predominance of the countries of North America (USA, Canada) in the geographical space in the GII 2023 rating from the point of view of innovativeness of the economy is noticeable. Lat-

in America and the Caribbean, countries such as Brazil (49th place), Chile (52nd place) and Mexico (58th place) have the best positions on the innovation index. The situation in Europe is practically unchanged, because there the first place is behind Switzerland, the second – Sweden, and the third – after Great Britain. For comparison, let's also mention the position of Ukraine – it is 55 in 2023, which considering its military, political and economic situation is quite good.

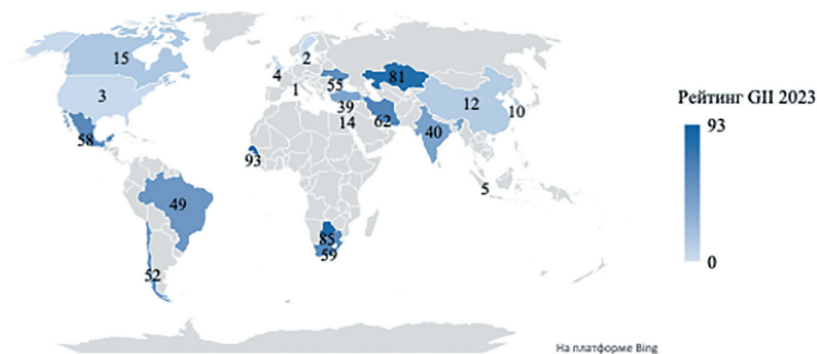

Fig. 3. Geographic distribution of countries with the best innovative economies by world region according to the GII 2023

Source: Built on sources [3, P. 19]

In Central and South Asia, the situation with the three leaders of innovative economies of countries looks like this: India – 40th position in the GII 2023 rating, Iran – 62nd place, and Kazakhstan – 81st. The region of Southeast Asia, East Asia and Oceania has its own leaders of innovative economies – Singapore (5th place in the world ranking), the Republic of Korea (10th place) and China (12th place). In North Africa and Western Asia, Israel (14th position), UAE (32nd position), Turkey (39th position) have the best indicators of economic innovation. In Africa, South Africa (59th position), Botswana (85th position) and Senegal (93rd position) became leaders in economic innovation in 2023 [3, P. 19].

It should be noted that the already mentioned countries such as China, Turkey, India, and Iran are middle-income countries, which, however, managed to achieve the greatest progress in innovation. In addition, over the past few years, and especially since the start of the

Covid-19 pandemic, Mauritius, Indonesia, Saudi Arabia, Brazil, and Pakistan have risen the most in the GII 2023 rank (in order of progression in ranks).

Thus, in the conditions of digital transformation of the economies of many countries in order to accelerate development and achieve a high level of innovation, digital technologies can act as an important accelerator and driving force, but at the same time, we should not forget about investments in education, health care, ecology, security, economic, and innovation systems to ensure benefits for all humanity. Only joint initiatives of world leaders, country governments, academic and scientific circles, businessmen, influencers and civil society can improve the quality of digital services and the effectiveness of using digital technologies to implement sustainable economic and social initiatives, such as green and circular economy, innovative economy.

Conclusions and suggestions. Focusing on deepening the use of digital technologies and modern advanced achievements of science and technology for the sake of accelerated economic growth and innovative development of the countries of the world, promoting the improvement of human well-being and overcoming social inequality, creating a competitive environment for conducting business and increasing production potential, increasing the level of environmental, cyber and information technology security, the international community of government officials, politicians, economists, businessmen, scientists, activists and all concerned people should consolidate their efforts and capabilities (scientific, financial, ideological, political, etc.) to create single effective 'rules of the game' in the digital world to reduce potential risks from digital technologies and potential harm to society. International cooperation, especially of the leading countries in terms of the level of development of the innovative economy, is necessary now to control the spread of modern digital technologies and their misuse, and to create, ultimately, a harmonious and balanced world, where a highly spiritual society for the sake of its economic well-being and increasing digital quality of life will successfully use digital technologies.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краус Н.М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
2. Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. 12th Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin and Sacha Wunsch-Vincent. *Cornell University, INSEAD, and WIPO*. Ithaca, Fontainebleau and Geneva. 2019. 399 p. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (assessed 13.02.2024).
3. Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty. 16th Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera León and Sacha Wunsch-Vincent. *World Intellectual Property Organization (WIPO)*. Geneva: WIPO, 2023. 249 p. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf> (assessed 29.01.2024).
4. Hakam L.I., Ahman E., Disman D., Mulyadi H., Hakam D.F. Exploring trends in innovation within digital economy research: a scientometric analysis. *Economies*. 2023. Vol. 11. Iss. 269. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies11110269>.
5. Herold D.M. (Ed.). *Digital Entrepreneurship Curriculum*. Vienna-Cracow: Cracow University of Economics, 2022. 57 p.
6. Kraus N., Kraus K., Babukh I., Lisitsa V., Novikova O. Activities of Digital Platforms on the Basis of Clusterization and Innovative Development Strategies in the Conditions of European Integration. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. Vol. 19. Art. #108. Pp. 1179 – 1195. URL: <https://wseas.com/journals/ead/2023/c205115-1122.pdf> (assessed 27.05.2024). DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.108>.
7. Magliocca P. (Ed.). *Doing business digitally. A textbook*. Foggia-Cracow: Małopolska School of Public Administration, Cracow University of Economics, 2021. 250 p.
8. Qinqin W., Qalati S.A., Hussain R.Y., Irshad H., Tajeddini K., Siddique F., Gamage T.Ch. The effects of enterprises' attention to digital economy on innovation and cost control: Evidence from A-stock market of China. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2023. Vol. 8. Iss. 4. URL: <https://www.elsevier.es/en-revista-journal-innovation-knowledge-376-pdf-S2444569X23001117> (accessed 5.05.2024). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100415>.
9. Songa Z., Mishra A.R., Saeidi S.P. Technological capabilities in the era of the digital economy for integration into cyber-physical systems and the IoT

using decision-making approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2023. Vol. 8, # 100356. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100356>.

10. The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development. Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin and Sacha Wunsch-Vincent. *Cornell University, INSEAD, and World Intellectual Property Organization (WIPO)*. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva, 2015. 452 p. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf (assessed 26.02.2024).

11. Xu J., Li W. The impact of the digital economy on innovation: new evidence from panel threshold model. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, Iss. 22, # 15028. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/22/15028> (accessed 10.05.2024). DOI: <https://doi.org/10.3390/su142215028>.

12. Zhang C., Liu B., Yang Y. Digital economy and urban innovation level: A quasi-natural experiment from the strategy of "Digital China". *Humanit Soc Sci Commun*. 2024. Vol. 11. Iss. 574. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03122-1> (accessed 6.05.2024). DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03122-1>.

REFERENCES

1. Kraus, N.M. (2019). Innovatsiina ekonomika v globalizovanomu sviti: instyutsionalnyi bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku [Innovative economy in the globalized world: institutional basis of formation and development trajectory]. Kyiv: Agrar Media Group, 2019. 492 p.

2. Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation (2019). 12th Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin and Sacha Wunsch-Vincent. *Cornell University, INSEAD, and WIPO*. Ithaca, Fontainebleau and Geneva. 399 p., available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (Assessed February 13 2024).

3. Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty (2023). 16th Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Lorena Rivera León and Sacha Wunsch-Vincent. *World Intellectual Property Organization (WIPO)*. Geneva: WIPO. 249 p. available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf> (Assessed January 29 2024).

4. Hakam, L.I., Ahman, E., Disman, D., Mulyadi, H., Hakam, D.F. (2023). Exploring trends in innovation within digital economy research: a scientometric analysis. *Economies*. Vol. 11. Iss. 269. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies11110269>.

5. Herold, D.M. (Ed.). (2022). Digital Entrepreneurship Curriculum. Vienna-Cracow: Cracow University of Economics. 57 p.

6. Kraus, N., Kraus, K., Babukh, I., Lisitsa, V., Novikova, O. (2023). Activities of Digital Platforms on the Basis of Clusterization and Innovative Development Strategies in the Conditions of European Integration. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. Vol. 19. Art. #108. Pp. 1179–1195, available at: <https://wseas.com/journals/ead/2023/c205115-1122.pdf> (Assessed May 27. 2024). DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.108>.

7. Magliocca, P. (Ed.). (2021). *Doing business digitally. A textbook*. Foggia-Cracow: Małopolska School of Public Administration, Cracow University of Economics. 250 p.

8. Qinqin, W., Qalati, S.A., Hussain, R.Y., Irshad, H., Tajeddini, K., Siddique, F., Gamage, T.Ch. (2023). The effects of enterprises' attention to digital economy on innovation and cost control: Evidence from A-stock market of China. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8. Iss. 4, available at: <https://www.elsevier.es/en-revista-journal-innovation-knowledge-376-pdf-S2444569X23001117> (accessed May 5 2024). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100415>.

9. Songa, Z., Mishra, A.R., Saeidi, S.P. (2023). Technological capabilities in the era of the digital economy for integration into cyber-physical systems and the IoT using decision-making approach. *Journal of Innovation & Knowledge*. Vol. 8. # 100356. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100356>.

10. The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development (2015). Edition by Soumitra Dutta, Bruno Lanvin and Sacha Wunsch-Vincent. *Cornell University, INSEAD, and World Intellectual Property Organization (WIPO)*. Fontainebleau, Ithaca and Geneva. 452 p., available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf (Assessed February 26 2024).

11. Xu, J., Li, W. (2022). The impact of the digital economy on innovation: new evidence from panel threshold model. *Sustainability*. Vol. 14. Iss. 22. # 15028, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/22/15028> (Accessed 10.05.2024). DOI: <https://doi.org/10.3390/su142215028>.

12. Zhang, C., Liu, B., Yang, Y. (2024). Digital economy and urban innovation level: A quasi-natural experiment from the strategy of «Digital China». *Humanit Soc Sci Commun*. Vol. 11. Iss. 574, available at: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03122-1> (Accessed May 6. 2024). DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03122-1>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 12.06.2024

JEL J20, J23, J40, O30, O33

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-2>

Денис Валерійович КРИЛОВ,

доктор економічних наук, доцент,

Заслужений економіст України,

професор кафедри фінансів,

банківської справи та страхування,

Запорізький національний університет

ORCID: [0000-0001-8522-5433](https://orcid.org/0000-0001-8522-5433)

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено зміни, які характерні для ринку праці, що обумовлені поширенням цифровізації та наслідками розгортання повномасштабної війни на території України. З'ясовано, що остання спричинила посилення напруженості та деструктивних коливань на ринку праці, що пов'язані з припиненням або обмеженням діяльності підприємств, міграційними процесами та мобілізаційною політикою, й які виявляються у збільшенні частки прихованого та структурного безробіття. У свою чергу, цифровізація як невід'ємний атрибут сучасного господарського розвитку зумовлює значні трансформаційні процеси на ринку праці, що проявляються у поширенні нових видів зайнятості (віддалена робота та фріланс), модернізації системи трудових відносин, висуванні нових вимог до потенційних працівників, підвищенні попиту на нові професії. В нових умовах успіх людини на ринку праці залежить від сформованих цифрових компетенцій, до яких належать такі компоненти як інформаційні вміння, здатність до комунікативного процесу, безпека, можливість вирішувати проблемні ситуації, вміння створювати сучасні content-середовища. Важливим кроком у забезпеченні балансу на сучасному ринку праці є адаптація та розвиток робочої сили відповідно до нових цифрових вимог.

Ключові слова: зайнятість, національна економіка, ринок праці, цифровізація, цифрові навички.

Denys KRYLOV,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhia National University

TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The article examines the changes that are characteristic of the labor market, which are caused by the spread of digitalization and the consequences of the deployment of a full-scale war on the territory of Ukraine. It was found that the latter led to increased tensions and destructive fluctuations in the labor market, which are associated with the termination or limitation of the activities of enterprises, migration processes and mobilization policy, and which are manifested in the increase in the share of hidden and structural unemployment.

In turn, digitization, as an integral attribute of modern economic development, causes significant transformational processes in the labor market, manifested, first, in the spread of new types of employment, which include remote work and freelance work, the spread of which has a number of advantages, including highlighted: a significant reduction in transaction costs, a convenient work schedule, increased labor productivity and motivation, effective time allocation between work duties, leisure and household chores, etc.; secondly, the modernization of the system of labor relations, which involves building relations between the manager and the employee based on trust, common interests, openness, courtesy, and personal affection; thirdly, putting forward new requirements for potential employees, which involve an optimal combination of business, technical, interpersonal and creative competencies; fourth, increasing demand for new professions, which include artificial intelligence specialist, data analyst, information security specialist, digital marketer and e-commerce specialist, personal development coach.

In the new conditions, a person's success on the labor market depends on the formed digital competencies, to which we included such components as information skills, the ability to communicate, security, the ability to solve problem situations, and the ability to create modern content environments. Therefore, an important step in ensuring balance in the modern labor market is the adaptation and development of the workforce in accordance with new digital requirements.

Keywords: *employment, national economy, labor market, digitalization, digital skills.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий розвиток інноваційної та науково-дослідної діяльності привели до активного поширення цифровізації та проникнення нових технологій у майже всі аспекти суспільно-економічного життя. Такі зміни суттєво позначилися, зокрема, на ринку праці, що в сучасних умовах формує попит на високоінтелектуальних працівників, які спрямовані до саморозвитку, удосконалення раніше набутих навичок та компетенцій, підвищення кваліфікації та освітнього рівня. Сучасний розвиток ринку праці обумовлений модернізацією трудових відносин, що передбачають активне використання ІКТ та інноваційних технологій, а також нових форм поведінки у взаємодії між роботодавцем та найманим працівником. Крім того, реалії господарського розвитку України останніх років, що обумовлені наслідками карантинних обмежень, спричинених Covid-19, та розгортання повномасштабної війни істотно вплинули на вітчизняний ринок праці. Тому вважаємо актуальним питанням для сьогодення з'ясування змін, що відбуваються на ринку праці, та нових потреб, що дозволить сформувати виважену пропозицію праці, у тому числі враховуючи міграційні процеси та потреби ВПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Активне поширення нових технологій обумовлює підвищений інтерес до цифрової економіки, що, крім того, передбачає з'ясування її впливу на різні аспекти функціонування економіки країни в цілому, серед яких чільне місце займає ринок праці. Окреслені питання активно вивчаються українськими дослідниками, що підтверджується значною кількістю наукових публікацій з даної проблематики. Зокрема, у працях Лупака Р. та Штець Т. [5], Шапошникова К., Стойки В., Точиліної Ю. [9] особливу увагу присвячено визначенню переваг цифровізації та доцільності її державного регулювання. Наукові розробки Близнюк В. [1], Лизанець А. та Нестерової С. [4], Павлюк Т. [6], Пягуля В. [8] прив'язані з'ясуванню сучасних тенденцій, які притаманні вітчизняному ринку праці. Проте сучасний технологічний прогрес та подальша діджиталізація обумовлюють поширення нових форм зайнятості та суттєво змінюють вимоги

до робітника. Відповідно такі зміни вимагають продовження наукового пошуку в площині визначення наявних трансформаційних процесів, що притаманні українському ринку праці.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ринок праці є одним з основних складових національної економіки, від якого залежать конкурентоспроможність національної економіки, темпи економічного зростання та суспільний розвиток. Але ринок праці, як й інші елементи економіки, суттєво відчуває на собі трансформаційні процеси, які обумовлені активним поширенням цифровізації. Тому назрілим для сьогодні є розкриття переваг нових видів зайнятості (віддалена праця та фріланс), визначення сучасних вимог, обумовлених цифровізаційними процесами, що висуюються до потенційного робітника.

Метою даної статті є з'ясування впливу цифровізації на ринок праці, що проявляється не тільки у появі нових видів зайнятості чи професій, але й висуванні нових вимог до потенційних робітників. Такий аналіз допоможе з'ясувати трансформаційні зміни, притаманні сучасному ринку праці, та визначити складові цифрових компетенцій людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення динамічного та злагоджено функціонуючого ринку праці є важливим аспектом зростання національної економіки України. Адже, саме ринок праці виступає одним з основних ринків факторів виробництва, але його стан та можливість вирішувати поставлені завдання значно залежать від наявних трансформаційних процесів в економіці, а також від революційних змін ХХІ століття, які привели до того, що сучасне життя важко уявити без цифрових технологій. Відповідно цифровізація економіки стає об'єктивним процесом, що передбачає використання в процесі виробництва та управління ІКТ штучного інтелекту, роботизованих систем, хмарних технологій тощо, а також суттєво позначається на ринку праці, який формує попит на висококваліфікованих працівників, що наділені цифровими компетенціями. Поступово цифровізація виступає однією з головних умов економічного зростання, прогресивного суспільства та побудови ефективно функціонуючого бізнесу. Таким чином, поглиблення глобалізаційних процесів, цифровізація та нові технологічні можливості мають безпосередній вплив на ринок праці, який виявляється у збільшенні віддале-

ної праці, зростання відсотку часткової або тимчасової зайнятості, зменшення ролі простої фізичної праці та підвищенні ролі послуг.

Крім означених процесів, вагомий вплив на вітчизняний ринок праці мало поширення пандемії Covid-19, структурна реструктуризація економіки України, скорочення фінансування освіти, медицини та інших складових соціальної сфери, що спричинило заміну традиційних форм зайнятості новими й загострили проблему дисбалансу ринку праці. Проте справжнім викликом для українського ринку праці стало розгортання повномасштабної війни, в результаті якої було знищено або закрито велику кількість промислових підприємств, особливо на Півдні та Сході країни; зменшення обсягів виробництва підприємств майже усіх галузей економіки, особливо в регіонах, де відбуваються активні бойові дії або в деокупованих регіонах [12, Р. 1994]; збільшився відсоток прихованого та структурного безробіття, що суттєво стало відчутним в результаті масштабних міграційних процесів та мобілізаційної політики. Але, найчутливішими наслідками воєнної агресії для українського суспільства є соціальні, що визначаються якісними та кількісними втратами одного з найцінніших ресурсів країни – людського капіталу. Отже, інтенсифікація воєнних подій в Україні стала передумовою значних економічних потрясінь, посилення напруженості та руйнівних коливань на ринку праці. Крім того, нові потрясіння, обставини життя та погіршення умов праці стали відчутними викликами для розвитку та подальшої реалізації людського капіталу, самореалізації населення та в цілому є деструктивними факторами подальшого соціально-економічного прогресу та благополуччя.

Вважаємо, що потужним кроком відновлення вітчизняного ринку праці є цифрова трансформація, яка дозволяє адаптувати його до нових трендів господарювання. Аналітики всесвітньої відомої платформи даних Statista визначають, що протягом наступних декілька років найбільше зниження рівня зайнятості варто очікувати в таких галузях, як поліграфічна діяльність (видавництво газет, журналів); поштові сервіси; виробництво одягу; переробна промисловість; виробництво текстилю та пластмасових виробів тощо [11]. Окреслені види діяльності поступово будуть замінені роботизованими системами або штучним інтелектом. В майбутньому прогнозують, що розвиток штучного інтелекту кардинально позначиться на ринку праці. Оскільки його використан-

ня стане більш ефективним, у порівнянні з людською працею, у багатьох професіях, наприклад: перекладач, копірайтер, туристичний агент, екскурсовод, продавець, шофер. Проте прогнозується зростання попиту на нові професії, поширення яких викликано потребами часу, а саме: спеціаліст зі штучного інтелекту, аналітик даних, фахівець з інформаційної безпеки, цифровий маркетолог та спеціаліст з електронної торгівлі та соціальних медіа, коуч з особистісного розвитку, менеджер з комунікацій, бізнес-тренер.

Отже, цифровізація суттєво впливає на ринок праці, в межах якого формується попит на нові професії та висуваються нові вимоги до потенційних працівників. Так, одними з різновидів зайнятості в межах цифрової економіки стає віддалена робота та фріланс, поширення яких має низку переваг, зокрема:

- значне скорочення трансакційних витрат, а саме: транспортні витрати (часові та грошові), витрати на оренду приміщень тощо;
- запровадження гнучкого графіка праці та змінного штату працівників, який залежить від виконання поставлених завдань;
- збільшення продуктивності праці та мотивації;
- збільшення частки зайнятості серед молоді, жінок з дітьми та людей з обмеженими можливостями;
- покращення якості обслуговування, що, наприклад, може відбуватися цілодобово;
- відкриття нових можливостей не лише для мешканців мегаполісів, але й віддалених містечок;
- виконання робочих завдань у невимушеному та звичному домашньому оточенні;
- ефективний розподіл часу між виконанням робочих обов'язків, дозвіллям та домашніми справами;
- збільшення можливостей для участі у суспільному житті.

Розповсюдження цифрової економіки приводить не лише до зміни характеру праці, але й передбачає модернізацію усієї системи трудових відносин. Особливістю утворення нового типу партнерських відносин між керівником та працівником є їх побудова на основі довіри, формування якої відбувається завдяки спільності інтересів, відкритості, ввічливості, особистої прихильності тощо. Як правило, взаємовідносини між роботодавцем та найманим працівником характеризувалися вертикальним підпо-

рядкуванням. У сучасних умовах такі зв'язки кардинально змінюються й передбачають горизонтальну спрямованість, за якої послаблюється залежність між керівником та працівником. Зокрема, перший набуває ролі своєрідного наставника або координатора роботи людей, а другий – отримує більше незалежності у своїх діях, що дозволяє креативно та нестандартно виконувати поставлені завдання. Крім того, керівник та підлеглий можуть бути територіально віддалені один від одного.

Відповідно, за старого типу зв'язків, успішність найманого працівника визначалася, у першу чергу, його освітою, кваліфікацією, набутими навичками та вміннями. За умов цифровізації з'являються нові вимоги до робітників, що передбачають оптимальне поєднання ділових, технічних, міжособистісних та творчих компетенцій. Отже, нові обставини вимагають нових навичок від робітника, які поступово починають називати цифровими навичками. У загальному розумінні цифрові навички визначають як «компетенції населення, які дозволяють використовувати комп'ютери, Інтернет та ІКТ з метою створення та поширення цифрового змісту, спілкування та вирішення проблем щодо ефективної та творчої самореалізації, навчання, роботи та соціальної діяльності» [3, С. 199; 7, С. 421]. Існують різні підходи до класифікації цифрових навичок. Одним з найбільш уживаних поглядів на дану проблематику є підхід, запропонований групою канадських дослідників, які виділяють чотири рівні цифрових навичок населення (див. рис. 1).

Рис. 1. Складові цифрових компетенцій

Джерело: систематизовано автором на основі [10, С. 19 – 20]

На нашу думку, цифрові компетенції (digital skills) сучасного робітника мають складатися з таких елементів:

- інформаційні вміння, які полягають у можливості систематизувати та аналізувати цифрову інформацію, з подальшим її збереженням та обробкою;
- здатність до комунікаційного процесу, що формують вміння використання сучасних інтернет-інструментів для зв'язку з іншими (у вигляді індивідуальної комунікації чи колективної, а саме: відеоконференції тощо) з метою обміну даними у цифровому середовищі;
- безпека, що передбачає, по-перше, розуміння необхідності захисту інформації у сучасному цифровому суспільстві; по-друге, втілення заходів щодо індивідуального захисту інформації, захисту даних, цифрової ідентифікації;
- можливість вирішувати проблемні ситуації, така компетенція спрямована на визначення цифрових потреб та ресурсів, прийняття рішення щодо використання відповідних цифрових інструментів, творчий підхід до використання наявних технологій та вирішення технічних проблем;
- вміння створювати сучасні content-середовища.

Отже, нові умови конкуренції на ринку праці вимагають від потенційного робітника особливого людського капіталу, що у своїй структурі містить цифрові навички. Як правило, людина, яка володіє такими компетенціями, на ринку праці отримує більш високу заробітну плату. За оцінками аналітиків, одна з найбільших заробітних плат в Україні спостерігається в IT-сфері, зокрема на Work.ua існують вакансії в даному сегменті із середньою зарплатнею у 110 тис. грн [2]. Також покажемо той факт, що розгортання воєнних дій взагалі не позначилося на рівні заробітків працівників даної сфери. Єдині зміни стосуються небажанням роботодавців навчати початківців, адже перевага надається досвідченим робітникам.

Вважаємо, що важливим кроком у забезпеченні балансу на сучасному ринку праці є адаптація та розвиток робочої сили відповідно до нових цифрових вимог. Для вирішення такого питання доцільно налагодити співпрацю між закладами освіти (навчальним центрами) та роботодавцями. Адже підготовка фахівця, наділеного новими компетенціями, потребує певного часу. Тому для

збалансування попиту та пропозиції на ринку праці варто заздалегідь прогнозувати кількісний та якісний склад робочої сили. Такі дії дозволять сформувати необхідний для ринку праці трудовий потенціал.

Таким чином, в складних умовах сьогодення важливого значення набуває питання забезпечення функціональної та злагоженої роботи вітчизняного ринку праці, що, по-перше, пов'язано зі становленням нового погляду на робочу силу як одного з ключових ресурсів національної економіки; по-друге, формуванням сучасних вимог до вмінь та навичок працівника, що обумовлено поширенням цифровізації та інноваційної діяльності; по-третє, зміни усталених взаємозв'язків між роботодавцем та найманим робітником. Вирішити окреслені проблеми можна на основі державного регулювання ринку праці, пріоритетними задачами якого ми виділяємо такі:

- вдосконалення системи оплати праці, що має враховувати віддалену зайнятість та визначити статус останньої на загальнодержавному рівні;
- удосконалення системи соціального захисту як працівників з формальними формами зайнятості, так і неформальними;
- на законодавчому рівні визначити умови праці та матеріальне оснащення робочого місця, що пов'язано з залученням та використанням автоматизованих систем та інформаційно-комунікаційних систем;
- сприяння розвитку інноваційних / цифрових компетенцій населення, що можна досягти на основі розробки нових програм навчання;
- врегулювання договірних відносин, що обумовлені традиційними та нетрадиційними формами зайнятості, організацією робочого місця, трудовим режимом тощо.

Отже, поширення цифровізації має надзвичайно великий вплив на національну економіку та ринок праці зокрема. Її переваги є беззаперечними, тому держава та населення повинні адаптуватися до нових умов та викликів, адже здатність людей реагувати на виклики цифрової епохи є дещо нижчою за темпи розвитку нових технологій.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, цифровізація та проникнення

ІКТ в усі сфери діяльності людини стають не тільки трендом сучасного світу, але й запорукою економічного зростання. Сучасні нововведення суттєво позначаються на ринку праці, адже видозмінюють усталені зв'язки, висувають нові вимоги до компетенцій та навичок людини, а також формують попит на нові професії. Вважаємо, що в таких умовах сьогодення, а також враховуючи реалії господарського розвитку України, необхідно налагодити співпрацю держави та бізнесу, які на основі спільних зусиль повинні допомагати населенню не тільки опановувати нові технології, але й активно їх використовувати як у професійній діяльності, так і повсякденному житті.

© Крилов Д.В., 2024

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк В.В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2016. № 3(58). С. 58 – 71.
2. Дячкіна А. Ринок праці 2023: де зараз найбільші зарплати та яких спеціалістів шукають. *Економічна правда*. 2023. 25 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (дата звернення 29.05.2024).
3. Жилияєв І.Б., Семенченко А.І. Сучасна державна політика розвитку цифрової грамотності публічних службовців та громадян України. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 1(68). С. 198 – 209. DOI: 10.34213/tp.20.01.24.
4. Лизанець А.Г., Нестерова С.В. Розвиток віртуального ринку праці в умовах інформаційного суспільства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 480 – 485.
5. Лупак Р. Л., Штець Т. Ф., Пришляк О. П. Інституціональні аспекти державного регулювання розвитку цифрової економіки України. *Бізнес Інформ*. 2020. №1. С. 271 – 277. DOI: [10.32983/2222-4459-2020-1-271-277](https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-271-277).
6. Павлюк Т.І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
7. Патряк О. Цифрові навички в сучасних бізнес-моделях. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6. № 2. DOI: 10.31866/2617-796X.6.2.2023.293616.
8. Пігуль В. Стан сучасного ринку праці України. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 13. С. 174 – 179.

9. Шапошников К.С. Стойка В.О. Точиліна Ю.Ю. Обґрунтування необхідності та основних завдань державного регулювання розвитку цифрової економіки в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. Вип. 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-06>.

10. Asliturk E., Cameron A., Faisal S. Skills in the digital economy: Where Canada stands and the way forward. *The Information and Communications Technology Council*. 2016. URL: <http://www.ictc-ctic.ca/wp-content/uploads/2016/05/Skills-in-the-Digital-Economy-Where-Canada-Stands-and-the-Way-Forward-.pdf> (Accessed 28.08.2022).

11. Labor – Statistics & Facts. Statista : веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/topics/775/labor/#topicOverview> (дата звернення 04.06.2024).

12. Popelo O., Kychko I., Shaposhnykova I., Shaposhnykov K., Tochylyna Yu., Stoika V. The Role of Digital Technologies in Balancing the Labor Market in the Conditions of the Post-War Recovery of the Ukraine's Economy. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. Pp. 1991 – 2002. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.214>

REFERENCES

1. Blyzniuk, V. (2016). Ukrainskyi rynek pratsi: istorychni vyklyky ta novi zavdannia [The Ukrainian labor market: historical challenges and new challenges]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*. Vol. 3(58). Pp. 58 – 71 [in Ukrainian].

2. Diachkina, A (2023, 25 sichnia). Rynek pratsi 2023: de zaraz naibilshi zarplaty ta yakykh spetsialistiv shukaiut [Labor market 2023: where are the highest salaries now and which specialists are they looking for]. *Ekonomichna pravda*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (Accessed 29.05.2024) [in Ukrainian].

3. Zhyliaiev, I.B., Semenchenko, A.I. (2020). Suchasna derzhavna polityka rozvytku tsyfrovoi hramotnosti publichnykh sluzhbovtiv ta hromadian Ukrainy [Modern state policy for the development of digital literacy of public servants and citizens of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*. Vol. 1(68). Pp. 198 – 209. DOI: 10.34213/tp.20.01.24 [in Ukrainian].

4. Lyzanets, A.H., Nesterova, S.V. (2017). Rozvytok virtualnogo rynku pratsi v umovakh informatsiinoho suspilstva [The development of the virtual labor market in the conditions of the information society]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*. Vol.12. Pp. 480 – 485 [in Ukrainian].

5. Lupak, R., Shtets, T. & Pryshliak, O. (2020). Instytutsionalni aspekty derzhavnoho rehuliuвання rozvytku tsyfrovoy ekonomiky Ukrainy [Institutional aspects of state regulation of the development of the digital economy of Ukraine]. *Biznes-inform - Business information*. Vol 1. Pp. 271 – 277. DOI: [10.32983/2222-4459-2020-1-271-277](https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-271-277) [in Ukrainian].

6. Pavliuk, T.I. (2018). Rynok pratsi: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Labor market: theory, methodology, practice: monograph]. Vinnytsia: VTEI KNTEU [in Ukrainian].

7. Patriak, O. (2023). Tsyfrovii navychky v suchasnykh biznes-modeliakh [Digital skills in modern business models]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi - Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere*. Vol. 6 № 2. DOI: [10.31866/2617-796X.6.2.2023.293616](https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.2.2023.293616) [in Ukrainian].

8. Pihul, V. (2016). Stan suchasnoho rynku pratsi Ukrainy [State of the modern labor market of Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»*. Vol 13. Pp. 174 – 179 [in Ukrainian].

9. Shaposhnykov, K.S. Stoika, V.O. Tochylyna, Yu.Yu. (2024). Obgruntuvannya neobkhdnosti ta osnovnykh zavdan derzhavnoho rehuliuвання rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini [Justification of the necessity and main tasks of state regulation of the development of the digital economy in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*. Vol. 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-06> [in Ukrainian].

10. Asliturk E., Cameron A., Faisal S. Skills in the digital economy: Where Canada stands and the way forward. *The Information and Communications Technology Council*. 2016. URL: <http://www.ictc-ctic.ca/wp-content/uploads/2016/05/Skills-in-the-Digital-Economy-Where-Canada-Stands-and-the-Way-Forward-.pdf> (Accessed 28.08.2022).

11. Labor – Statistics & Facts. Statista : веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/topics/775/labor/#topicOverview> (Accessed 04.06.2024).

12. Popelo O., Kychko I., Shaposhnykova I., Shaposhnykov K., Tochylyna Yu., Stoika V. The Role of Digital Technologies in Balancing the Labor Market in the Conditions of the Post-War Recovery of the Ukraine's Economy. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. Pp. 1991 – 2002. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.214>

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 09.06.2024

JEL D24, L23

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-3>

Марина Володимирівна ШАШИНА,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: [0000-0001-6676-3316](https://orcid.org/0000-0001-6676-3316)

Ольга Олександрівна КОЧЕРГА,

здобувач вищої освіти
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: [0009-0006-7140-4303](https://orcid.org/0009-0006-7140-4303)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті розглядається ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах цифровізації, яка стала невід'ємною частиною сучасної економічної діяльності. Перш за все аналізується, який вплив чинять цифрові технології на оптимізацію використання різних видів ресурсів у сучасних підприємствах. Зокрема, висвітлюються основні категорії ресурсів, які містять природні, людські, фінансові та технологічні ресурси підприємства, а також розглядаються способи їх ефективного використання в умовах цифрової трансформації. Цифровізація пропонує нові можливості, які допоможуть підвищити продуктивність та конкурентоспроможність підприємства, завдяки впровадженню таких інновацій, як великі дані, штучний інтелект, Інтернет речей та автоматизація. У дослідженні особлива увага приділяється аналізу переваг і ризиків, пов'язаних із цифровізацією. Підкреслюється, що ефективне використання цифрових інструментів дозволяє значно скоротити витрати, покращити якість продукції та послуг, а також забезпечити швидке реагування на зміни ринкових умов. Проте, разом із цим, серед недоліків виділяють, що цифровізація вимагає значних інвестицій, перепідготовки персоналу та зміни організаційної культури. Також у статті наводяться реальні приклади успішного застосування цих технологій у різних галузях, таких як

промисловість та сільське господарство, які демонструють значне зростання ефективності та зниження витрат. Крім того, стаття розглядає стратегії інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси, підкреслюючи важливість розвитку людського капіталу та забезпечення кібербезпеки. Аналізуються виклики, з якими стикаються підприємства під час цифровізації, та можливі шляхи їх подолання. Особлива увага приділяється перспективам подальшого розвитку цифрових технологій і їхньому впливу на управління ресурсами. Стаття акцентує увагу на важливості комплексного підходу до управління ресурсним потенціалом щодо забезпечення стійкого зростання та підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасній цифровій економіці.

Ключові слова: ефективність використання ресурсів, ресурсний потенціал, види ресурсів, ресурси, цифровізація, цифрові технології, великі дані, штучний інтелект, Інтернет речей, автоматизація процесів, промисловість 4.0, управління ресурсним потенціалом, кібербезпека, конкурентоспроможність підприємств, підприємство.

Maryna SHASHYNA,

doctor of economic sciences, professor,
Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Olga KOCHERGA,

student of higher education,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute,

EFFICIENCY OF USING THE RESOURCE POTENTIAL OF THE ENTERPRISE UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article examines the effectiveness of using the enterprise's resource potential in the conditions of digitalization, which has become an integral part of modern economic activity. First of all, the impact of digital technologies on the optimization of the use of various types of resources in modern enterprises is analyzed. In particular, the main categories of resources, which include natural, human, financial and technological resources of the enterprise, are highlighted, as well as ways of their effective use in the conditions of digital transformation are

considered. Digitization offers new opportunities that will help improve productivity and competitiveness of the enterprise, thanks to the introduction of innovations such as big data, artificial intelligence, the Internet of Things and automation. In the study, special attention is paid to the analysis of advantages and risks associated with digitalization. It is emphasized that the effective use of digital tools allows to significantly reduce costs, improve the quality of products and services, and also ensure a quick response to changes in market conditions. However, at the same time, digitalization requires significant investments, retraining of personnel, and changes in organizational culture. Also, the article provides real-life examples of successful application of these technologies in various fields, such as industry and agriculture, which demonstrate a significant increase in efficiency and cost reduction. In addition, the article examines strategies for integrating digital technologies into business processes, emphasizing the importance of developing human capital and ensuring cyber security. Challenges faced by enterprises during digitalization and possible ways to overcome them are analyzed. Special attention is paid to the prospects of further development of digital technologies and their impact on resource management. The article emphasizes the importance of an integrated approach to resource potential management to ensure sustainable growth and increase the competitiveness of enterprises in the modern digital economy.

Keywords: efficiency of resource use, resource potential, types of resources, resources, digitization, digital technologies, big data, artificial intelligence, Internet of Things, process automation, industry 4.0, management of resource potential, cyber security, competitiveness of enterprises, enterprise.

Постановка проблеми. В умовах швидкого розвитку цифрових технологій і зростання конкуренції, підприємства стикаються з необхідністю ефективного використання свого ресурсного потенціалу. Традиційні методи управління ресурсами часто не відповідають вимогам сучасного бізнес-середовища, де швидкість та точність прийняття рішень є критично важливими. Проблема полягає в тому, як інтегрувати цифрові інструменти і технології у процеси управління підприємством для оптимізації використання всіх видів ресурсів (матеріальних, фінансових, інформаційних, людських) і досягнення конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження свідчать про значний вплив цифровізації на продуктивність підприємств. Вчені та практики відзначають, що впровадження цифрових технологій, таких як великі дані, інтернет речей (IoT), штучний інтелект та автоматизація, сприяє підвищенню ефективності управління ресурсами. Наприклад, дослідження показують, що автоматизація процесів дозволяє знизити операційні витрати та скоротити час виконання завдань, тоді як аналітика даних допомагає оптимізувати управлінські рішення. Проте існують розбіжності щодо найкращих підходів до впровадження цифрових технологій та їх інтеграції в існуючі системи управління підприємствами. Публікації також підкреслюють важливість підготовки персоналу до роботи з новими технологіями та адаптації організаційної культури до умов цифрової трансформації.

Такі вчені як Намбісан С., Райт М. та Фельдман М. розглядають вплив цифровізації на зелені інновації та ефективність використання ресурсів підприємства. Вони стверджують, що цифрові технології, такі як блокчейн та великі дані, сприяють оптимізації ресурсів і створенню нових енергоефективних технологій [17].

Кардиналі С. та Де Джованні П. досліджують, як цифровізація допомагає підприємствам реорганізувати ресурси для підвищення продуктивності та екологічної стійкості. Вони підкреслюють роль цифрових технологій у моніторингу виробничих процесів і зниженні витрат [15].

Гілч М. та Сіевеке Й. аналізують вплив цифровізації на людський капітал, зазначаючи, що впровадження нових технологій вимагає висококваліфікованих працівників і сприяє розвитку навичок співробітників через використання цифрових платформ для навчання та взаємодії [14].

Леонарді П. досліджує, як цифровізація покращує обмін знаннями та досвідом між працівниками через цифрові платформи, що сприяє накопиченню людського капіталу та підвищенню ефективності управління ресурсами на підприємствах [13].

Мюллер Й. та Войт К. розглядають роль цифрових технологій, таких як штучний інтелект та датчики, у підвищенні точності та ефективності виробничих процесів, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів та знижувати витрати [16].

Ці праці демонструють різноманітні підходи до вивчення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах цифровізації та підкреслюють важливість інтеграції цифрових технологій для досягнення стійких конкурентних переваг.

Мета статті – дослідження ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація стала однією з найважливіших тенденцій сучасного світу, що впливає на всі сфери життя, включаючи економіку, соціальні відносини та управління ресурсами. У сучасному бізнес-середовищі цифровізація є ключовим фактором, що визначає конкурентоспроможність підприємств. В умовах цифровізації особливого значення набуває ефективність використання ресурсного потенціалу, оскільки цифрові технології відкривають нові можливості для оптимізації процесів, підвищення продуктивності та створення додаткової вартості. У цій статті розглянемо, як цифровізація впливає на ефективність використання різних видів ресурсів та які стратегії можна застосовувати для максимального використання цих можливостей (табл. 1).

Таблиця 1. Тракткування вченими поняття «ресурсний потенціал підприємства»

ПІБ	Тракткування поняття «ресурсний потенціал підприємства»
Ашимбаєв Т.	Ресурсний потенціал підприємства являє собою комплекс матеріальних, трудових, нематеріальних і фінансових ресурсів, а також здатність співробітників підприємства ефективно використовувати ці ресурси для досягнення місії та цілей підприємства. Обсяг ресурсного потенціалу визначається кількістю земельних, матеріальних і трудових ресурсів, доступних підприємству.
Гладій М.В.	Ресурсний потенціал є сукупною продуктивністю промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, відображених показниками валової продукції на одиницю площі. Ці компоненти формують територіально-компонентну структуру кожного регіону.
Мойса М.Я., Крюкова І.О.	Ресурсний потенціал включає земельні, матеріальні, трудові, фінансові ресурси та економічний інтерес, які є необхідними для здійснення аграрного виробництва.

Закінчення таблиці 1

ПІБ	Трактування поняття «ресурсний потенціал підприємства»
Протопопов В.О.	Ресурсний потенціал підприємства являє собою сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових та фінансових ресурсів, а також здатність робітників ефективно застосовувати ці ресурси для виконання місії підприємства та досягнення його поточних і стратегічних цілей.
Епштейн Д.Б.	Ресурсний потенціал – це можливість об’єкта виробити певну кількість продукції, зумовлена наявними ресурсами та їх нормативною віддачею в конкретних природно-кліматичних умовах.
Свіргун О.М., Соколовська В.В.	Ресурсний потенціал підприємства – це сукупність наявних ресурсів і здатність працівників та менеджерів ефективно їх використовувати для виробництва товарів або послуг з метою отримання максимального прибутку. Він включає не тільки існуючу систему ресурсів, але й нові альтернативні ресурси та їхні джерела, враховуючи економічну доцільність і досягнення науково-технічного прогресу.
Токмакова І.В.	Ресурсний потенціал являє собою систему взаємопов’язаних ресурсів, що використовуються комплексно. Це передбачає обов’язкову взаємодоповнюваність окремих ресурсів у процесі виробництва. Збільшення одного ресурсу в системі передбачає одночасне збільшення інших ресурсів.

Джерело: складено автором на основі [1, 2, 3, 5, 6, 7, 11]

Отже, ресурсний потенціал підприємства включає всі ресурси, що є в його розпорядженні, а також здатність працівників ефективно їх використовувати для виробництва товарів і послуг з метою максимізації прибутку. Це поняття охоплює не весь обсяг конкретного ресурсу, а лише ту частину, яка залучена у виробничий процес з урахуванням економічної доцільності та науково-технічного прогресу. До нього входять як наявні ресурси, так і нові альтернативні джерела ресурсів та їхні джерела [4].

Ресурсний потенціал охоплює всі наявні ресурси, які можуть бути використані для досягнення економічних цілей. Основні види ресурсів подані на рис. 1.

Рис. 1. Основні види ресурсів підприємства

Джерело: складено автором на основі [9]

В таблиці 2 наведена детальна характеристика основних видів ресурсів.

Цифровізація означає впровадження цифрових технологій у різні аспекти життя та діяльності. Вона містить автоматизацію процесів, використання інформаційних систем, впровадження Інтернету речей (IoT), штучного інтелекту (AI) та інших передових технологій [11]. Цифровізація сприяє підвищенню ефективності управління ресурсами, оптимізації виробничих процесів та поліпшенню взаємодії між учасниками ринку.

Цифровізація дозволяє більш ефективно управляти природними ресурсами, завдяки використанню систем моніторингу та управління, що базуються на великих даних (Big Data) та аналітиці. Наприклад, системи моніторингу довілля можуть забезпечити

реальний час оцінки стану природних ресурсів, що сприяє прийняттю оперативних рішень щодо їх раціонального використання та збереження.

Таблиця 2. Основні види ресурсів підприємства

Види ресурсів	Характеристика
Природні ресурси	це сукупність елементів живої та неживої природи, а також компонентів навколишнього середовища, які використовуються в процесі виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства. До цих ресурсів належать: сонячна енергія, атмосфера, гідросфера, наземна рослинність, ґрунти, тваринний світ, ландшафти та корисні копалини (мінеральні, водні, земельні ресурси).
Людські ресурси	це сукупність працівників з необхідною кваліфікацією для розробки чи підтримки продуктів і послуг (знання, навички, досвід працівників).
Фінансові ресурси	це грошові кошти, які підприємства мають у своєму розпорядженні для виконання фінансових зобов'язань (капіталовкладення, кредити, фінансові активи).
Матеріально-технічні ресурси	це термін, що охоплює предмети праці, які використовуються в основному та допоміжному виробництві (обладнання, технології, інновації).
Інформаційні ресурси	це сукупність документів та їх масивів, які зберігаються в інформаційних системах, таких як бібліотеки, архіви, фонди, бази даних, депозитарії та музейні сховища. Вони включають інформаційні продукти, створені для задоволення інформаційних потреб користувачів у різних сферах діяльності.

Джерело: створено автором на основі [8, 9, 10]

Людські ресурси – це працівники підприємства, їх знання, навички та досвід. Цифрові технології сприяють підвищенню продуктивності праці через автоматизацію рутинних завдань та вдосконалення процесів управління персоналом. Цифровізація значно змінює підходи до управління людськими ресурсами. Системи

управління талантами та HR-аналітика дозволяють ефективніше підбирати, навчати та розвивати персонал. Онлайн-платформи для навчання та підвищення кваліфікації забезпечують безперервний розвиток працівників, що підвищує їхню продуктивність та адаптивність до змін. Цифрові інструменти також сприяють покращенню комунікації та співпраці між працівниками, що особливо важливо в умовах віддаленої роботи.

Фінансові ресурси підприємства: гроші, інвестиції та кредити. Цифрові платформи та аналітика великих даних (Big Data) надають можливість підприємствам більш ефективно управляти своїми фінансовими потоками. Аналітичні інструменти дозволяють передбачати фінансові ризики та оптимізувати бюджетування. Блокчейн-технології сприяють підвищенню прозорості та безпеки фінансових транзакцій, що знижує ризики шахрайства, забезпечують автоматизацію бухгалтерських процесів та впровадження систем електронних платежів, що зменшують витрати та підвищують швидкість фінансових транзакцій. Цифрові платформи також спрощують доступ до фінансових ринків і дозволяють підприємствам залучати інвестиції на вигідніших умовах.

Цифровізація безпосередньо впливає на технологічний розвиток. Впровадження передових технологій, таких як штучний інтелект, роботизація та Інтернет речей, дозволяє значно підвищити ефективність виробничих процесів, зменшити витрати на обслуговування обладнання та підвищити якість продукції. Наприклад, датчики IoT дозволяють в реальному часі моніторити стан обладнання та виявляти проблеми щодо їх виникнення. Це знижує час простоїв та витрати на ремонт. Автоматизація виробничих процесів за допомогою роботів та AI дозволяє зменшити втрати матеріалів і підвищити точність виробництва. Також варто зазначити використання 3D-друку, який дозволяє оптимізувати виробничий процес і зменшити витрати на транспортування та зберігання матеріалів.

Інформаційні ресурси включають дані, знання та інформаційні системи підприємства. В умовах цифровізації ці ресурси набувають вирішального значення. Великі дані та аналітика дозволяють підприємствам збирати, обробляти та аналізувати величезні обсяги інформації для прийняття стратегічних рішень. Хмарні технології забезпечують зручний доступ до інформації з будь-якої точки світу, що підвищує гнучкість і мобільність підприємства.

Системи управління взаємовідносинами з клієнтами та системи управління ресурсами підприємства інтегрують всі процеси підприємства в єдину інформаційну систему, що підвищує ефективність управління та знижує витрати на адміністрування.

Щоб досягти максимальної ефективності використання ресурсного потенціалу в умовах цифровізації, підприємствам слід:

1. Впровадити цифрові технології у всі виробничі процеси, тобто необхідно автоматизувати виробництво, впровадити системи управління виробничими процесами та використовувати аналітичні платформи для прогнозування та оптимізації ресурсів, в результаті чого підприємство зможе автоматизувати процеси виробництва, знижувати витрати та підвищувати продуктивність.

2. Розвиваючи цифрові технології, слід також звернути увагу на знання та навички працівників, тобто важливо забезпечити доступ до новітніх знань та технологій, а також створити умови для безперервного навчання. Це сприятиме підвищенню кваліфікації працівників і їх здатності ефективно використовувати цифрові інструменти.

3. Впровадити використання великих даних (Big Data) та аналітики для більш точного оцінювання потреб у ресурсах та оптимізації їх використання.

4. Впровадити Інтернет речей (IoT) для можливості дистанційного моніторингу та управління виробничими процесами, що, в свою чергу, дозволяє виявити зміни та збої й ефективність використання обладнання і завдяки цьому зменшує витрати на його ремонт і обслуговування.

5. Для підвищення рівня довіри та безпеки у бізнес-процесах слід використовувати блокчейн-технології та інші цифрові рішення.

6. Впроваджувати інновації для того, щоб підприємства були готові швидко адаптуватися до нових умов і бути конкурентоспроможними.

Ефективне використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах цифровізації має численні переваги. Перш за все, цифрові технології дозволяють автоматизувати багато процесів, що знижує потребу в ручній праці, скорочує операційні витрати, підвищує продуктивність праці та дозволяє здійснювати точніший контроль якості на всіх етапах виробництва й надання послуг. Завдяки доступу до великих обсягів даних та аналітичних

інструментів, керівники можуть приймати більш обґрунтовані та швидкі рішення. Також цифровізація дозволяє краще координувати постачальників, виробництво та дистрибуцію, що знижує затримки та витрати, пов'язані з управлінням запасами. Цифрові технології створюють платформу для розвитку нових продуктів і послуг. Вони дозволяють підприємствам швидко тестувати та впроваджувати інновації. Також однією з важливих переваг є те, що завдяки цифровим інструментам можна краще розуміти потреби клієнтів через аналіз великих даних, що, в свою чергу, сприятиме наданню більш персоналізованих послуг та покращенню взаємодії з клієнтами.

Хоча ефективне використання ресурсного потенціалу в умовах цифровізації надає численні переваги, воно також пов'язане з певними ризиками. Вагомим ризиком є те, що впровадження цифрових технологій потребує значних початкових витрат на закупівлю обладнання, програмного забезпечення, навчання персоналу та інші витрати. Це може бути обтяжливим для малих і середніх підприємств, які не мають достатніх фінансових ресурсів. Не менш важливим є перекваліфікація працівників, тому що цифровізація потребує перепідготовки для роботи з новими технологіями. Це в свою чергу призведе до додаткових витрат на навчання та зниження продуктивності під час перехідного періоду. Також підприємства можуть стати ціллю для хакерів, що може призвести до значних фінансових втрат, втрати конфіденційної інформації та пошкодження репутації. Автоматизація та цифровізація можуть призвести до скорочення робочих місць, що може викликати соціальні проблеми та негативні наслідки для працівників, які втрачають роботу.

Прикладами успішного використання цифрових технологій для підвищення ефективності ресурсного потенціалу є:

1. Повна інтеграція цифрових технологій у виробничі процеси, тобто використання кіберфізичних систем, автономних роботів та інтелектуальних сенсорів, які, в свою чергу, дозволяють значно підвищити продуктивність та ефективність використання ресурсів на підприємствах.

2. Використання цифрових технологій у смарт-містах для оптимізації використання ресурсів, таких як електроенергія, вода та транспорт. Наприклад, системи «розумного» освітлення дозволяють зменшити споживання електроенергії, а інтелектуальні

транспортні системи – зменшити затори та покращити екологічну ситуацію.

3. Впровадження цифрових технологій у сільське господарство, таких як дрони для моніторингу полів та системи точного землеробства, які дозволяють значно підвищити врожайність та зменшити витрати на ресурси. Також використання аналітики великих даних допомагає оптимізувати внесення добрив та полив.

Впровадження цифрових технологій пов'язане з низкою викликів, таких як необхідність значних інвестицій, адаптація існуючих процесів та підготовка кадрів. Крім того, важливим аспектом є забезпечення кібербезпеки та захисту конфіденційних даних. Попри виклики, перспективи цифровізації є надзвичайно позитивними. Подальший розвиток цифрових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей, обіцяє значні покращення щодо ефективності використання ресурсного потенціалу. Крім того, цифровізація сприятиме розвитку нових бізнес-моделей та створенню додаткової вартості.

Висновки та пропозиції. Ефективність використання ресурсного потенціалу в умовах цифровізації стає ключовим фактором конкурентоспроможності та стійкого розвитку й залежить від здатності інтегрувати сучасні цифрові технології у всі аспекти діяльності. Цифрові технології відкривають нові можливості для оптимізації управління матеріальними, фінансовими, інформаційними та людськими ресурсами, процесів підвищення продуктивності, створення додаткової вартості, зменшення витрат та формування нових можливостей для розвитку та досягнення конкурентних переваг. Інтеграція цифрових технологій, розвиток людського капіталу, використання великих даних та впровадження Інтернету речей є основними стратегіями для досягнення високої ефективності використання ресурсів. Попри виклики, перспективи цифровізації є надзвичайно позитивними, що забезпечує стійкий розвиток економіки та підвищення якості життя. Таким чином, цифровізація стає не лише інструментом оптимізації, але й стратегічним ресурсом для довгострокового зростання та успіху підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашимбаев Т. А. Економічний потенціал і ефективність його використання. Алма-Ата: Наука. 1990. 256 с.
2. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): монографія. Львів: ІРД НАН України. 1998. 294 с.
3. Протопопов В. О. Економіка підприємства: навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: ЦУЛ. 2002. 220 с.
4. Довгаль Н. С. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні основи. *Науково-технічна інформація*. 2009. № 1. С. 42 – 45.
5. Епштейн Д. Б. Ресурсний потенціал і ефективність сільгосп підприємств. *АПК: Економіка, управління*. 2008. № 1. С. 57 – 61
6. Мойса М. Я. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання. *Економіка АПК*. 2004. № 2. С. 38 – 43.
7. Токмакова І. В. Ресурсний потенціал залізничного транспорту як базис стійкого зростання. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2004. № 45. С. 123 – 126.
8. Ващенко О.П. Сутність та класифікація ресурсів підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. № 2 (28), 2019. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2157/2057> (дата звернення: 27.05.2024)
9. Гладир Т. С. Ресурси підприємства: теоретичні аспекти. *Ефективна економіка*. №5. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3044> (дата звернення: 27.05.2024).
10. Мельник О. М. Ресурси підприємства: концептуальні аспекти системи управління в умовах стійкого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 23. Ч. 2. 2019. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/5.pdf (дата звернення: 27.05.2024)
11. Свіргун О. М., Соколовська В. В. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні аспекти. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69284.doc.htm (дата звернення: 27.05.2024).
12. Цифровізація. Термінологія. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614> (дата звернення: 27.05.2024).
13. Leonardi P. M. COVID-19 and the new technologies of organizing: Digital exhaust, digital footprints, and artificial intelligence in the wake of remote work. *J. Manag. Stud.* 2021. Vol. 58. Pp. 249 – 253. doi: 10.1111/joms.12648.
14. Gilch P. M., Sieweke J. Recruiting digital talent: The strategic role of recruitment in organisations' digital transformation. *Ger. J. Hum. Resour. Manag.* 2021. Vol. 35. Pp. 53 – 82. doi: 10.1177/2397002220952734.

15. Cardinali P. G., De Giovanni P. Responsible digitalization through digital technologies and green practices. *Corp. Soc. Responsib. Environ. Manag.* 2022. Vol. 29. Pp. 984 – 995. doi: 10.1002/csr.2249.

16. Müller J. M., Voigt K. I. Sustainable industrial value creation in SMEs: A comparison between industry 4.0 and made in China 2025. *Int. J. Precis. Eng. Manuf. - Green Technol.* 2018. Vol. 5. Pp. 659 – 670. doi: 10.1007/s40684-018-0056-z.

17. Nambisan S., Wright M., Feldman M. The digital transformation of innovation and entrepreneurship: Progress, challenges and key themes. *Res. Policy.* 2019. Vol. 48. Article 103773. doi: 10.1016/j.respol.2019.03.018.

REFERENCES

1. Ashimbaev T. A. (1990). Ekonomichnyy potentsial i efektyvnist' yoho vykorystannya [Economic potential and its use efficiency]. Alma-Ata: Nauka. 256 p. (in Ukrainian).

2. Hladiy M. V. (1998). Vykorystannya vyrobnycho-resursnoho potentsialu ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrayiny (pytannya teorii, metodolohiyi i praktyky): monograph [The use of the production-resource potential of the agricultural sector of the Ukrainian economy (issues of theory, methodology, and practice): monograph]. Lviv: IRD NAN Ukrayiny. 294 p. (in Ukrainian).

3. Protopopov V. O. (2002). Ekonomika pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv ekonomichnykh spetsial'nostey vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [Enterprise Economics: a textbook for students of economic specialties of higher educational institutions]. Kyiv: TsUL. 220 p. (in Ukrainian).

4. Dovhal' N. S. (2009). Resursnyy potentsial pidpryyemstva: teoretychni osnovy [Enterprise resource potential: theoretical foundations]. *Naukovo-tekhnichna informatsiya*. No. 1. Pp. 42 – 45. (in Ukrainian).

5. Epstein D. B. (2008). Resursnyy potentsial i efektyvnist' sil'hospidpryyemstv [Resource potential and efficiency of agricultural enterprises]. *APK: Ekonomika, upravlinnya*. No. 1. Pp. 57 – 61. (in Ukrainian).

6. Moysa M. Ya. (2004). Resursnyy potentsial ahrarynykh pidpryyemstv ta ekonomichnyy mekhanizm yoho ratsional'noho vykorystannya [The resource potential of agricultural enterprises and the economic mechanism of its rational use]. *Ekonomika APK*. No. 2. Pp. 38 – 43. (in Ukrainian).

7. Tokmakova I. V. (2004). Resursnyy potentsial zaliznychnoho transportu yak bazys stiykoho zrostannya [The resource potential of railway transport as a basis for sustainable growth]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. No. 45. Pp. 123 – 126. (in Ukrainian).

8. Vashchenok O. P. (2019). Sutnist' ta klasyfikatsiya resursiv pidpryyemstv [The essence and classification of enterprise resources].

Ekonomika. Menedzhment. Biznes. No. 2 (28). Available at: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2157/2057> (Accessed 27 May 2024). (in Ukrainian).

9. Hladyr T. S. (2014). Resursy pidpryyemstva: teoretychni aspekty [Enterprise resources: theoretical aspects]. *Efektivna ekonomika*. No. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3044> (Accessed 27 May 2024). (in Ukrainian).

10. Mel'nyk O. M. (2019). Resursy pidpryyemstva: kontseptual'ni aspekty systemy upravlinnya v umovakh sti'koho rozvytku [Enterprise resources: conceptual aspects of the management system in conditions of sustainable development]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Issue 23, part 2. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/23_2_2019ua/5.pdf (Accessed 27 May 2024). (in Ukrainian).

11. Svirhun O. M., Sokolovs'ka V. V. (2010). Resursnyy potentsial pidpryyemstva: teoretychni aspekty [Enterprise resource potential: theoretical aspects]. Available at: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69284.doc.htm (Accessed 27 May 2024). (in Ukrainian).

12. Tsyfrovizatsiya. Terminolohiya [Digitalization. Terminology]. Available at: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614> (Accessed 27 May 2024). (in Ukrainian).

13. Leonardi P. M. (2021). COVID-19 and the new technologies of organizing: Digital exhaust, digital footprints, and artificial intelligence in the wake of remote work. *J. Manag. Stud.* Vol. 58. Pp. 249 – 253. doi: 10.1111/joms.12648.

14. Gilch P. M., Sieweke J. (2021). Recruiting digital talent: The strategic role of recruitment in organisations' digital transformation. *Ger. J. Hum. Resour. Manag.* Vol. 35. Pp. 53 – 82. doi: 10.1177/2397002220952734.

15. Cardinali P. G., De Giovanni P. (2022). Responsible digitalization through digital technologies and green practices. *Corp. Soc. Responsib. Environ. Manag.* Vol. 29. Pp. 984 – 995. doi:10.1002/csr.2249.

16. Müller J. M., Voigt K. I. (2018). Sustainable industrial value creation in SMEs: A comparison between industry 4.0 and made in China 2025. *Int. J. Precis. Eng. Manuf. - Green Technol.* Vol. 5. Pp. 659 – 670. doi: 10.1007/s40684-018-0056-z.

17. Nambisan S., Wright M., Feldman M. (2019). The digital transformation of innovation and entrepreneurship: Progress, challenges and key themes. *Res. Policy*. Vol. 48. Article 103773. doi: 10.1016/j.respol.2019.03.018.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 28.05.2024

JEL O13, J31, Q15

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-4>

Ганна Вікторівна ЄФІМОВА,

доктор економічних наук, професор,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID ID: [0000-0001-5271-2913](https://orcid.org/0000-0001-5271-2913)

Юрій Олександрович ПОБЕРЕЖЕЦЬ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
факультет економіки моря,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
ORCID ID: [0009-0008-4617-5216](https://orcid.org/0009-0008-4617-5216)

ОЦІНКА ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Мета статті полягає у висвітленні проблем та перспектив розвитку аграрної сфери України та у визначенні шляхів побудови нових малих сімейних фермерських господарств з урахуванням досвіду розвинених країн світу. Досліджено світовий досвід підтримки малих фермерських господарств. Виявлено, що в країнах Європейського Союзу сімейні фермерські господарства становлять основу аграрного сектору. Визначено, що західні країни розробили програми для підтримки та розвитку малих сімейних фермерських господарств. Зазначено, що малі фермерські господарства в Європейському Союзі забезпечують сталий розвиток сільських територій. Дослідження засвідчують, що в Україні сьогодні малі сімейні фермерські господарства з невеликими сільськогосподарськими угіддями мають тенденцію до зменшення та їх сільськогосподарські площі в земельному банку України становлять незначну частку. Визначено, що заробітна плата в сільському господарстві одна з найменших в порівнянні з іншими галузями економіки, при найвищій рентабельності в порівнянні з іншими галузями економіки. Крім того, кількість найманих працівників в аграрному секторі за останні дванадцять років зменшилась майже у двічі, а зайнятість населення у цій галузі за останні три роки постійно скорочувалась. Аналіз свідчить, що аграрний сектор в Україні не може забезпечити всебічний сталий розвиток сільських регіо-

нів, на що роблять акцент країни Європейського Союзу. Визначено, що під час воєнних дій малі сімейні господарства постачали на внутрішній ринок аграрну продукцію, забезпечивши продовольчу безпеку держави. Зазначено, що потрібно створити нову модель аграрного сектору в пріоритеті якої повинен бути розвиток малих сімейних фермерських господарств. Наведено основні пропозиції щодо побудови нової моделі аграрного виробництва. Пріоритетним напрямом має стати державне інвестування в малий бізнес в аграрному секторі.

Ключові слова: сімейні фермерські господарства, розвиток малого бізнесу, аграрний сектор, сільське господарство, сільськогосподарські угіддя, робочі місця, заробітна плата, програма, інвестор, держава.

Ganna IEFIMOVA,

Doctor of Economics, Professor,
admiral Makarov National University of Shipbuilding

Yurii POBEREZHETS,

Applicant for the third (educational - scientific) level
of higher education,

Faculty of Maritime Economics,
admiral Makarov National University of Shipbuilding

ASSESSMENT OF PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The purpose of the article is to highlight the problems and prospects for the development of the agrarian sector of Ukraine and to identify ways to build new small family farms, taking into account the experience of developed countries. The world experience of supporting small farms is studied. It is found that in the European Union, family farms form the basis of the agricultural sector. It is determined that Western countries have developed programmes to support and develop small family farms. It is noted that small farms in the European Union ensure sustainable development of rural areas. Studies show that in Ukraine today, small family farms with small agricultural land tend to decrease and their agricultural areas in the land bank of Ukraine are insignificant. It has been determined that wages in agriculture are among the lowest in comparison with other sectors of the economy, with the highest profitability compared to other sectors of the economy. In addition, the number of employees in the agricultural sector has almost

halved over the past twelve years, and employment in this sector has been steadily declining over the past three years. The analysis shows that the agricultural sector in Ukraine cannot ensure comprehensive sustainable development of rural regions, which is the focus of the European Union. It is determined that during the hostilities, small family farms supplied agricultural products to the domestic market, ensuring the food security of the State. It is noted that it is necessary to create a new model of the agricultural sector, the priority of which should be the development of small family farms. The main proposals for building a new model of agricultural production are presented. The priority should be public investment in small business in the agricultural sector.

Keywords: family farms, small business development, agricultural sector, agriculture, farmland, jobs, wages, programme, investor, state.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку сільського господарства, коли відбуваються інтеграційні процеси України до Європейського Союзу, є потреба у створенні саме сімейних фермерських господарств.

Аграрний сектор – це складова частина економіки, яка повинна вирішувати низку проблем, а саме: соціальну, демографічну, екологічну, продовольчу безпеку.

Однак більшість цих проблем залишаються не вирішеними. Так, науковець Лариса Недільська, зазначає, що зростання виробництва сільськогосподарської продукції через нарощування обсягів її випуску на сільськогосподарських підприємствах, на тлі відсутності передумов зростання добробуту місцевого населення, посилює соціальну нестабільність на селі і, відповідно, веде до загальної дестабілізації ситуації в країні [1, С. 62].

У воєнний та післявоєнний період створення та розвиток малого бізнесу в аграрному секторі повинен стати пріоритетним напрямом держави.

В умовах нестабільності, для забезпечення економічної безпеки, уряд країни повинен відповідально поставитись до своєї ролі у створенні нової моделі суб'єктів підприємництва в сільському господарстві.

Саме тому актуальність даного питання є значущою, адже розвиток малого сільськогосподарського бізнесу є драйвером економіки, й сьогодні його становлення неможливе без втручання держави в аграрний сектор національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки проблем та перспектив розвитку аграрного сектору України розглядаються у дослідженнях багатьох українських вчених, серед яких слід відзначити: Недільську Л. [1], Костецького Я. [2], Сабій І. [5], Кизима М., Полякову О., Хаустову В. [9], Бородіну О. [19].

Найбільше уваги у їхніх працях приділено питанням неудоконаленості аграрної моделі, можливості розвитку фермерських господарств сімейного типу, посиленню державного регулювання в аграрному секторі України для сприяння розвитку аграрного підприємництва. Проте, в умовах безперервних змін економічного середовища, питання вдосконалення механізмів розвитку малого аграрного бізнесу, з урахуванням зарубіжного досвіду, потребують подальших досліджень.

Метою статті є оцінка проблем та перспектив розвитку аграрного сектору України та розробка рекомендацій щодо розвитку малих фермерських господарств в Україні, з урахуванням закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі трансформаційних змін агробізнес відіграє значну роль у забезпеченні економічної та соціальної стабільності суспільства, виступаючи постачальником продовольчої продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки. За визначенням науковців, аграрний сектор України, з його базовою компонентою сільським господарством, слугує системоутворюючою складовою національної економіки; формує основи збереження суверенності та державності, національної продовольчої безпеки; є соціально-економічним підґрунтям розвитку сільських територій; забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки [2, С. 98].

Згідно з євроінтеграційним курсом українська влада взяла на себе зобов'язання проводити реформи, що дозволять остаточно розпрощатися з залишками радянського минулого, з його бюрократією, зневагою до людини, економічною та технологічною відсталістю. І, поступово, перетворять Україну на розвинену країну з високим рівнем життя [3]. Тому Україна повинна максимально наблизити аграрний сектор до правил та стандартів Європейського Союзу.

На заході малі сімейні фермерські господарства становлять основу аграрної промисловості та складають 97% від усіх аграрних підприємств. У 2019 році ООН проголосила період до 2028 «десятиліттям сімейних фермерських господарств».

Виробництво та переробка готової продукції на місцях, самозайнятість сільських родин, наповнення регіонального бюджету та ВВП держави – це те, що сьогодні забезпечують малі сімейні господарства в інших країнах. І західні країни це підтримують. Наприклад, у ЄС існує близько 118 програм розвитку сільської місцевості, однак більшість зосереджена на розвитку саме сімейного фермерства, наприклад, консультативна служба підтримки малих господарств; система кредитування, пільгова податкова система, підтримка розвитку виробництва, датування оплати праці в неблагополучних районах (наприклад, для гірських районів), підтримка фермерських ринків, контроль за розподілом сільськогосподарських угідь тощо. Крім того, у більшості європейських країн діють обмеження на земельні паї. Скажімо, у Австрії, більше половини агропідприємств мають наділи менше десяти гектарів; а майже 40 % – менше п'яти гектарів.

Тобто, в Австрії на рівні держави підтримують розвиток саме малих сімейних господарств та запобігають розвитку великих агломерацій, які б можливо мали б надприбутки, але не були б зацікавлені у забезпеченні робочих місць та соціальному розвитку агро регіонів [4].

Сабій І. визначив, що країни Європейського Союзу надають пріоритет одноосібним сімейним господарствам, які найефективніше забезпечать всебічний сталий розвиток сільських територій [5].

Нів'євський О., Яворський П. та Донченко О. вказують, що саме малі сімейні господарства, на відміну від великих аграрних підприємств, більше використовують найманої праці та витрачають кошти в свої громадах на несільськогосподарські товари та послуги, що, в свою чергу, сприяє розвитку села. Малі фермерські господарства мають велике значення у забезпеченні продовольчої безпеки, зниження безробіття та збереження навколишнього середовища [6, С. 6].

Ще однією з ключових країн, яка здійснює ефективну державну підтримку малих та середніх фермерських господарств, є Канада.

Державна підтримка фермерам у Канаді надається через різні програми: національну програму стабілізації чистого доходу (NISA), програму уніфікації цін через Пшеничну палату, програму авансових платежів, програму підтримки узгодженого рівня виробництва [7].

Нацпрограма стабілізації чистого доходу – своєрідний механізм заощадження: він гарантує, що навіть у несприятливий

рік рівень доходу фермера не впаде нижче середнього показника за останні три роки. Існує спецрахунок NISA, який наповнюється з двох фондів. До першого – кошти перераховує фермер (мінімальний внесок становить 3% від обсягу його чистого продажу продукції за поточний фінансовий рік). До другого – гроші йдуть із федерального уряду та уряду провінції (в обсязі, що відповідає внеску фермера).

Кошти на рахунок NISA зберігають під 6% річних. Якщо дохід буде нижчим за середній показник, то різницю відшкодовують. Внески фермера не вважаються його витратами, а отже, й не оподатковуються.

Для підтримки фермерів також застосовується програма авансових платежів: уряд надає грошові кошти під зерно, яке є на фермі. Така програма називається AMPA (Акт щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції). Вона діє восени, а навесні започатковується інша програма – SCAP (Весняна програма авансових платежів).

На посівну фермер отримує до 250 000 канадських доларів. Перші 50 000 доларів не оподатковуються на період до 31 серпня або до моменту остаточного повернення позики. На авансову суму понад 50 000 доларів сплачуються відсотки за встановленою ставкою. Нарахування відсотків здійснюється на щоденній та щомісячній основі [7].

Також встановлюються квоти на виробництво сільгосппродукції, що реалізується всередині країни. Виробники мають гарантований збут за ціною, яку встановлюють через попит.

Для фермерів передбачені й інші види підтримки: програма стабілізації доходу, програми надання позичок, зокрема для фермерів-початківців, програми страхування врожаю, програма відшкодування шкоди, заподіяної дикими тваринами [7].

Проте в Україні, навпаки, спостерігається зменшення малих сімейних фермерських господарств. У 2019 році на території України функціонувало 160 агрохолдингів, причому 92 з них мали земельний банк більше 10 тис. га. Тоді як у 2012 році їх було лише 80 [8].

Так, в 2021 році в порівнянні з 2019 роком кількість підприємств в аграрному секторі з розміром сільськогосподарських угідь понад 5000 га зросла на 41 підприємство, або на 7%, а малі фермерські господарства з розміром сільськогосподарських угідь до 100 га, навпаки, зменшилися на 2137 господарств, або на

11% (табл. 1). Кількість фермерських господарств зменшилось за рахунок малих фермерських господарств, які мають площу до 100 га (табл. 1).

Загальна площа фермерських господарств, що обробляють сільськогосподарські угіддя до 100 га, в 2021 році становить лише 3,8% і протягом аналізованого періоду мала тенденцію до зменшення (табл. 1). Науковці зазначають, що агропереробні комплекси здебільшого перебувають у власності великих аграрних підприємств, а малі фермерські господарства майже їх не мають [9, С. 67]. Малі фермерські господарства не можуть конкурувати з великими аграрними підприємствами за відсутності новітньої техніки.

Таблиця 1. Розподіл аграрних підприємств та господарств за площею сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні

Підприємства, що мали с/г угіддя, га	Кількість підприємств (од., %)				Площа с/г угідь (тис.га, %)			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
До 100,00	23393 (48,2)	20934 (43,9)	21256 (54,2)	14413 (48,6)	818,6 (4,1)	755,1 (3,7)	779,9 (3,8)	577,4 (3,3)
100,01-500,00	7717 (15,9)	7889 (16,6)	9371 (23,8)	7904 (26,7)	1890,2 (9,4)	1928,1 (9,5)	2290,3 (11,0)	1924,8 (11,1)
500,01-1000,00	2672 (5,4)	2716 (5,7)	3228 (8,2)	2766 (9,3)	1918,6 (9,5)	1957,9 (9,7)	2314,1 (11,1)	1980,8 (11,5)
1000,01-5000,00	4181 (8,7)	4159 (8,8)	4845 (12,3)	4055 (13,7)	8722,9 (43,5)	8688,3 (43,0)	10150,4 (48,8)	8459,6 (49,0)
Більше 5000,00	560 (1,2)	579 (1,3)	601 (1,5)	493 (1,7)	6763,3 (33,5)	6922,91 (34,2)	5273,8 (25,3)	4331,8 (25,1)
Разом	38532 (100,0)	36277 (100,0)	39301 (100,0)	29631 (100,0)	20113,6 (100,0)	20252,4 (100,0)	20822,8 (100,0)	17274,4 (100,0)

Джерело: складено авторами з використанням [10 – 13]

Аграрний сектор протягом аналізованого періоду показує високу рентабельність (табл. 2), проте заробітна плата в цій галузі залишається найменшою в порівнянні з іншими галузями економіки (табл. 3), що негативно впливає на розвиток сільських територій. Так, у 2021 році рентабельність в сільському господарстві склала 40,3%, що вища в порівнянні з: промисловістю на 72%; транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єр-

ською діяльністю на 85,6%; інформацією та телекомунікацією на 61,3%; фінансовою та страховою діяльністю 78,2%; професійною, науковою та технічною діяльністю на 90% (табл. 2). Заробітна плата, навпаки, в 2021 році найменша в порівнянні з: промисловістю на 17,5%; транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю на 11,2%; інформацією та телекомунікацією на 51,8%; фінансовою та страховою діяльністю 48,8%; професійною, науковою та технічною діяльністю на 36,6% (табл. 3).

Дані показники вказують, що сільське господарство є однією з найприбутковіших галузей економіки, одже, відповідно, заробітна плата в цій галузі сільського господарства повинна бути найвищою із зазначених вище галузей економіки.

Проте заробітна плата навіть не перевищує показники середньої заробітної плати по Україні. За даними Пенсійного фонду України показники середньої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески, становлять:

- 2019 рік – 9205 грн [14], що на 4% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві;
- 2020 рік – 10340 грн [15], що на 5,6% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві;
- 2021 рік – 12993 грн [16], що на 5,4% більше ніж заробітна плата в сільському, лісовому та рибному господарстві.

Таблиця 2. Рентабельність операційної діяльності за видами економічної діяльності (%)

Види економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	19,2	18,6	40,3
Промисловість	5,5	3,9	11,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,1	4,4	5,8
Інформація та телекомунікації	15,4	14,7	15,6
Фінансова та страхова діяльність	7,8	3,5	8,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	26,2	2,4	4,1

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Таблиця 3. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності (грн)

Види економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	8856	9757	12287
Промисловість	11788	12759	14902
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	11704	11951	13837
Інформація та телекомунікації	17543	19888	25530
Фінансова та страхова діяльність	19132	20379	23975
Професійна, наукова та технічна діяльність	14550	16613	19369

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Крім того, спостерігається тенденція до зменшення зайнятості населення в сільському господарстві. Так, у 2021 році, в порівнянні з 2019 роком, вона зменшилась на 317,7 тис. чол., або 10,6% (табл. 4). Сільське господарство формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій, проте не вживається достатньо заходів для зростання благополуччя сільських територій, що відображається в заробітній платі, в динаміці до зменшення найманих працівників: в 2021 році, порівнянні з 2010 роком, кількість найманих працівників скоротилось на 39,3% (табл. 5). Як зазначає Лугова Вікторія, зайнятість є головним показником ефективності реформ, тому що бере до уваги економічні, демографічні та соціальні аспекти [17]. Це вказує на те, що дана модель аграрного сектору не може ефективно забезпечити всебічний сталий розвиток сільських територій.

Таблиця 4. Зайнятість населення за видами економічної діяльності (тис. осіб)

Вид економічної діяльності	2019	2020	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	3010,4	2721,2	2692,7

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Таблиця 5. Кількість найманих працівників у суб'єктів сільського, лісового та рибного господарювання (тис. осіб)

Вид економічної діяльності	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Сільське, лісове та рибне господарство	738,5	581,8	553,2	523,8	520,2	448,4

Джерело: складено авторами з використанням [13]

Також, воєнна агресія, яку російська федерація веде вже третій рік, негативно вплинула на аграрну галузь в Україні, що призвело до втрачання сільськогосподарських територій. Так, у 2022 році, в порівнянні з 2021 роком, площа сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні фермерських підприємств, зменшилась з 20822,8 тис. га до 17274,4 тис. га, або на 17%. Загалом по Україні у 2023 році, згідно з даними очільника Національної академії аграрних наук Ярослава Гадзала, близько 7 мільйонів гектарів – чверть сільськогосподарських земель – залишилися не засіяним через замінованість та перебування під окупацією [18].

Бородіна О. зазначає, що російська агресія викрила негативні наслідки агрохолдинрів: було ускладнено роботу великотоварного сільськогосподарського виробництва через логістичні проблеми, неможливості збуту продукції. Малі фермерські господарства змогли продемонструвати свою значущість, забезпечивши продовольчу безпеку на внутрішньому ринку України. Автор вважає, що в післявоєнний період забезпечення малих фермерських господарств рівних прав на ринку та доступу їх до виробничих ресурсів, сприятиме інтеграції аграрної структури України до Європейського Союзу [19].

Державі необхідно розробити нову стратегію аграрної економіки з можливістю її втручання в економічні процеси, в основі якої повинна бути побудова нової моделі малого аграрного бізнесу, з урахуванням досвіду розвинених країн, де держава створить ефективні та модернізовані сімейні фермерські господарства з глибокою переробкою продукції й об'єднані в сільськогосподарські кооперативи, які будуть основою розвитку сільської місцевості. Держава повинна стати інвестором для малого бізнесу.

Отже, для розвитку малого аграрного бізнесу в Україні, можна запропонувати зробити такі кроки:

1. Вибудувати чітку структуру управління для забезпечення успішності реформ в галузі сільського господарства;

2. Проаналізувати наявну чисельність малих фермерських господарств щодо їх оснащеності новітньою технікою, у разі їх відсутності – провести модернізацію;

3. Розробити бізнес план для аграрної сфери в межах країни, де держава створить нові малі сімейні фермерські господарства об'єднані в кооперативи з сучасними технологіями та кваліфікованими кадрами, так би мовити «Під ключ», та, які надасть у співвласність громадянам України в відсотковому відношенні 10% на 90%, де 10% – власність держави, 90% – власність громадянина України;

4. Розробити вимоги до громадян України щодо можливості отримання у співвласність з державою бізнесу в аграрному секторі;

5. Залежно від територіального розміщення, надати в користування від 30 га до 60 га земель сільськогосподарського призначення для ведення фермерського господарства;

6. Прибутки, отримані державою, направити на розвиток інфраструктури сіл, де будуть розміщуватись фермерські господарства;

7. Розробити програму стабілізації доходів та авансових платежів;

8. Установити квоти на виробництво аграрної продукції, що продається всередині України;

9. Установити квоти на імпорт аграрної продукції для захисту виробників в Україні.

Успішна модель фермерського господарства, що дасть можливість ведення передового господарювання, – це малі сімейні фермерські господарства, що об'єднані в кооперативи з площею 3000 – 10000 га земель сільськогосподарського призначення, налічують від 500 голів корів та від 500 бджолиних вуликів, мають встановлений біогазовий комплекс та комплекси по переробці аграрної продукції. Саме на створення таких фермерських господарств держава повинна зробити акцент, що забезпечить: технологічний процес виробництва; сівозмінність аграрних культур; збільшення вмісту гумусу на полях; опилення культур; власну теплову та електричну енергію.

Також зможуть використовувати всі переваги сучасних технологій та гарантувати для регіонів нові робочі місця з конкурентною заробітною платою за рахунок трудомістких галузей господарства, що буде сприяти забезпеченню екологічної безпеки.

Висновки. Укрупнення фермерських підприємств в Україні негативно впливає на розвиток сільських територій. Як наслідок – низька, неконкурентна заробітна плата, зменшення зайнятості населення в сільському господарстві.

Саме розвиток малих фермерських господарств забезпечить сільське населення робочими місцями за рахунок трудомістких галузей господарства, гідною заробітною платою та буде сприяти розвитку територіальних громад. Для цього потрібно реформувати саму структуру фермерських господарств шляхом збільшення частки малих фермерських господарств в загальній структурі аграрного сектору та їх об'єднання в кооперативи з сучасними технологіями, кваліфікованими кадрами, з ефективною управлінською структурою, так би мовити «Під ключ», та, які держава надасть у співвласність громадянам України. Окрім того, потрібні фундаментальні зміни аграрного сектору України, спрямовані на розробку нових заходів підтримки малих фермерських господарств, а саме: розробити програму стабілізації доходів та авансових платежів; установити квоти на виробництво аграрної продукції, що продається всередині України; установити квоти на імпорт аграрної продукції для захисту виробників в Україні.

Отже, держава повинна вже сьогодні замислитись щодо підтримки малих фермерських господарств та розробити нову стратегію відбудови та розвитку малого бізнесу в аграрному секторі, а саме: стати інвестором для власної економіки.

© **Єфімова Г.В., Побережець Ю.О., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Недільська Л.В. Капіталізація аграрного сектору економіки: колективна монографія. Житомир : Поліський університет, 2021. 284 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13461/1/KASE_2021_284.pdf.
2. Костецький Я. І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль : THEU, 2019. 473 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38556>.
3. Про Євроінтеграцію простими словами. Державна регуляторна служба України. 2021. URL: <https://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya/pro-yevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/>.
4. Одарченко К. Мале фермерство в Україні, навіщо потрібно і як розвивати? *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/497135_male_fermerstvo_ukraini_navishcho.html.

5. Сабій І. М. Вибір моделі аграрного устрою України як основи всебічного сталого сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 9. С. 82 – 90. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021>.

6. Нів'євський О., Яворський П., Донченко О. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. *Київська школа економіки*. 2019. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

7. Ковальський В. Пільги та субсидії: як працює державна підтримка фермерів у світі. *Landlord*. 2019. URL: <https://landlord.ua/news/pilhy-ta-subsydii-iaк-pratsiuie-derzhavna-pidtrymka-fermeriv-u-sviti/>.

8. Залевська-Шижак А., Фесун Ю. Роль агрохолдингів у впровадженні інновацій в аграрному секторі економіки України. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. С. 82 – 90. URL: https://www.researchgate.net/publication/348852767_THE_ROLE_OF_AGRICULTURAL_HOLDINGS_IN_THE_IMPLEMENTATION_OF_INNOVATIONS_IN_THE_AGRICULTURAL_SECTOR_OF_UKRAINE'S_ECONOMY.

9. Кизим М. О., Белікова Н. В., Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Грішова І. Ю., Ярошенко І. В., Красноносова О. М., Михайленко Д. Г., Семигуліна І. В., Тур О. В., Леванда О. М., Харченко Р. В., Семигулін П. К. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України : колективна монографія / за ред. М. О. Кизима. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 280 с. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/publications/files/Монографія_Аграрна_сфера_Сільські_території.pdf.

10. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 463 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

11. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2021. 453 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

12. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2022. 444 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf.

13. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2023. 383 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.

14. Показник середньої заробітної плати за 2019 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik/>.

15. Показник середньої заробітної плати за 2020 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121350-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2020-rik/>.

16. Показник середньої заробітної плати за 2021 рік. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2130793-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2021-rik/>.

17. Лугова В.М. Зайнятість населення як чинник забезпечення соціальної безпеки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 34 – 39. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-5>.

18. Дзюбак А., Делюрман Т. Розмінування полів і менше пшениці: що чекає українських аграріїв у 2023. *Гречка*. 2023. URL: <https://gre4ka.info/statti/74564-rozminuvannya-poliv-i-menshe-pshenytsi-shcho-chekaie-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023/>.

19. Бородіна О.М. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. Національна академія наук України. 2020. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288>.

REFERENCES

1. Capitalisation of the agrarian sector of the economy: a collective monograph. Zhytomyr: Polissia University, 2021. 284 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13461/1/KASE_2021_284.pdf.

2. Kostetskyi Y. I. The newest paradigm of development of the agrarian sector of Ukraine: Doctor of Economics: 08.00.03. Ternopil: TNEU, 2019. 473 с. URL: <http://dspace.tneueu.edu.ua/handle/316497/38556>.

3. About European integration in simple words. State Regulatory Service of Ukraine. 2021. URL: <https://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya-proyevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/>.

4. Odarchenko K. Small farming in Ukraine, why is it necessary and how to develop it? *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/497135_male_fermerstvo_ukraini_navishcho.html.

5. Sabiy I. M. Choosing a model of the agrarian system of Ukraine as the basis for comprehensive sustainable rural development. *Ekonomika APK*. 2021. No. 9. С. 82 – 90. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-9-2021>.

6. Nivievskiy O., Yavorsky P., Donchenko O. Small farmers and households in agriculture and rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development. *Kyiv School of Economics*. 2019. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

7. Kovalskyi V. Benefits and subsidies: how state support for farmers works in the world. *Landlord*. 2019. URL: <https://landlord.ua/news/pilhy-ta-subsydii-iyak-pratsiuie-derzhavna-pidtrymka-fermeriv-u-sviti/>.

8. Zalevska-Shyshak A., Fesun Y. The role of agroholdings in the implementation of innovations in the agricultural sector of the Ukrainian economy. *Effective Economy*. 2021. No. 1. С. 82 – 90. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348852767>
THE ROLE OF AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY.

9. Kyzym M.O., Belikova N.V., Polyakova O.Y., Haustova V.E., Grishova I.Y., Yaroshenko I.V., Krasnonosova O.M., Mykhailenko D.G., Semygulina I.V., Tur O.V., Levanda O. M., Kharchenko R. V., Semygulin P. K. Conceptual foundations of the development of the agrarian sector and rural areas of Ukraine: a collective monograph / edited by M. O. Kyzym. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2020. 280 с. URL: https://www.ndc-ipr.org/media/publications/files/Монографія_Аграрна_сфера_Сільські_території.pdf.

10. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2020. 463 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

11. Statistical Yearbook of Ukraine for 2020 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2021. 453 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

12. Statistical Yearbook of Ukraine for 2021 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2022. 444 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf.

13. Statistical Yearbook of Ukraine for 2022 / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2023. 383с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.

14. Average salary indicator for 2019. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik/>.

15. Average salary indicator for 2020. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121350-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2020-rik/>.

16. Average salary indicator for 2021. Pension Fund of Ukraine. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2130793-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2021-rik/>.

17. Employment of the population as a factor of social security. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Vol. 9. No. 1. С. 34 – 39. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-5>.

18. Dziubak A., Delurman T. Mine clearance and less wheat: what awaits Ukrainian farmers in 2023. *Grechka*. 2023. URL: <https://gre4ka.info/statti/74564-rozminuvannia-poliv-i-menshe-pshenytsi-shcho-chekaie-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023/>.

19. Borodina O.M. Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and policy makers. National Academy of Sciences of Ukraine. 2020. URL: <https://www.nas.gov.ua-UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 13.06.2024

JEL F5, F230, F210

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-5>

Ганна Вікторівна ЄФІМОВА,

доктор економічних наук, професор,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

ORCID ID: [0000-0001-5271-2913](https://orcid.org/0000-0001-5271-2913)

Олександр Олександрович ПОБЕРЕЖЕЦЬ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
факультет економіки моря,

Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

ORCID ID: [0009-0001-8060-9240](https://orcid.org/0009-0001-8060-9240)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою є поглиблене вивчення зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного стану. У статті досліджено негативний вплив збройної агресії російської федерації на економіку України, зокрема, на зовнішньоекономічну діяльність. Зазначено, що руйнівний вплив війни призвів до значних гуманітарних потреб. Цивільна інфраструктура стала мішенню: тисячі мирних громадян були вбиті або поранені, засоби до існування були порушені, а тривале переміщення стало реальністю для мільйонів. Висвітлені заходи щодо стабілізації економічного стану держави. Акцентовано увагу на важливій ролі Європейського Союзу у підтримці економіки України в умовах воєнного стану, а саме: на експорті української продукції до ЄС без справляння ввізного мита. Однак важливо підкреслити, що для українських товарів залишаються нетарифні бар'єри. Розглянуто зміни в географічній, експортно-імпорتنій та товарній структурі зовнішньої торгівлі. Проаналізовано її негативну динаміку. Визначено, що через сировино орієнтовану та низько технологічну економіку заходи стабілізації економічного стану виявились не ефективними. Доведено недосконалість сировинної моделі економіки, відсутність її стійкості до негативних зовнішніх чинників. Акцентовано увагу на хронічну недоінвестованість економіки України. Особливої актуальності цьому надає факт її динамічного, безпреце-

дентного занепаду. Проаналізовано досвід розвинених країн щодо залучення іноземних інвестицій. Визначено, що пріоритетним напрямом повинно стати залучення прямих, довгострокових інвестицій в будівництво високотехнологічних підприємств.

Ключові слова: воєнний стан, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, сальдо, сировина, модель економіки, біженці, інвестиції, високотехнологічні підприємства, виробництво, інфраструктура.

Ganna IEFIMOVA,

Doctor of Economics, Professor,
admiral Makarov National University of Shipbuilding

Oleksandr POBEREZHETS,

Applicant for the third (educational - scientific) level
of higher education,
Faculty of Maritime Economics,
admiral Makarov National University of Shipbuilding,

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

The goal is an in-depth study of Ukraine's foreign economic activity under martial law. The article examines the negative impact of the armed aggression of the Russian Federation on the economy of Ukraine, in particular, on foreign economic activity. It is noted that the devastating impact of the war has led to significant humanitarian needs. Civilian infrastructure has been targeted, thousands of civilians have been killed or injured, livelihoods have been disrupted, and prolonged displacement has become a reality for millions. Measures to stabilize the economic state of the state are highlighted. Attention is focused on the important role of the European Union in supporting the economy of Ukraine in the conditions of martial law. Namely, on the export of Ukrainian products to the EU without payment of import duties. However, it is important to emphasize that non-tariff barriers remain for Ukrainian goods. Changes in the geographical, export-import and commodity structure of foreign trade are considered. Its negative dynamics are analyzed. It was determined that due to the raw material-oriented and low-tech economy, measures to stabilize the economic situation were not effective. The imperfection of the raw material model of the economy, its lack of resistance to negative external factors, has been proven. Attention is focused on the chronic underinvestment of

the economy of Ukraine. The fact of its dynamic, unprecedented decline makes this particularly relevant. The experience of developed countries in attracting foreign investments is analyzed. It was determined that the priority direction should be the attraction of direct, long-term investments in the construction of high-tech enterprises.

Keywords: martial law, foreign economic activity, export, import, balance, raw materials, economic model, refugees, investments, high-tech enterprises, production, infrastructure.

Постановка проблеми. Внаслідок воєнної агресії РФ інфраструктура країни зазнає щоденних значних руйнувань, тисячі цивільних вбиті, мільйони переміщені, проблеми з логістичними коридорами так і залишаються не вирішеними. Всі ці чинники негативно впливають як на зовнішньоекономічну співпрацю з іншими країнами, так і на економіку країни в цілому.

Через втрату частини логістичних коридорів українські експортери не здатні забезпечити необхідний обсяг експорту товарів, що призводить до значних, постійних втрат фінансових ресурсів.

Враховуючи вагомий вплив зовнішньоекономічної діяльності на економічну систему, та на розвиток держави в цілому, питання пошуку нових підходів для забезпечення її безпеки є одним з надважливих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зовнішньоекономічної безпеки в умовах воєнного стану досліджували такі вчені, як Скрипник С.В., Процевят О.С., Воронова О. В. [1], Зеліч В.В., Матвеев М.Е. [2], Швець А. [3], Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. [4].

Так, Скрипник С.В., Процевят О.С., Воронова О. В. [1] розглянули особливості державного регулювання в умовах воєнного стану. За результатами дослідження визначили, що необхідно змінити інструменти економічного управління. Зауважили, що інноваційно-орієнтована продукція, яка відповідає стандартам ЄС, дасть можливість виходу на нові ринки, що буде сприяти розвитку торгівлі.

У своїй праці «Особливості регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: реалії сьогодення», Зеліч В.В., Матвеев М.Е. [2] розкрили специфіку регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану. Звернули увагу на важливість

застосування штучного інтелекту для аналізу показників ЗЕД в умовах реального часу.

Швець А. І. [3] підкреслила важливість ролі ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни, а саме: скасування мита на український експорт в перший рік війни.

Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. [4] присвятили свою працю сучасним тенденціям розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Працюючи над роботою, прийшли до висновків, що переорієнтація на альтернативні види логістики, через блокування українських портів росією, забезпечить відновлення довоєнних обсягів експорту.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз наслідків воєнної агресії та механізмів регулювання зовнішньоекономічних відносин в умовах воєнного стану, визначення подальших перспектив розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року Верховною Радою України було введено воєнний стан через пряме повномасштабне вторгнення росії на територію України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу та передбачає надання відповідним органам державної влади повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки [5].

Як наслідок – це призвело до виникнення труднощів та проблем в усіх сферах національної економіки, а особливо – у сфері зовнішньоекономічної діяльності України. Повномасштабна війна, спричинена росією проти України, негативно позначилась на тенденціях міжнародної торгівлі нашої держави, зокрема, це спричинило погіршення стану експортної орієнтації економіки України [4].

Так, після 24 лютого ворог вдався до повної блокади наших морських портів, обстрілював їх, руйнуючи портову інфраструктуру, а також атакував, захоплював та блокував торговельні судна незалежно від їхнього прапора. Вже в перший день агресії більшість портів довелося закрити [6].

Через руйнування ворогом Маріуполя країна втратила приблизно 30 – 40% своїх металургійних потужностей. Деякі заводи, наприклад, «Азовсталь», почали консервувати ще в перший день

війни. Комбінати «Запоріжсталь» і «Запоріжжкокс» перебувають в режимі гарячої консервації, «Запоріжвогнетрив» – в режимі тимчасової консервації технологічного обладнання. Авдіївський коксохімічний завод зазнав масованого обстрілу й теж частково законсервований [6].

У березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт – більш ніж втричі, порівняно з даними за лютий 2022 року [7].

З метою стабілізації економічного стану держави було вжито низку заходів щодо регулювання ЗЕД.

У валютному законодавстві були введені обмеження в розрахунках за експортними та імпортними операціями [2]. Правління Національного банку України своїми змінами від 4 квітня 2022 року в постанову №18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [8] зменшило граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів з 365 до 90 календарних днів [5]. Основна правочинна дія постанови направлена на запобігання виведення капіталу за кордон та зниження ймовірностей виникнення макроекономічних дисбалансів в Україні [1]. Постановою №18 п.12 [9] обмежили торгівлю валютними цінностями, крім випадків на купівлю іноземної валюти для проведення мобілізаційних та інших заходів (потреб), визначених законами України у сфері національної безпеки.

03 березня 2022 року КМУ ухвалив постанову №187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації» [10], та 09.04.2022 року ухвалив постанову № 426 «Про застосування заборони ввезення товарів з російської федерації» [11], якою ввезення товарів з російської федерації повністю заборонено [2].

Аналіз обсягу та динаміки торгівлі України з російською федерацією до повномасштабної війни [12] показав, що частка рф в загальній структурі експорту, починаючи з 2017 р. до 2021 р., зменшилась з 9,1% до 5%, більшою частиною за рахунок загального збільшення обсягів експорту товарів в інші країни. В загальній структурі імпорту частка російської федерації також мала тенденцію до зменшення, з 14,5% до 8,4% за рахунок збільшення загальних обсягів імпорту товарів з інших країн. Проте потрібно зауважити, що загальні обсяги зовнішньої торгівлі України з рф

за 2021 рік, в порівнянні з попереднім 2020 роком, зросли. Експорт товарів в рф збільшився на 26,2%, імпорт товарів до України на 33,9% та в грошовому виразі склали 3,4 \$ млрд та 6,1 \$ млрд відповідно [12].

Аналіз, в розрізі товарної структури зовнішньої торгівлі України з російською федерацією за підсумками 2021 року, свідчить, що основними групами експорту були чорні метали, експорт яких збільшився на 87,2% щодо попереднього року, продукти неорганічної хімії, ядерні реактори, котли, машини та в загальному обсязі експорту до рф, склали 26%, 19% та 16% відповідно. Окрім того, в топ-5 товарних груп експорту товарів до рф потрапили пластмаси та полімерні матеріали, а також вироби з чорного металу [12].

Лідером в товарній структурі імпорту з рф в 2021 році, з часткою 56,4% від загального обсягу, стали палива мінеральні, нафта та нафтопродукти. В топ-5 імпорту також потрапили: ядерні реактори, котли та машини; пластмаси, полімерні матеріали; чорні метали; продукти неорганічної хімії та в загальному обсязі імпорту з рф склали 6,9%, 5,8%, 4,9% й 2,7% відповідно [12].

Беззаперечним є факт, що частка російської федерації в зовнішній торгівлі України мала достатньо високе значення, проте основні задачі для нашої країни на даний момент полягають не лише у обмежені співпраці з агресором, а і у формуванні правового базису для розвитку ЗЕД з державами ЄС, оскільки саме європейський ринок в контексті актуальних подій є перспективним [1]. Так, з метою регулювання та стимулювання ЗЕД було прийнято низку документів:

- 18 березня 2022 року КМУ ухвалив постанову № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [13]. Даний документ мав на меті спростити процедури отримання суб'єктами господарювання права на провадження окремих видів господарської діяльності щодо організації ЗЕД. Так, постанова визначає обов'язковість отримання суб'єктом господарювання необхідної ліцензії для проведення експортно-імпортних операцій. Хоча певні аспекти були врегульовані, зокрема згідно із постановою КМУ № 241 від 10.03.2022 року [14] встановлено, що до припинення чи скасування воєнного стану в Україні збір за видачу ліцензії на імпорт або експорт товарів не справляється, згідно із наказом Міністерства економіки України (далі – Мінекономіки)

№ 393-22 від 10.03.2022 «Про затвердження Тимчасового порядку ліцензування експорту деяких товарів, зазначених у додатку 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424» [15] було встановлено, що оформлення ліцензії або підготовка листа з відмовою у її видачі повинно здійснюватися протягом двох днів [1];

- Постанови КМУ № 153 від 24.02.2022 «Про перелік товарів критичного імпорту» [16] та № 289 від 16.03.2022 «Деякі питання товарів критичного імпорту» [17] регулюють як теоретичні (зокрема узагальнено перелік, сутність і важливість критичного імпорту для енергетики, безпеки та оборони, забезпечення життєдіяльності населення, а також функціонування підприємств), так і практичні аспекти, зокрема ті, що стосуються відновлення роботи підприємств залежних від імпортової сировини тощо [1];
- Постанови КМУ № 207 від 05.03.2022 року [18], № 422 від 09.04.2022 року [19], № 549 від 03.05.2022 року [20] регламентують внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1424 [15]. Документи були прийняті з метою регулювати питання експорту низки сільськогосподарських товарів, зокрема було введено квотування і ліцензування на експорт таких позицій, як пшениці, м'яса великої рогатої худоби і курей свійських, яйця курей свійських, проса, цукру та інше. На час воєнного стану Уряд заборонив експорт вівса, гречки, солі, жита. Окрім того, Уряд запровадив нульову квоту для експорту мінеральних добрив [1];
- 24 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято вкрай важливий для суб'єктів ЗЕД Закон України №2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану» [21]. Так, до відміни воєнного стану на території України, пропуск та митне оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України для вільного обігу, здійснюється з урахуванням певних особливостей, зокрема звільняються від оподаткування ввізним митом товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України підприємствами для вільного обігу та певні категорії транспортних засобів [5].

Для підтримки України Євросоюз пішов на безпрецедентний крок – 4 червня Європейський Союз офіційно скасував усі мита і збори з українських товарів, які йдуть на європейський ринок, щоб допомогти відновленню українського бізнесу, який постраждав від війни. Проте для українських товарів залишаються нетарифні бар'єри: зокрема Євросоюз залишив вимоги до оцінки відповідності товарів стандартам якості ЄС, що регулює окрема угода АСАА. Тому очікувати, що буде якийсь якісний стрибок у структурі експорту, що ми побачимо якусь машинобудівну, високотехнологічну продукцію, на жаль, не доводиться [3].

Таблиця 1. Зміна країн-лідерів експорту з України 2022-2023 рр.

Торгові партнери за часткою товарного експорту, в %				
№	За 8 місяців 2022 року, %		За 8 місяців 2023 року, %	
1	Польща	15,5	Польща	13,7
2	Румунія	7,5	Румунія	10,6
3	Туреччина	6,4	Китай	7,3
4	Китай	5,7	Туреччина	7,3
5	Угорщина	5,2	Німеччина	5,2
6	Німеччина	5,0	Іспанія	4,6
7	Нідерланди	3,8	Італія	4,1
8	Словаччина	3,7	Нідерланди	3,9
9	Італія	3,6	Угорщина	3,7
10	Болгарія	3,3	Словаччина	3,2
11	Чехія	3,1	Чехія	3,0
12	Іспанія	2,53	Єгипет	2,76
13	Молдова	2,14	Болгарія	2,37
14	Єгипет	2,1	Молдова	2,18
15	Австрія	2,06	Індія	1,75
16	США	1,99	Австрія	1,7
17	Індія	1,72	Литва	1,68
18	рф	1,62	США	1,37
19	Литва	1,48	Франція	1,2
20	Саудівська Аравія	1,19	Бельгія	0,92

Джерело: складено авторами на основі [22]

За вісім місяців 2023 року географічна структура експорту з України змінилася. Найбільша частка серед напрямів постачання української продукції залишається за Польщею, проте вона знизилася з 15,5% до 13,7% [таблиця 1] [22].

На першому місці, за ростом частки в українському експорті протягом восьми місяців 2023 року, опинилася Румунія: +3,2 п.п. до 10,6%, тоді як обсяги зросли на 20,6%. На друге місце, за позитивною зміною експортної частки, вийшла Іспанія, яка наростила обсяги товарних закупівель з України на 53% рік до року, до \$1,1 млрд. Збільшилася частка постачання українського експорту й до таких азіяських країн, як Китай (+1,6 п.п., або на 8,4%), Туреччина (на +0,8 п.п. зросла частка, попри падіння в обсягах на – 4%), Єгипет (+0,7 п.п., або на 11%). Наростили покупки українських товарів Ізраїль та Бельгія. Натомість Німеччина, Італія, Нідерланди знизили обсяги купівлі українських товарів на – 11%, – 5% і – 13% відповідно.

Угорщина, яка була п'ятим споживачем українських товарів, за вісім місяців 2022 року – на початку 2023 року опустилась на дев'яту сходинку в рейтингу топу країн – реципієнтів вітчизняного експорту. Частка Угорщини в загальному експорті України знизилася з 5,2% до 3,7% [таблиця 1] [22].

Росія у 2023 році взагалі зникла з мапи українського експорту. На 99% обвалився обсяг офіційних постачань України до країн-союзників рф: Білорусі та Ірану – з \$1,7 млн та \$0,7 млн за минулий рік до майже нуля [22].

Зменшились частки в експортних доходах України й Болгарії, Словаччини, Австрії, США, Саудівської Аравії, Іраку, Південної Кореї та Алжиру. Занепад торгівлі з віддаленими торговими партнерами може бути пов'язаний із блокуванням росією чорноморських перевезень з України [22].

Крім Польщі, Україна найбільше цього року імпортувала товарів з Німеччини – на 2,75 млрд доларів, Болгарії – 1,36 млрд. Більше мільярда також становив обсяг імпорту з Італії, Франції, Угорщини та Словаччини. З Румунії, яка на другому місці за обсягами експорту, Україна імпортувала товарів на 0,9 млрд доларів. Найменші обсяги торгівлі між Україною та Сан-Марино: обсяг експорту цього року становив 0,1 млн доларів, імпорту – 1,2 млн доларів [23].

**Таблиця 2. Зовнішня торгівля України товарами
2022-2023 рр., \$ млрд**

Зовнішня торгівля України	2022	2023	
	\$ млрд	\$ млрд	У % щодо попереднього року
Експорт	44,2	36,2	-18,1
Імпорт	55,3	63,6	15,0
Сальдо	-11,1	-27,4	246,85

Джерело: складено авторами на основі [24]

За даними Державної служби статистики негативне сальдо зовнішньої торгівлі України у 2023 році зросло у 2,5 рази порівняно з 2022 роком. Дефіцит збільшився з 11,6 \$ млрд до 27,38 млрд доларів. Експорт товарів з України у 2023 році впав на 18%, до 36,19 млрд доларів, натомість імпорт зріс на 14,9% – до 63,56 млрд доларів [таблиця 2] [24]. Товарний експорт зменшується другий рік поспіль: у 2021 році експорт товарів з України становив \$68,2 млрд, у 2022 – \$44,2 млрд. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2023 року становив 0,57, а у 2022 році дорівнював 0,8 [24].

Порівняно з попередніми роками (у першу чергу йдеться про 2021 рік) відбулося збільшення частки ЄС у зовнішньоторговельному обороті України з 53% до 56% та різке скорочення частки СНД з 15% до 3%. Частка інших торгових партнерів зросла з 32% до 41% [24].

Нацбанк констатує, що ціни на основні товари українського експорту значно знизилися, порівняно з торішніми рівнями, що негативно впливає на валютні надходження. Згідно з індексом ФАО, протягом усього 2023 року спостерігалось падіння цін на основні продовольчі товари у світі [24].

Аналізуючи товарну структуру зовнішньої торгівлі України за 2023 рік [таблиця 3], бачимо, що в топ-10 товарних груп, які експортуються з України, потрапили: зернові культури; тваринні, рослинні жири та олії; готові харчові продукти; чорні метали; мінеральні продукти; електричні машини; деревина і вироби з неї; різні промислові товари; продукція хімічної промисловості; текстильна продукція. Лідером експорту є зернові культури та тваринні, рослинні жири і олії, що в загальній структурі експорту займають 23% та 16,5 % відповідно.

Таблиця 3. Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2023 році

Топ-10 позицій експорту України			Топ-10 позицій імпорту України		
	\$ млрд	% загального обсягу		\$ млрд	% загального обсягу
Зернові культури	8,3	23,0	Паливна продукція	10,4	16,3
Тваринні, рослинні жири та олії	5,7	15,6	Наземний транспорт, літальні апарати	7,8	12,3
Готові харчові продукти	3,3	9	Продукція хімічної промисловості	7,4	11,7
Чорні метали	2,7	7,3	Електричні машини	6,0	9,4
Мінеральні продукти	2,4	6,7	Реактори ядерні, котли	5,3	8,3
Електричні машини	1,7	4,6	Полімерні матеріали, пластмаси	3,7	5,9
Деревина і вироби з неї	1,5	4,1	Недорогоцінні метали	3,4	5,3
Різні промислові товари	0,9	2,6	Готові харчові продукти	3,3	5,1
Продукція хімічної промисловості	0,9	2,5	Текстильна продукція	2,4	3,8
Текстильна продукція	0,4	1,0	Фармацевтична продукція	2,1	3,4

Джерело: складено авторами на основі [24]

В топ-10 товарних груп імпорту в Україну потрапили [таблиця 3]: паливна продукція; наземний транспорт, літальні апарати; продукція хімічної промисловості; електричні машини; реактори ядерні, котли; полімерні матеріали, пластмаси; недорогоцінні метали; готові харчові продукти; текстильна продукція; фармацевтична продукція. Як бачимо, найбільші товарні групи імпорту склали: паливна продукція, з часткою 16,3%; наземний транспорт,

літальні апарати, з часткою 12,3%; продукція хімічної промисловості, з часткою 11,7%; електричні машини, з часткою 9,4%; реактори ядерні та котли, з часткою 8,3%.

В оновленому меморандумі між Україною та Міжнародним валютним фондом прогноз експорту товарів на 2024 рік становить 41 \$ млрд (+13% до 2023 року), прогноз імпорту –70,3 \$ млрд (+11% до 2023 року). При цьому негативне сальдо зовнішньоторговельного обороту у 2024 році поглибитися ще на 7,3% – до 29,4 \$ млрд [24].

Великою перешкодою для українського експорту є логістичні труднощі. Вони пов'язані з неможливістю повноцінно використовувати морські коридори для вантажоперевезень, а також із блокуванням кордону між Україною та Польщею, яке то припиняється, то знову поновлюється [24].

Через блокування морських портів, розрив логістичних та виробничих ланцюгів, а також внаслідок суттєвого збільшення логістичних витрат, ринок експорту України не може розвиватися (як відомо у мирний час експорт товарів з України майже на 90% здійснювався через морські порти) [4]. Тут варто також відзначити проблему, яка на сьогодні характерна для експорту сільськогосподарської (а особливо зерна) та металургійної продукції. Так, експорт сільськогосподарської та металургійної продукції є обмежений недостатньою пропускною здатністю інфраструктури, яку би міг у максимальних обсягах забезпечити морський транспорт [4].

Таблиця 4. Попередня оцінка вартості відбудови України, \$ млрд

Інфраструктура України, яка потребує відновлення	\$ млрд
Соціальний захист	43,74
Енергетика	48,6
Сільське господарство	58,2
Торгівля і промисловість	68,04
Транспорт	72,9
Житловий сектор	82,62
Інше	111,78

Джерело: складено авторами на основі [25]

Сьогоденні тенденції можна визначити як динамічний, без-прецедентний занепад національної економіки [1]. Війна завдає Україні шалених збитків. За даними Київської школи економіки, до початку квітня 2024 року загальна вартість знищених росіянами об'єктів інфраструктури становила 157,2 млрд дол. Однак для відбудови зруйнованої інфраструктури, за оцінками Світового банку, Україні необхідно буде щонайменше 486 млрд дол. [таблиця 4]. Профінансувати значний обсяг робіт можна буде лише за допомогою приватного капіталу [25].

Війна, спричинені нею руйнування, логістичні перебої пролили світло на фундаментальні проблеми української економіки [26].

Маємо малу, відкриту, сировино орієнтовану та низькотехнологічну економіку. Все це – через хронічну недоінвестованість. Для того, щоб економіка зростала, необхідним є залучення протягом 5 років принаймні 50 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій та відповідне збільшення ПІІ на душу населення до 2 тис. дол. США, а також збільшення щорічних обсягів внутрішнього інвестування в понад 2 рази, що дозволить знизити знос основних фондів з 60,6% до 48% [27].

Наразі найбільше в Україну інвестують вітчизняні компанії та іноземні фірми, які працюють на вітчизняному ринку. Понад третини компаній-членів Європейської бізнес-асоціації мали чи мають інвестиційні проекти в Україні у 2022 – 2024 роках. Середня сума інвестицій – 3-8 млн дол. Щоправда, переважна частина цих інвестицій (3,2 млрд дол.) – це реінвестовані доходи іноземних компаній, які вже працюють в Україні. Головна причина – вони не можуть виплатити дивіденди материнським структурам [25].

Таблиця 5. Обсяги прямих інвестицій в Україну у 2015 – 2023 рр.

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
\$ млрд	-0,33	4,06	3,73	4,73	6,027	-0,04	7,32	0,56	4,25

Джерело: складено авторами на основі [25]

Аналіз показників прямих інвестицій в Україну [таблиця 5] свідчить про низьку інвестиційну активність, яка є недостатньою для економічного розвитку держави. Окрім того, ситуація усклад-

нена великими обсягами зруйнованої інфраструктури, що також потребує значних фінансових ресурсів.

Практика розвинених країн засвідчила необхідність державної підтримки активізації інвестиційної діяльності підприємств. Лідером, що має найпривабливіший інвестиційний режим серед розвинених країн, є Великобританія. Законодавство країни про інвестиції не встановлює будь-яких спеціальних обмежень щодо іноземних фізичних і юридичних осіб по володінню нерухомістю, розташованої в Великобританії; іноземні інвестори вільні у виборі місця вкладання свого капіталу на території країни. Також інвесторів приваблюють розмір ринку, політична і економічна стабільність [28].

Відносно досвіду стимулювання залучення іноземного капіталу варто розглянути Китай, державна інвестиційна політика якого направлена на необхідність відкривати нові канали фінансування; поступово зрівнювати підходи до закордонних і вітчизняних виробників, що виробляють продукцію на експорт; активно залучати капітали від транснаціональних корпорацій; оптимізувати структуру іноземних інвестицій; заохочувати вкладення інвестицій в центральні і західні райони, агросферу, гідромеліорацію, транспорт, енергетику, видобуток сировини, захист навколишнього середовища [28].

Ефективним способом державного регулювання інвестиційної діяльності Польщі є системне застосування таких організаційно-економічних заходів, як забезпечення дотримання діючих норм регулювання інвестиційної діяльності, створення сприятливого інвестиційного середовища в країні для іноземних інвесторів, використання коштів маркетингового «просування» для створення позитивного інвестиційного іміджу держави, система фінансової підтримки інвестицій Польщі, що стосується як інвесторів (у вигляді субсидій), так і місцевих органів влади (допомога в організації (поліпшенні) регіональної інфраструктури) [28].

Навіть до великої війни Україна гостро потребувала зовнішніх інвестицій для модернізації економіки. Однак, ані запровадження «інвестиційних нянь», ані створення Офісу залучення інвестицій не стали магнітами для іноземного капіталу [25].

На сьогоднішній день частка переробної галузі в Україні становить близько 10%. Такий показник ускладнює забезпечення сталого економічного зростання. На тлі геополітичних викликів,

зокрема війни та породжених нею обмежень у логістиці, вкрай важливо вкладатися в переробку, яка може забезпечити високий рівень доданої вартості та економічного зростання, зазначила Надія Бігун, заступниця Міністра економіки України під час прямого ефіру Національного телемарафону [29].

Протягом 2023 року війна продовжувала мати руйнівний вплив на цивільне населення, що призвело до значних гуманітарних потреб. Тисячі мирних жителів були вбиті або поранені, цивільна інфраструктура стала мішенню, засоби до існування були порушені, а тривале переміщення стало реальністю для мільйонів. У 2024 році гуманітарної допомоги в Україні потребують 14,6 млн людей, тобто близько 40% населення. Близько 6,3 мільйона людей покинули країну та залишаються біженцями, переважно по всій Європі [30]. За оцінкою НБУ, за 2023 рік кількість збільшилась приблизно на 200 тис. осіб. Після зниження ризиків безпеки у 2025 році до України повернуться орієнтовно 400 тис. осіб [31].

Висновки. Воєнні дії спричинили втрати значної частини ринку експорту та імпорту. Зруйнована більша частина металургійної галузі. Зазнає значних руйнувань енергетична система та житловий фонд України. Логістичні маршрути не можуть забезпечити необхідний обсяг експорту товарів. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі продовжує зростати. Заходи щодо стабілізації економіки докорінно не змінили ситуацію. Сировинно-орієнтована економіка в поєднанні з технологічною відсталістю виявилась не готовою до викликів сучасної реальності. Всі ці чинники вказують на необхідність комплексних, фундаментальних змін економічної структури держави. Потрібні не тільки високотехнологічні підприємства, але й розвинена інфраструктура для забезпечення великої кількості внутрішньо переміщених осіб. Великий державний борг, та стан війни не дадуть можливість державі реалізувати такий глобальний проєкт. Тому залучення прямих, довгострокових інвестицій в розбудову високотехнологічної держави повинно бути одним з пріоритетних завдань. Враховуючи високий рівень інвестиційного ризику, для стимулювання інвестиційних надходжень потрібно запровадити податкову пільгу з 0% ставкою оподаткування, терміном п'ять років на всі дивіденди від інвестиційної діяльності, спрямованої на відбудову інфраструктури та розвиток високотехнологічних підприємств. Для запобігання демпінгу власних товаровиробників потрібно встановити граничну нижню межу ціни продажу товарів.

Залучення прямих, довгострокових інвестицій на відбудову країни, у високотехнологічні виробництва буде запорукою розвитку України та її успішної інтеграції в міжнародну економічну систему.

© **Єфімова Г.В., Побережець О.О., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Скрипник С. В., Процевят О. С., Воронова О. В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262>.

2. Зеліч В.В., Матвеев М.Е. Особливості регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. №5(05) URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/152/140>.

3. Швець А. І. Роль ЄС у відновленні експортного потенціалу України в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. №6(8). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712/1710>.

4. Скриньковський Р., Процевят О., Павленчик Н., Цюх С. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Traektoriâ Nauki*. 2022. №6 URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1791128>.

5. Матвеев М. Е., Лебедченко В. В., Гайдай Г. Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. №5(23). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1648>.

6. Обух В. Відновити експорт в умовах війни: складно, але життєво необхідно. *Українська зернова асоціація*. 2022. URL: <https://uga.ua/meanings/vidnoviti-eksport-v-umovah-vijni-skladno-ale-zhittyevo-neobhidno/>.

7. Бебік Т. Які умови створені для бізнесу задля перемоги у війні та одночасної підтримки торгового балансу. *LIGA ZAKON*. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210611_zovnshnoekonomchna-dyalnst-v-umovakh-vyni.

8. Постанова Правління Національного Банку України № 68 від 04 квітня 2022 року «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18. *Національний Банк України*. 2022. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_04042022_68#.

9. Постанова Правління Національного Банку України № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження

воєнного стану». *Національний Банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18.

10. Постанова Кабінету Міністрів України №187 від 03 березня 2022 р. «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-za-majbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-187>.

11. Постанова Кабінету Міністрів України № 426 від 09 квітня 2022 р. «Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zastosuvannya-zaboroni-vvezennya-tovariv-z-rosijskoyi-federaciyi-426>.

12. Як Україна торгувала з Росією до повномасштабної війни. *Аналітичний портал «Слово і діло»*. 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/01/11/infografika/ekonomika/yak-ukrayina-torhuvala-rosiyeyu-povnomasshtabnoyi-vijny#google_vignette.

13. Постанова Кабінету Міністрів України № 314 від 18 березня 2022 р. «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-provadhennya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voennogo-stanu-314>.

14. Постанова Кабінету Міністрів України №241 від 10 березня 2022 р. «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2005 р. № 362». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-18-travnja-2005-r-362-241>.

15. Наказ Міністерства економіки України № 393-22 від 10.03.2022 «Про затвердження Тимчасового порядку ліцензування експорту деяких товарів, зазначених у додатку 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-22#Text>.

16. Постанова Кабінету Міністрів України № 153 від 24 лютого 2022 р. «Про перелік товарів критичного імпорту» *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>.

17. Постанова Кабінету Міністрів України № 289 від 16 березня 2022 р. «Деякі питання товарів критичного імпорту». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-tovariv-kritichnogo-importu-289>.

18. Постанова Кабінету Міністрів України № 207 від 05 березня 2022 р. «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів Украї-

ни від 29 грудня 2021 р. № 1424». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-u-dodatki-1-i-5-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-29-grudnya-2021-r-1424-207>.

19. Постанова Кабінету Міністрів України № 422 від 9 квітня 2022 р. «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2022-%D0%BF#Text>.

20. Постанова Кабінету Міністрів України № 549 від 03 травня 2022 р. «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424». *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-u-dodatki-1-i-5-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-29-grudnya-2021-r-t70522>.

21. Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану». *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77318.html>.

22. Сильне плече аграріїв. За вісім місяців 2023-го агросектор приніс Україні у п'ять разів більше виручки, ніж металургія. Які країни купують українське? *Forbes*. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/silne-pleche-agrariiv-za-visim-misyatsiv-2023-go-agrosektor-prinis-ukraini-u-pyat-raziv-bilshe-viruchki-nizh-metallurgiya-zagalommi-eksportovali-tovariv-na-245-mlrd-yaki-kraini-kupuyut-ukrainske-dosli-11102023-16579>.

23. Кузуб В. З якими країнами Європи Україна торгує найбільше. *Аналітичний портал «Слово і діло»*. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/15/infografika/ekonomika/yakymy-krayinamy-yevropy-ukrayinata-torhuye-najbilshe>.

24. Експорт втрачає позиції, імпорт набирає обертів що відбувається із зовнішньою торгівлею України. *Dnipropetrovs'k Investment Agency*. 2022. URL: <https://dia.dp.gov.ua/eksport-vtrachaye-pozici%D1%97-import-nabiraye-obertiv-shho-vidbuvayetsya-iz-zovnishnoyu-torgivlyu-ukra%D1%97ni/>.

25. Вінокуров Я. Війна – не перешкода. Інвестиції в Україну зростають, але для відновлення замало. Що треба зробити владі? *Економічна правда*. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/>.

26. Красноп'яров В. Глибинна трансформація українського господарства. *Останній bastion*. 2022. URL: https://bastion.tv/glibinna-transformaciya-ukrayinskogo-gospodarstva_n49323.

27. Інвестиції, розвиток ринків та реформа трудових відносин: що необхідно робити для розвитку економіки? Прес-служба Мінекономіки. Урядовий портал. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=160247a0-39ee-40e4-b6c3-379cf3557ae7>.

28. Малахова Ю.А., Хобта М.О., Гончар Т.М. Зарубіжний досвід стимулювання інвестиційної активності підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/93.pdf.

29. Створення виробника з високою доданою вартістю – це можливість для України піднятися на новий рівень економічного розвитку. *Міністерство економіки України. Відділ зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c8ae52f5-a426-4aff-a797-6ce46729135e&title=StvorennyaVirobnitstvaZ>.

30. Ukraine Humanitarian Crisis. *CDP*. 2024. URL: https://disasterphilanthropy.org/disasters/ukraine-humanitarian-crisis/?gad_source=1&gclid=EA1aIQobChM1xenh6KuchgMVtaqDBx22dSJ6EAAAYAiAAEgIoePD_BwE.

31. Білоус О. Міжнародний валютний фонд прогнозує початок повернення біженців до України вже у 2024 році. Однак воно буде повільним. *РБК-Україна*. 2024. <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html>.

REFERENCES

1. Skrypnyk S. V., Protsevyat O. S., Voronova O. V. Peculiarities of regulation of foreign economic activity under martial law. *Economy and society*. 2022. No. 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262>.

2. Zelich V.V., Matveev M.E. Peculiarities of regulation and control of foreign economic activity in the conditions of martial law: today's realities. *Digital economy and economic security*. 2023. No. 5(05) URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/152/140>.

3. Shvets A. I. The role of the EU in restoring Ukraine's export potential in wartime conditions. *Scientific innovations and advanced technologies*. 2022. No. 6(8). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1712/1710>.

4. Skrynkovsky R., Protsevyat O., Pavlenchuk N., Tsyukh S. Modern trends in the development of Ukraine's foreign economic activity in the conditions of war. *Traektoriiia Nauki*. 2022. No. 6 URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/1221/1023>.

5. Matveev M. E., Lebedchenko V. V., Gaidai H. G. Regulation of foreign exchange in the conditions of war. *Scientific perspectives*. 2022. No. 5(23). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1648>.

6. Obukh V. To restore exports in war conditions: difficult, but vitally necessary. *Ukrainian Grain Association*. 2022. URL: <https://uga.ua/meanings/vidnoviti-eksport-v-umovah-vijni-skladno-ale-zhittyvevo-neobhidno/>.

7. Bebek T. What conditions are created for business in order to win the war and simultaneously maintain the trade balance. *LIGA ZAKON*. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/210611_zovnshnoekonomchna-dyalnst-v-umovakh-vyni.

8. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 68 of April 4, 2022 «On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine of February 24». 2022. No. 18. *National Bank of Ukraine*. 2022. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_04042022_68#.

9. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 18 of February 24, 2022 «On the operation of the banking system during the introduction of martial law». *National Bank of Ukraine*. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18.

10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 187 of March 3, 2022 «On ensuring the protection of national interests in future lawsuits by the state of Ukraine in connection with the military aggression of the Russian Federation». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-za-majbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federation-187>.

11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 426 of April 9, 2022 «On the application of the ban on the import of goods from the Russian Federation». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zastosuvannya-zaboroni-vvezennya-tovariv-z-rosijskoyi-federaciyi-426>.

12. How Ukraine traded with Russia before the full-scale war. *Analytical portal «Word and Deed»*. 2023. URL: https://www.slovovidilo.ua/2023/01/11/infografika/ekonomika/yak-ukrayina-torhuvala-rosiyeyu-povnomasshtabnoyi-vijny#google_vignette.

13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 314 of March 18, 2022 «Some issues of ensuring the conduct of economic activities in conditions of martial law». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-provadzheniya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voyennogo-stanu-314>.

14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 241 dated March 10, 2022 «On Amendments to Resolution No. 362 of the Cabinet of Ministers

of Ukraine dated May 18, 2005». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-18-travnja-2005-r-362-241>.

15. Order of the Ministry of Economy of Ukraine No. 393-22 dated 10.03.2022 «On approval of the Temporary procedure for licensing the export of certain goods specified in Appendix 5 to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021 No. 1424». *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-22#Text>.

16. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 153 of February 24, 2022 «On the List of Critically Imported Goods». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>.

17. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 289 of March 16, 2022 "Some issues of critical import goods". *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-tovariv-kritichnogo-importu-289>.

18. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 207 dated March 5, 2022 «On Amendments to Appendices 1 and 5 to Resolution No. 1424 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-u-dodatki-1-i-5-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-29-grudnja-2021-r-1424-207>.

19. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 422 dated April 9, 2022 «On Amendments to Appendices 1 and 5 to Resolution No. 1424 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021». *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2022-%D0%BF#Text>.

20. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 549 dated May 3, 2022 «On Amendments to Appendices 1 and 5 to Resolution No. 1424 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 29, 2021». *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-u-dodatki-1-i-5-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-29-grudnja-2021-r-t70522>.

21. Law of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2142-IX «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law». *State Tax Service of Ukraine*. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/77318.html>.

22. Strong shoulder of farmers. In eight months of 2023, the agricultural sector brought Ukraine five times more revenue than metallurgy. Which countries buy Ukrainian? *Forbes*. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/silne-pleche-agrariiv-za-visim-misyatsiv-2023-go-agrosektor-prinis-ukraini-u-pyat-raziv-bilshe-viruchki-nizh-metallurgiya-zagalom-mi-eksportovali-tovariv-na-245-mlrd-yaki-kraini-kupuyut-ukrainske-dosli-11102023-16579>.

23. Kuzub V. With which European countries does Ukraine trade the most. *Analytical portal «Word and Deed»*. 2023. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2023/09/15/infografika/ekonomika/yakymy-krayinamy-yevropy-ukrayina-torhuye-najbilshe>.

24. Export is losing ground, import is gaining momentum, what is happening with Ukraine's foreign trade. *Dnipropetrovs'k Investment Agency*. 2022. URL: <https://dia.dp.gov.ua/eksport-vtrachaye-pozici%D1%97-import-nabiraye-obertiv-shho-vidbuvayetsya-iz-zovnishnoyu-torgivleyu-ukra%D1%97ni/>.

25. Vinokurov Ya. War is not an obstacle. Investments in Ukraine are growing, but not enough for recovery. What should the authorities do? *Economic truth*. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/>.

26. Krasnopyorov V Deep transformation of the Ukrainian economy. *The last bastion*. 2022. URL: https://bastion.tv/glibinna-transformaciya-ukrayinskogo-gospodarstva_n49323.

27. Investments, development of markets and reform of labor relations: what needs to be done for the development of the economy? Press service of the Ministry of Economy. *Government portal*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=160247a0-39ee-40e4-b6c3-379cf3557ae7>.

28. Malakhova Yu.A., Khobta M.O., Honchar T.M. Foreign experience of stimulating the investment activity of enterprises. *Efficient economy*. 2021. No. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/93.pdf.

29. Creating a producer with high added value is an opportunity for Ukraine to rise to a new level of economic development. Ministry of Economy of Ukraine. *Department of Public Relations and Mass Media*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c8ae52f5-a426-4aff-a797-6ce46729135e&title=StvorenniaVirobnitstvaZ>.

30. Ukraine Humanitarian Crisishttps. CDP.2024. URL: https://disasterphilanthropy.org/disasters/ukraine-humanitarian-crisis/?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIxenh6KuchgMVtaqDBx22dSJ6EAAAYiAAEgIoePD_BwE.

31. Bilous O. The International Monetary Fund predicts the beginning of the return of refugees to Ukraine already in 2024. However, it will be slow. *RBC-Ukraine*. 2024. <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naseleennya-ukrayini-ta-1713333704.html>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 24.05.2024

JEL F10, M41

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-6>

Марина Володимирівна КОВБАТЮК,

кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний університет інфраструктури та технологій
ORCID ID: [0000-0002-1149-6537](https://orcid.org/0000-0002-1149-6537)

Георгій Олександрович КОВБАТЮК,

асистент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний університет інфраструктури та технологій
ORCID ID: [0000-0001-8140-4506](https://orcid.org/0000-0001-8140-4506)

Вікторія Вікторівна ШКЛЯР,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Державний університет інфраструктури та технологій
ORCID ID: [0000-0003-2651-0319](https://orcid.org/0000-0003-2651-0319)

Андрій Сергійович ПЕТУХОВ,

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний університет інфраструктури та технологій
ORCID ID: [0009-0003-0898-9909](https://orcid.org/0009-0003-0898-9909)

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЗА ВИДАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ

Аналіз зовнішньоторговельних відносин дає змогу країнам та підприємствам, що здійснюють міжнародну торгівлю, адаптуватися до змін у світовій торговельній системі, ефективно реагувати на виклики та використовувати можливості для економічного зростання. Крім того, такий аналіз сприяє зміцненню міжнародних економічних зв'язків, підвищенню конкурентоспроможності національних економік і поліпшенню добробуту населення.

Динамічність процесу розвитку зовнішньої торгівлі вимагає постійного моніторингу її стану, визначення і врахування факторів, що впливають на ефективність зовнішньоторговельної діяльності, тому в статті досліджено показники експорту й імпорту України за агрегованими технологічними товарними групами за період 2018 – 2022 рр., визначені головні торговельні партнери та оцінено збалансованість зовнішньої торгівлі за допомогою коефіцієнта покриття імпорту експортом. Більш детально проаналізовано торгівлі відносини з найбільшими партнерами України – Польщею і Китаєм.

Структура товарного експорту та зміни, які в ній відбуваються, свідчать про її незадовільний характер. Така структура не дозволяє повноцінно конкурувати на міжнародних ринках українським товарам. Поки що, Україна залишається переважно сировинною країною. Якщо розглядати другу складову зовнішньоторговельних відносин – товарний імпорт, то можна сказати, що він постійно перевищує величину експорту, що є негативним фактором з точки зору ефективності національної економіки.

Визначено, що зовнішньоторговельні відносини України перебувають у стані динамічної еволюції, що формується як можливостями, так і викликами. Стратегічні зусилля країни, спрямовані на диверсифікацію експортних ринків, зменшення залежності від імпорту енергоносіїв та зміцнення економічних зв'язків з ЄС мають важливе значення для сприяння сталому зростанню.

Продовження реформ, інвестиції в ключові сектори та використання переваг торговельних угод матимуть вирішальне значення для забезпечення ефективної діяльності України в складних умовах глобальної торгівлі. Оскільки країна адаптується до мінливого геополітичного та економічного ландшафту, її зовнішньоторговельні відносини залишатимуться вирішальним фактором економічного процвітання та глобальної інтеграції.

Ключові слова: зовнішньоекономічні відносини, міжнародна (зовнішня) торгівля, торговельні потоки, аналітичний моніторинг, міжнародний аналіз, зовнішньоторговельна діяльність підприємств.

Maryna KOVBATIUK,

Candidate of Sciences Economics, Professor,
Professor of Department of Theoretical and Applied Economics,
State University of Infrastructure and Technologies

George KOVBATIUK,

Assistant of Department of Theoretical and Applied Economics,
State University of Infrastructure and Technologies

Viktoriia SHKLIAR,

Candidate of Sciences Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department
of Theoretical and Applied Economics,
State University of Infrastructure and Technologies

Andrii PIETUKHOV,

PhD student, State University of Infrastructure and Technologies

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE RELATIONS BY TYPES OF TRADE FLOWS

The analysis of foreign trade relations enables countries and businesses engaged in international trade to adapt to changes in the global trading system, respond effectively to challenges, and seize opportunities for economic growth. In addition, such analysis contributes to strengthening international economic ties, increasing the competitiveness of national economies, and improving the welfare of the population.

The dynamism of the process of foreign trade development requires constant monitoring of its state, identification and consideration of factors affecting the efficiency of foreign trade activities, so the article examines the indicators of Ukraine's exports and imports by aggregated technological product groups for the period 2018 – 2022, identifies the main trading partners and assesses the balance of foreign trade using the import-export coverage ratio. Trade relations with Ukraine's largest partners, Poland and China, are analysed in more detail.

The structure of merchandise exports and the changes that are taking place in it indicate its unsatisfactory nature. This structure does not allow Ukrainian goods to compete fully on international markets. So far, Ukraine remains a primarily raw material country. If we consider the second component of foreign trade relations – commodity imports – we can say that they constantly exceed exports, which is a negative factor in terms of the efficiency of the national economy.

It is determined that Ukraine's foreign trade relations are in a state of dynamic evolution, which is shaped by both opportunities and challenges. The country's strategic efforts to diversify export markets, reduce dependence on energy imports, and strengthen economic ties with the EU are essential to promote sustainable growth.

Continued reforms, investments in key sectors, and taking advantage of trade agreements will be crucial to ensure that Ukraine performs well in a challenging global trade environment. As the country adapts to the changing geopolitical and economic landscape, its foreign trade relations will remain a crucial factor in economic prosperity and global integration.

Keywords: *foreign economic relations, international (foreign) trade, trade flows, analytical monitoring, international analysis, foreign trade activities of enterprises.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та взаємозалежності світових економік аналіз зовнішньоторговельних відносин набуває особливої актуальності. Він дає змогу країнам адаптуватися до змін у світовій торговельній системі, ефективно реагувати на виклики та використовувати можливості для економічного зростання. Крім того, такий аналіз сприяє зміцненню міжнародних економічних зв'язків, підвищенню конкурентоспроможності національних економік і поліпшенню добробуту населення. У період глобальних економічних потрясінь, таких як фінансові кризи, пандемії, воєнні конфлікти, цей аналіз допомагає розробити стратегічні заходи для мінімізації негативних наслідків і підтримки сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи залежність національних економік від стану зовнішньоторговельної діяльності, питанням її аналізу і визначення ефективних шляхів покращення присвячено достатньо праць науковців. Дану тематику вивчали у своїх дослідженнях Батракова Т., Фоменко С. [1], Глущенко Я.І., Сторчак В.М. [2], Петрова Г.Є., Войтов С.Г., Зельдін А.В. [3], Петухова В. О. [4], Притула Х.М., Заїка О.О., Кирик І. [5-6], Редько К., Ткаченко І. [7], Шепель Т.В. [8] та ін. Автори цієї статті також займалися даною проблематикою у своїх дослідженнях [9 – 10].

Проте динамічність процесу розвитку зовнішньої торгівлі вимагає постійного моніторингу її стану, визначення і врахування факторів, що впливають на ефективність зовнішньоторговельної діяльності.

Метою статті є дослідження показників експорту й імпорту України за період 2018 – 2022 років, визначення головних торговельних партнерів та оцінка впливу зовнішньої торгівлі на економіку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельна діяльність, як одна з найважливіших складових економіки України, від якої залежить якість життя людини, розвиток економіки та її конкурентоспроможність, сьогодні проходить динамічний трансформаційний етап посткризового розвитку. Міжнародна торгівля товарами та послугами має вагоме значення для будь-якої країни світу, а окремі держави отримують лівову частку доходів завдяки експорту до інших країн. Аналіз сформованої системи міжнародних торговельних зв'язків у міжнародних економічних відносинах надає можливість прогнозування тенденцій у міжна-

родній економіці та розуміння місця України в глобальній системі міжнародної торгівлі [1].

Останніми роками Україна бере активну участь у міжнародній торгівлі, при цьому демонструючи значне зростання експорту та імпорту різної продукції. Економіка країни залежить від торговельних відносин з іншими країнами, і для розуміння поточної ситуації важливо розглянути історичний контекст, особливості співробітництва та прогнози на майбутнє [11].

Динаміка загального обсягу експорту й імпорту України за період з 1995 по 2022 рік свідчить про таке (рис. 1).

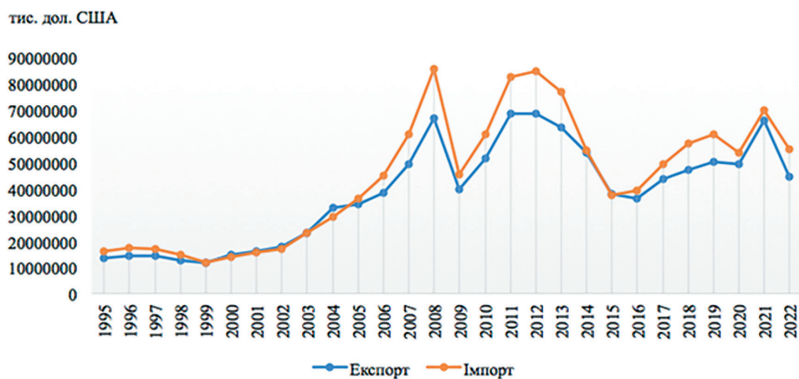

Рис. 1. Динаміка загального обсягу експорту та імпорту України за період з 1995 по 2022 рік

Джерело: побудовано за [12]

За період, що досліджується, з 1995 по 2022 рік обсяг і експорту, й імпорту товарів виріс більше ніж в три рази, але загальна тенденція росту відрізняється нерівномірністю показників. З 1995 по 2008 рік спостерігається зростання показників зовнішньої торгівлі, в 2008 році вона досягла свого максимуму – 6,7 млрд доларів експорту та 8,54 млрд доларів імпорту товарів. Період з 2009 по 2022 роки характеризується більш активними коливаннями під впливом зовнішніх факторів.

Так, за останнє десятиліття торговельні відносини України суттєво змінилися, і Європейський Союз став ключовим партнером. Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС, укладена у 2016 році, сприяла розширенню доступу українських товарів на європейські ринки. Як результат, зараз на ЄС припадає понад 40% загального обсягу торгівлі України.

І навпаки, торгівля з Росією різко скоротилася через геополітичну напруженість та економічні санкції. Хоча колись Росія була найбільшим торговельним партнером України, її частка зменшилася, що змусило Україну шукати нові ринки збуту в Азії, на Близькому Сході та в Північній Америці. Активний вплив на стан зовнішньоторговельних відносин України здійснили: пандемія Covid-19 та воєнна агресія з боку Росії.

Більш детальний аналіз експорту та імпорту ґрунтується на відповідних класифікаціях торговельних потоків [13].

Враховуючи інноваційні процеси, що відбуваються в світовій економіці, більш актуальною класифікацією є, так звана, Lall classification, яка ґрунтується на доступних показниках технологічної активності у виробництві та відповідає концепції щодо технологічного рейтингу виготовленої продукції [14].

Група товарів відповідно даної класифікації наведена в таблицях 1 і 2.

Як бачимо, за останні п'ять років спостерігається зменшення загального обсягу експорту товарів із України на 2,9 млрд доларів, або 6,11%. Дана тенденція викликана за рахунок скорочення експорту продукції інших сировинних виробництв (на 839 млн дол., або 16,76%); іншої низкотехнологічної продукції (на 2622 млн дол., або 39,57%); продукції переробної промисловості (на 2929 млн дол., або 41,57 %); продукції машинобудування (на 655 млн дол., або 16,52 %); продукції високотехнологічних виробництв (на 547 млн дол., або 35 %).

Разом з тим, за певними групами відбулося збільшення товарного експорту – первинної продукції (на 3572 млн дол, або 27,65%); продукції сировинних агропромислових виробництв (на 1345 млн дол, або 16,16%); продукції автомобільної промисловості (на 4 млн дол, або 3,8%); іншої продукції (на 45 млн дол, або 7,57%).

Таблиця 1. Динаміка товарного експорту України за агрегованими технологічними товарними групами, млн доларів

Група товарів	Роки					Відхилення	
	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютне	Відносне
Загальний обсяг експорту	47334	50054	49230	65870	44443	-2891	93,89
Первинні продукти	12922	16138	15038	18471	16494	3572	127,65
Сировинні виробництва: агропромислові	8326	8330	9412	11464	9672	1345	116,16
Сировинні виробництва: інші	5009	5376	5885	9433	4170	-839	83,24
Низькотехнологічні виробництва: текстильна, швейна та взуттєва промисловість	1171	1134	1032	1153	905	-265	77,29
Низькотехнологічні виробництва: інша продукція	6626	6070	5321	9017	4004	-2622	60,43
Середньотехнологічні виробництва: автомобільна промисловість	100	107	89	124	104	4	103,80
Середньотехнологічні виробництва: переробна промисловість	7045	6917	6532	9407	4117	-2928	58,43
Середньотехнологічні виробництва: машинобудування	3967	3899	4045	4718	3311	-655	83,48
Високотехнологічні виробництва: електроніка та електротехнічна продукція	994	816	763	914	648	-345	65,22
Високотехнологічні виробництва: інші	564	559	564	536	363	-201	64,27
Інша продукція	605	704	538	628	651	45	107,57

Джерело: складено авторами за [12]

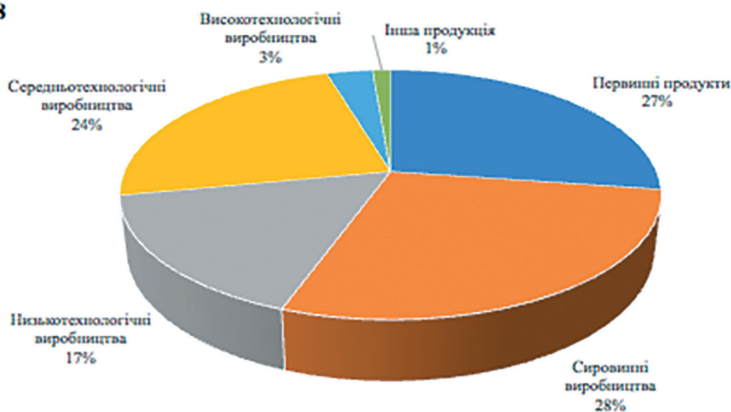
Таблиця 2. Динаміка товарного імпорту України за агрегованими технологічними товарними групами, млн доларів

Група товарів	Роки					Відхилення	
	2018	2019	2020	2021	2022	Абсолютне	Відносне
Загальний обсяг імпорту	57187	60799	53674	69962	55224	-1963	96,57
Первинні продукти	11175	10372	7969	11141	7782	-3392	69,64
Сировинні виробництва: агропромислові	4041	4388	4771	5916	4014	-26	99,33
Сировинні виробництва: інші	8628	8431	5852	8873	10644	2016	123,37
Низькотехнологічні виробництва: текстильна, швейна та взуттєва промисловість	2136	2632	2588	3092	2970	834	139,06
Низькотехнологічні виробництва: інша продукція	4278	4634	4235	5440	3498	-779	81,78
Середньотехнологічні виробництва: автомобільна промисловість	3613	5204	4957	6217	4539	926	125,63
Середньотехнологічні виробництва: переробна промисловість	7148	7206	6460	8886	6103	-1045	85,37
Середньотехнологічні виробництва: машинобудування	8097	8405	7900	10050	5944	-2153	73,41
Високотехнологічні виробництва: електроніка та електротехнічна продукція	4981	6011	4977	5752	4457	-523	89,49
Високотехнологічні виробництва: інші	2481	2824	3128	3875	2641	159	106,44
Інша продукція	604	689	830	716	2626	2022	434,70

Джерело: складено авторами за [12]

Структурні зміни в обсязі товарного експорту наведені на рис. 2.

2018

2022

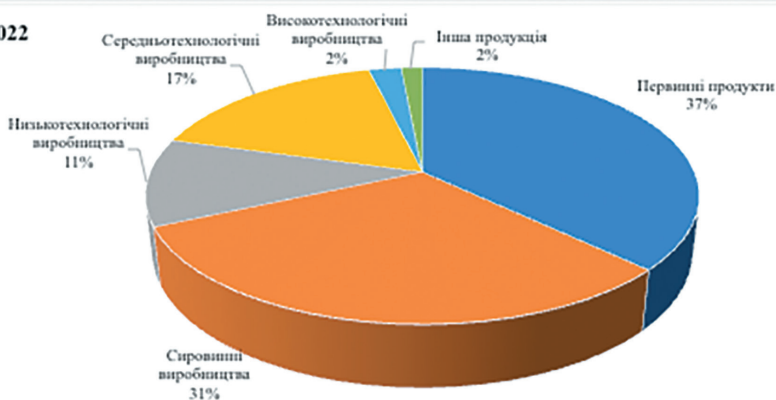

Рис. 2. Структура товарного експорту України

Джерело: побудовано авторами за [12]

Зміни в структурі товарного експорту також свідчать про те, що частка первинних продуктів за п'ять років збільшилась на 10%, сировинних виробництв – на 3%, іншої продукції – на 1%. Водночас відбулося зменшення частки середньотехнологічних (на 7%) та високотехнологічних виробництв (на 1%).

Така структура товарного експорту та зміни, які в неї відбуваються, свідчать про її незадовільний характер. Така структура не дозволяє повноцінно конкурувати на міжнародних ринках українським товарам. Поки що, Україна залишається переважно сировинною країною.

Якщо розглядати другу складову зовнішньоторговельних відносин – товарний імпорт, то можна сказати, що він постійно перевищує величину експорту, що не є позитивним фактором з точки зору ефективності національної економіки.

Динаміка товарного імпорту України за агрегованими технологічними товарними групами за 2018 – 2022 рр. свідчить, що незважаючи зменшення загального обсягу імпорту на 3,43 % за цей період часу, його величина більш ніж на 10 млрд доларів перевищує величину експорту. Зменшення обсягів імпорту відбулося за рахунок скорочення імпорту первинної продукції (на 3392 млн дол., або 30,36%); іншої низкотехнологічної продукції (на 779 млн дол., або 18,22%); продукції переробної промисловості (на 1045 млн дол., або 14,63%); продукції машинобудування (на 2153 млн дол., або 26,59%); продукції високотехнологічних виробництв (на 523 млн дол., або 10,51%).

У першу чергу, такі зміни обумовлені вторгненням Росії в Україну та ускладненням міжнародної логістики.

Однак присутня і позитивна динаміка показників: збільшився імпорт продукції інших сировинних виробництв (на 2016 млн дол., або 23,37%); продукції текстильної, швейної та взуттєвої промисловості (на 834 млн дол., або 39,06%); продукції автомобільної промисловості (на 926 млн дол., або 25,63%); продукції інших високотехнологічних виробництв (на 159 млн дол., або 6,44%).

Структурні зміни в обсязі товарного імпорту наведені на рис. 3.

Зміни в структурі товарного імпорту також свідчать про те, що частка сировинних виробництв за п'ять років збільшилась на 4%, продукції низькотехнологічних виробництв – на 1%, іншої продукції – на 4%. В той же час відбулося зменшення частки первинних продуктів (6%) та частки середньотехнологічних (на 3%). Частка продукції високотехнологічних виробництв залишилась без змін.

Варто зазначити, що змінився топ-5 країн-партнерів України у сфері зовнішньої торгівлі (таблиця 3).

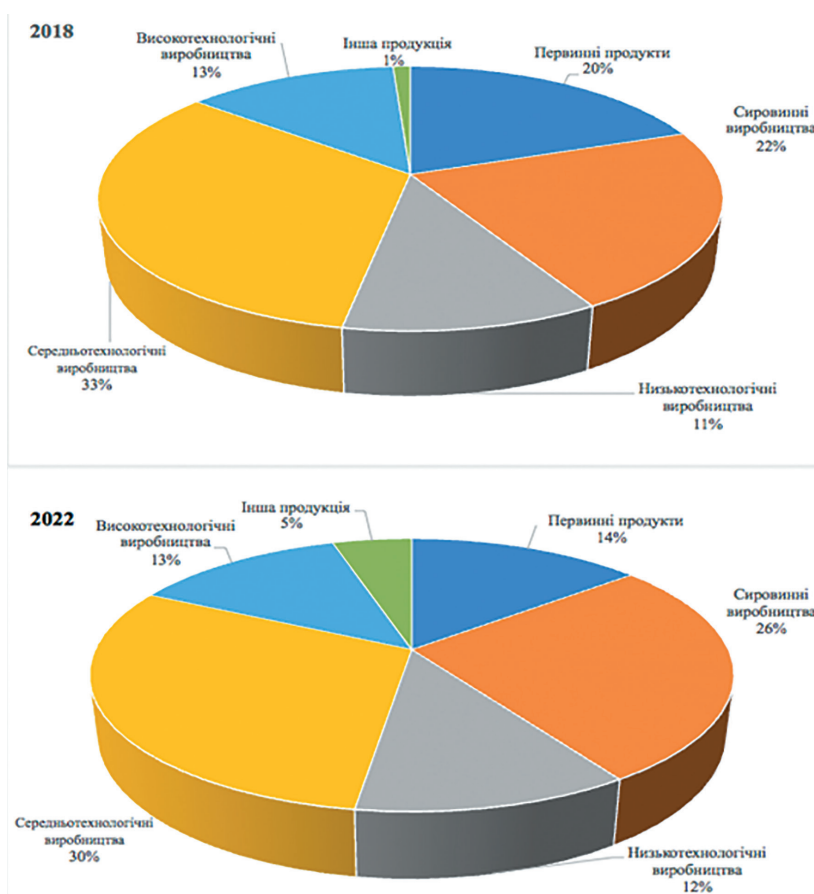

Рис. 3. Структура товарного імпорту України

Джерело: побудовано авторами за [12]

Всі роки своєї незалежності Україна прагне зміцнити торговельні зв'язки і активно співпрацює з різними країнами. Головні характерні риси сучасного стану партнерських відносин полягають у такому:

Китай. Останніми роками стратегічне партнерство між Китаєм та Україною зміцнюється, особливо у сферах технологій, сільського господарства та інфраструктури;

Європейський Союз. Країни, такі як Німеччина, Польща та Італія, є важливими партнерами для України, особливо після підписання Угоди про асоціацію з ЄС;

США. Американський ринок привабливий для українських експортерів, а співпраця у сфері оборони та енергетики продовжує розширюватися;

Близький Схід та Туреччина. Цей регіон стає все більш важливим для України, особливо у секторі агропродукції.

Інші країни також відіграють свою роль у економіці України, створюючи багатогранну та різноманітну картину торгових зв'язків [11].

Таблиця 3. ТОП-5 країн-партнерів України у сфері зовнішньої торгівлі (2023 рік)

За обсягом експорту			За обсягом імпорту		
рейтинг	країна	обсяг	рейтинг	країна	обсяг
1	Польща	\$3,4 млрд (13,7%)	1	Китай	\$6,5 млрд (15,7%)
2	Румунія	\$2, млрд (10,6%)	2	Польща	\$4,4 млрд (10,6%)
3	Китай	\$1,8 млрд (7,3%)	3	Туреччина	\$3,4 млрд (8,2%)
4	Туреччина	\$1,8 млрд (7,3%)	4	Німеччина	\$3,2 млрд (7,8%)
5	Німеччина	\$1,3 млрд (5,2%)	5	США	\$1,8 млрд (4,4%)

Джерело: складено авторами за [15]

Розглянемо більш детально торгівлі відносини з найбільшими партнерами України – Польщею і Китаєм.

Економічні зв'язки України і Польщі в сфері торгового співробітництва зросли вдвічі за обсягами експорту і на 50,7 % за обсягами імпорту (рис. 4 – 5).

Збільшення експорту відбулося за рахунок росту продажів первинних продуктів, продукції сировинного та середньотехнологічного виробництва. Імпорт товарів зріс внаслідок збільшення обсягів продукції сировинного виробництва більш ніж в 6 разів за період, що аналізується. Коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 0,89 у 2018 році і 1,22 у 2022 році, тобто ситуація покращилась.

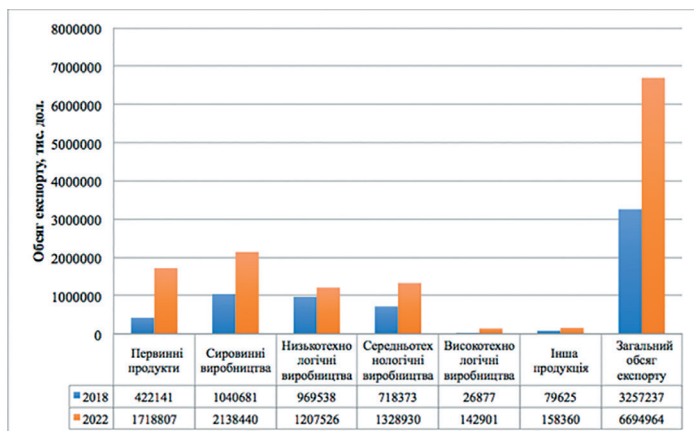

Рис. 4. Динаміка експорту України до Польщі в розрізі технологічних товарних груп

Джерело: побудовано авторами за [12]

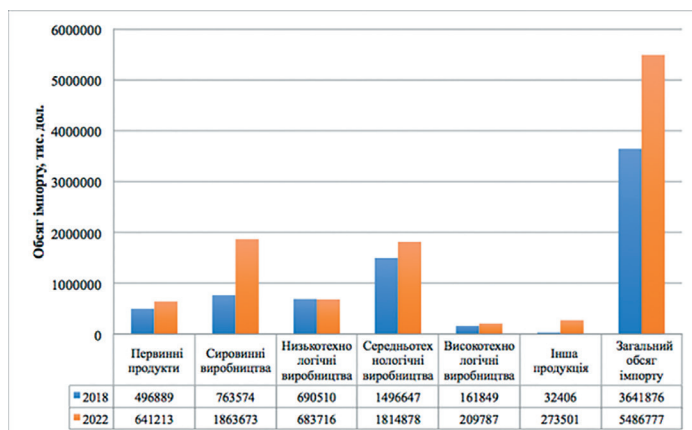

Рис. 5. Динаміка імпорту України з Польщі в розрізі технологічних товарних груп

Джерело: побудовано авторами за [12]

Аналіз зовнішньоторговельних показників між Україною і Китаєм показує іншу картину. За період, що аналізується, зросли об-

сяги експорту (на 13,15 %) і обсяги імпорту (на 13,81 %) (рис. 6 – 7). Тобто зростання відбувається пропорційно.

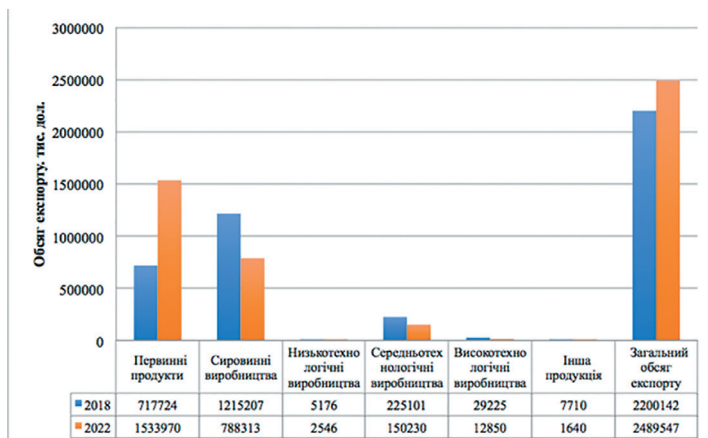

Рис. 6. Динаміка експорту України до Китаю в розрізі технологічних товарних груп

Джерело: побудовано авторами за [12]

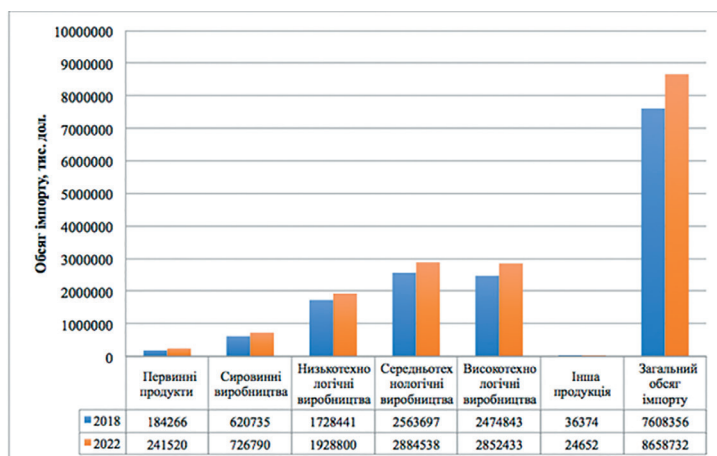

Рис. 7. Динаміка імпорту України з Китаю в розрізі технологічних товарних груп

Джерело: побудовано авторами за [12]

Якщо дивитися в розрізі технологічних товарних груп, то можна відмітити кардинальну різницю між групами експорту і групами імпорту. Зростання експорту відбувається за рахунок збільшення продажів первинних продуктів (залізна руда, кукурудза, ячмінь і соняшникова олія), а зростання імпорту – за рахунок збільшення продукції середньо- та високотехнологічного виробництва (споживчі та промислові товари, машини, обладнання та інше). Коефіцієнт покриття імпорту експортом не змінився і склав 0,29 і у 2018 році і у 2022 році, тобто Україна дуже залежить від китайського імпорту.

Отже, в експортному портфелі України переважають сільськогосподарська продукція та товари сировинного виробництва, що відображає багаті природні ресурси та промисловий потенціал країни. У 2022 році експорт сільськогосподарської продукції, зокрема зернових, соняшникової олії та інших харчових продуктів, становив значну частку від загальної вартості експорту. Стійкість цього сектору пояснюється родючими ґрунтами та сприятливим кліматом України, які сприяють високоврожайному рослинництву.

Промисловий експорт, зокрема металургійної продукції, такої як сталь та чавун, також відіграє важливу роль. Незважаючи на виклики, пов'язані з коливанням світових цін на сировинні товари та регіональними конфліктами, промисловий сектор України зумів зберегти свої позиції на міжнародних ринках. Крім того, експорт машин та обладнання дещо зріс, що свідчить про зусилля з диверсифікації промислової бази.

Що стосується імпорту, то Україна значною мірою залежить від енергетичних ресурсів для задоволення своїх внутрішніх потреб. Енергетична залежність країни має глибокі наслідки для її торговельного балансу та економічної стабільності. Зусилля з диверсифікації джерел енергії та підвищення енергоефективності тривають, але імпорт енергетичних товарів залишається критично важливим аспектом торговельних потоків України.

Імпорт машин та обладнання також є значним, що зумовлено необхідністю модернізації промислового та сільськогосподарського секторів України. Сучасне обладнання з Європейського Союзу та інших країн має важливе значення для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Імпорт споживчих товарів, хоча й менший за обсягами, відображає зростаючий попит на різноманітні товари серед українських споживачів.

Оцінити збалансованість зовнішньої торгівлі можна за допомогою коефіцієнта покриття імпорту експортом (рис. 8).

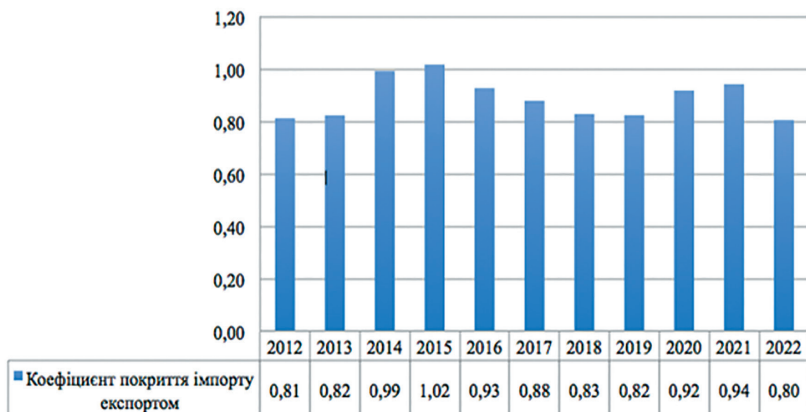

Рис. 8. Динаміка коефіцієнта покриття імпорту експортом

Джерело: побудовано авторами за [12]

Значення даного коефіцієнта повинно бути не менше 1. Як бачимо, такого рівня показник досяг тільки у 2014 – 2015 рр. Традиційно, імпорт в Україну перевищує експорт. Структура експорту також повинна бути кращою. Необхідно намагатися підвищити частку продукції високотехнологічних виробництв та більш ефективно використовувати експортний потенціал України.

Для розкриття сутності економічного потенціалу зовнішньоекономічної діяльності потрібно зосередити увагу на експортних та імпортних можливостях, а також на міжнародній співпраці підприємств України, що, в свою чергу, потребує перегляду зовнішньоекономічної політики держави щодо підтримки національних виробників, нарощування їхнього експортного потенціалу, усунення ефекту імпортозаміщення, оптимізації товарної та географічної структури експорту-імпорту [8].

Висновки та пропозиції. Отже, зовнішньоторговельні відносини України перебувають у стані динамічної еволюції, що формується як можливостями, так і викликами. Стратегічні зусилля країни, спрямовані на диверсифікацію експортних ринків, зменшення залежності від імпорту енергоносіїв та зміцнення еконо-

мічних зв'язків з ЄС мають важливе значення для сприяння сталому зростанню.

Продовження реформ, інвестиції в ключові сектори та використання переваг торговельних угод матимуть вирішальне значення для забезпечення ефективної діяльності України в складних умовах глобальної торгівлі. Оскільки країна адаптується до мінливого геополітичного та економічного ландшафту, її зовнішньоторговельні відносини залишатимуться вирішальним фактором економічного процвітання та глобальної інтеграції.

© **Ковбатиюк М.В., Ковбатиюк Г.О., Шкляр В.В., Петухов А.С., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Батракова Т., Фоменко С. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України в умовах економічної нестабільності. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 4 (04). С. 56 – 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.4-10>.
2. Глущенко Я.І., Сторчак В.М. Аналіз зовнішньоторговельних відносин України і Китайської Народної Республіки. *Економіка і суспільство*. 2018. №16. С. 50 – 57.
3. Петрова Г.Є., Войтов С.Г., Зельдін А.В. Аналіз сучасного стану зовнішньої торгівлі України. *Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 4 (109). С. 20 – 25. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-3>.
4. Петухова В. О. Аналіз зовнішньоторговельних зв'язків національних економік та України в глобальній системі міжнародної торгівлі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6 Ч. 2. С. 149 – 155.
5. Притула Х.М., Заїка О.О. Розвиток торговельно-економічного співробітництва України та ЄС в умовах глобальних трансформаційних процесів. *Ефективна економіка*. 2023. №8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1986>.
6. Притула Х., Кирик І. Оцінювання структури та динаміки зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Економіка та суспільство*. 2023 (54). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-60>.
7. Редько К., Ткаченко І. Аналіз структури міжнародної торгівлі України з ЄС. *Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут*. 2021. № 18. С. 39 – 43. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.18.2021.231178>.

8. Шепель Т. В. Сучасні реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-49-58>.

9. Ковбатиук Г.О., Ковбатиук М.В. Порівняльний аналіз технологічної структури експорту різних країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Вип. 31. Херсон: ВД «Гельветика», 2020. С. 47 – 53. DOI: 10.32782/2413-9971/2020-31-8.

10. Kovbatiuk M., Kovbatiuk G., Shkliar V. Assessment model of goods exports of Ukraine to world integration associations. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Vol. 9. No. 1. Pp. 71 – 81. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-1-71-81>.

15. Торгові відносини України: Аналіз та прогнози на майбутнє. URL: <https://fialan.ua/ua/news/fialan-news/torgovi-vidnosini-ukrajini-analiz-ta-prognozi-na-majbutne/>.

16. United Nations Conference on Trade and Development (officialsite). URL: <https://unctadstat.unctad.org>.

17. Ковбатиук Г.О., Ковбатиук М.В. Підходи до класифікації торговельних потоків при аналізі структури товарного експорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство"*. Вип. 38. Херсон: ВД «Гельветика», 2021. С. 52 – 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-38-9>.

18. Lall S. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998. Working Paper Number 44. Queen Elizabeth House, University of Oxford. 2000. 39 p.

19. Мухин Д. ТОП-5 партнерів України в зовнішній торгівлі. URL: <https://thepage.ua/ua/news/top-5-partneriv-ukrajini-v-zovnishnij-torgivli-v-2023-roci>.

REFERENCES

1. Batrakova T., Fomenko S. Suchasnyi stan zovnishnoi torhivli Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti. [Current state of Ukraine's foreign trade in the context of economic instability]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. 2023. No. 4 (04). Pp. 56 – 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.4-10>.

2. Hlushchenko Ya.I., Storchak V.M. Analiz zovnishnotorhovelnykh vidnosyn Ukrainy i Kytajskoi Narodnoi Respubliki [Analysis of Foreign Trade Relations between Ukraine and China]. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. No. 16. Pp.50 – 57.

3. Petrova H.Ie., Voitov S.H., Zeldin A.V. Analiz suchasnoho stanu zovnishnoi torhivli Ukraïny. [Analysis of the current state of Ukraine's foreign trade]. Derzhava i rehiony. Serii: *Ekonomika ta pidprijemnytstvo*. 2019. No. 4 (109). Pp. 20 – 25. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-3>.

4. Petukhova V. O. Analiz zovnishnotorhovelnykh zviazkiv natsionalnykh ekonomik ta Ukrainy v hlobalnii systemi mizhnarodnoi torhivli [Analysis of foreign trade relations of national economies and Ukraine in the global system of international trade]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Uzhhorod : Vydavnychi dim «Helvetyka». 2016. Vyp. 6. Ch. 2. Pp. 149 – 155.

5. Prytula Kh.M., Zaika O.O. Rozvytok torhovelno-ekonomichnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta YeS v umovakh hlobalnykh transformatsiinykh protsesiv [Development of trade and economic cooperation between Ukraine and the EU in the context of global transformation processes]. *Efektivna ekonomika*. 2023. No. 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1986>.

6. Prytula Kh., Kyryk I. Otsinennia struktury ta dynamiky zovnishnoi torhivli Ukrainy z krainamy YeS. [Assessment of the structure and dynamics of Ukraine's foreign trade with the EU]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023 (54). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-60>.

7. Redko K., Tkachenko I. Analiz struktury mizhnarodnoi torhivli Ukraïny z YeS [Analysis of the structure of Ukraine's international trade with the EU]. *Ekonomichnyy visnyk NTUU Kyïvskyy politekhnichnyy institut*. 2021. No. 18. Pp. 39 – 43. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.18.2021.231178>.

8. Shepel T. V. Suchasni realii ta perspektyvy rozvytku zovnishnoi torhivli Ukrainy [Current Realities and Prospects for the Development of Ukraine's Foreign Trade]. *Biznes Inform*. 2021. No. 1. Pp. 49 – 58. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-49-58>.

9. Kovbatiuk M.V., Kovbatiuk H.O. Porivnialnyi analiz tekhnolohichnoi struktury eksportu riznykh krain svitu [Comparative analysis of the technological structure of exports from different countries]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*. Vyp. 31. Kherson: VD «Helvetyka», 2020. Pp. 47 – 53. DOI: 10.32782/2413-9971/2020-31-8.

10. Kovbatiuk M., Kovbatiuk G., Shkliar V. Assessment model of goods exports of Ukraine to world integration associations. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Vol. 9. No.1. Pp. 71 – 81. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-1-71-81>.

11. Torhovi vidnosyny Ukrainy: Analiz ta prohnozy na maibutnie [Ukraine's trade relations: Analysis and future forecasts]. URL: <https://fialan.ua/ua/news/fialan-news/torgovi-vidnosini-ukrajini-analiz-ta-prohnozi-na-majbutne/>.

12. United Nations Conference on Trade and Development (officialsite). URL:<https://unctadstat.unctad.org>.

13. Kovbatiuk M.V., Kovbatiuk H.O. Pidkhody do klasyfikatsii torhovelnykh potokiv pry analizi struktury tovarnoho eksportu [Approaches to the classification of trade flows in the analysis of the structure of merchandise exports.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo»*. Vyp. 38. Kherson: VD «Helvetyka», 2021. Pp. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-38-9>.

14. Lall S. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998. Working Paper Number 44. Queen Elizabeth House, University of Oxford. 2000. 39 p.

15. Mukhyn D. TOP-5 partneriv Ukrainy v zovnishnii torhivli [TOP-5 partners of Ukraine in foreign trade]. URL: <https://thepage.ua/ua/news/top-5-partneriv-ukrayini-v-zovnishnij-torgivli-v-2023-roci>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 14.06.2024

JEL O18, L10, L19, Q12, Q13

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-7>

Сергій Михайлович ГАЗУДА,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: [0000-0001-8148-6783](https://orcid.org/0000-0001-8148-6783)

АНАЛІЗ ТРЕНДІВ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ АГРАРНИХ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті акцентовано увагу на необхідності зміцнення бренд-ових спеціалізацій для соціально-економічної консолідації регіонів із залученням і стимулюванням активної участі місцевого населення у їх розвитку. Метою дослідження є обґрунтування особливостей розвитку і окремих аспектів зміцнення бренд-ових спеціалізацій аграрних регіонів у контексті євроінтеграції. Основним завданням дослідження є обґрунтування окремих аспектів успішної євроінтеграції аграрних регіонів, передусім на основі використання комплексного підходу до вивчення та впровадження сучасних трендів аграрного бізнесу. Застосовано загальнонаукові методи й економічні прийоми для визначення світових трендів розвитку аграрного бізнесу із врахуванням таких тенденцій у ході зміцнення бренд-ових спеціалізацій регіонів, що є важливим фактором у забезпеченні їх сталого розвитку, підвищенні виробничої ефективності та адаптації до глобальних викликів. Основні результати дослідження стосуються виокремлення факторів впливу на зміцнення бренд-ових спеціалізацій аграрних регіонів, зокрема наявної концепції, яка забезпечує системність та узгодженість дій, підтримки місцевої влади і політичних структур, інноваційного розвитку та впровадження сучасних технологій ведення сільсько-го господарства, що сприятиме підвищенню ефективності та продуктивності аграрної індустрії.

Ключові слова: зміцнення бренд-ових спеціалізацій, аграрні регіони, євроінтеграція, сучасні тренди, аграрний бізнес, споживчі ринки.

Serhii GAZUDA,

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Trade
State University «Uzhgorod National University»

ANALYSIS OF DEVELOPMENT TRENDS OF THE INDUSTRY OF AGRARIAN REGIONS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The article substantiates the important role of creating effective brand strategies of regions in order to increase their own recognition and significance in the global market. Attention is focused on the need to strengthen brand specializations for socio-economic consolidation of regions with the involvement and stimulation of active participation of the local population in their development. The purpose of the study is to substantiate the specifics of development and certain aspects of strengthening brand specializations of agrarian regions in the context of European integration. The main task of the study is to substantiate certain aspects of the successful European integration of agricultural regions, primarily based on the use of a comprehensive approach to the study and implementation of modern agricultural business trends, which will allow to develop and strengthen brand specializations, ensuring their sustainable development. General scientific methods and economic techniques are applied to determine global trends in the development of agrarian business, taking into account such trends in the course of strengthening brand specializations of regions, which is an important factor in ensuring their sustainable development, increasing production efficiency and adapting to global challenges. Attention is focused on modern aspects of the digitalization of the agricultural industry, which open up new opportunities for tracking and optimizing logistics processes, ensuring more effective management of supply chains, as well as the formation of a smart farming system based on the use of advanced management technologies. The main results of the study relate to the identification of factors influencing the strengthening of brand specializations of agricultural regions, in particular the existing concept that ensures systematic and coherent actions, support of local authorities and political structures, innovative development and implementation of modern agricultural management

technologies, which will contribute to increasing the efficiency and productivity of the agricultural industry.

Keywords: *strengthening brand specializations, agricultural regions, European integration, modern trends, agricultural business, consumer markets.*

Постановка проблеми. В умовах зростаючої глобалізації та поширення інтеграційних процесів, регіональні бренди стають важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та підвищення економічної активності регіонів. Створення ефективних брендкових стратегій дозволяє регіонам підвищити власну впізнаваність та значущість на глобальному ринку. Зміцнення брендкових спеціалізацій сприяє соціально-економічній консолідації регіонів, що допомагає залучити місцеве населення до процесів розвитку, підвищуючи їхню гордість за свій регіон та стимулюючи активну участь у його розвитку. В цьому контексті, брендинг регіонів стає не лише економічним інструментом, але й засобом соціальної згуртованості та посилення громадянської ідентичності з розвитком культурних цінностей аграрних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, розвитку та зміцнення брендкових спеціалізацій регіонів в їх євроінтеграційному розвитку широко розглядаються в науковій літературі, інформаційному просторі, досліджуються вітчизняними й зарубіжними науковцями. Багатогранність досліджуваної тематики відображено у наукових доробках таких вітчизняних вчених-економістів, як О. Бородіна [2], Л. Будяк [4], Т. Лісова [7], О. Гера [6], де відмічено необхідність активізації аграрного й сільського розвитку з метою підвищення результативності функціонування української економіки, процесів цифровізації у сфері агробізнесу, впровадження системи розумного фермерства. Сучасні тенденції й імперативи щодо формування дієвого механізму розвитку брендингу аграрних регіонів в умовах євроінтеграційних процесів, окреслення підходів до моделювання впливу аграрного сектору на розвиток регіональних економічних систем досліджувалися у працях таких науковців, як С. Газуда, Я. Алмашій, Л. Газуда, Л. Ковальська, С. Суворова, В. Ерфан, В. Герцег, М. Газуда, О. Завадська [9; 10] та іншими. Процеси розвитку і зміцнення брендкових спеціалізацій з обґрунтуванням стратегії формування брендингу, реалізації брендкових інновацій, пошуком споживчих

ринків досліджено у наукових публікаціях таких зарубіжних вчених, як Д.-Б. Холт [11], Д.-Н. Капферер [12], М. Ньюмейер [13] та інших.

Водночас, колективом авторів [1] окреслено підходи щодо забезпечення ефективної реалізації державної аграрної політики в контексті євроінтеграційних процесів розвитку. В інших наукових виданнях акцентується увага стосовно розширеного відтворення сфери агротуризму, що, в цілому, сприятиме розвитку локальних територій, ефективному функціонуванню фермерських господарств в агробізнесі, активізації аграрного господарювання [2]. Незважаючи на значні наукові напрацювання з досліджуваної тематики, додаткових досліджень потребують питання стосовно розвитку і зміцнення брендів спеціалізацій аграрних регіонів у контексті євроінтеграції.

Метою дослідження є обґрунтування особливостей розвитку і окремих аспектів зміцнення брендів спеціалізацій аграрних регіонів у контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграційний розвиток аграрних регіонів вимагає вивчення сучасних трендів у сфері аграрного бізнесу та їх імплементацію для зміцнення брендів спеціалізацій регіонів. До прикладу, впровадження сучасних агротехнологій, таких як прецизійне землеробство, автоматизація та діджиталізація виробничих процесів, є важливим кроком; екологічно чисте виробництво, яке відповідає європейським стандартам, є необхідністю для сучасного аграрного бізнесу; розширення асортименту продукції, орієнтованого на різні ринки, допомагає зменшити ризики та збільшити доходи аграрних підприємств; розробка та впровадження ефективних маркетингових стратегій, які включають використання сучасних каналів комунікації, є основою для зміцнення брендів спеціалізацій регіонів; підвищення кваліфікації працівників аграрної індустрії та впровадження освітніх програм, орієнтованих на сучасні вимоги ринку, є частиною ефективного розвитку аграрних регіонів [1]. Для успішної євроінтеграції аграрних регіонів необхідно комплексно підходити до вивчення та впровадження сучасних трендів аграрного бізнесу, що дозволить зміцнити їхні брендові спеціалізації та забезпечити сталий розвиток.

Визначення світових трендів розвитку аграрного бізнесу та врахування таких тенденцій у ході зміцнення брендів спеціа-

лізацій регіонів є важливим фактором для забезпечення їх сталого розвитку, підвищення виробничої ефективності та адаптації до глобальних викликів, таких як кліматичні зміни, зростання населення та обмеженість ресурсного потенціалу (рис. 1).

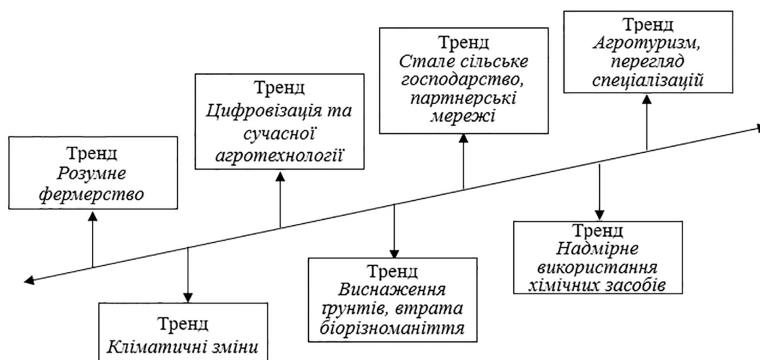

Рис. 1. Тренди розвитку аграрної індустрії у світі

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]

Аналіз представлених трендів дозволяє аграрним виробникам впроваджувати інноваційні технології, застосовувати більш екологічно чисті та стійкі практики, а також розробляти нові бізнес-моделі, що сприяють збереженню довкілля та підвищенню економічної стабільності. Крім того, знання про актуальні тенденції допомагає регіонам формувати ефективні аграрні політики та залучати інвестиції, необхідні для розвитку аграрної індустрії, що є важливим для забезпечення продовольчої безпеки у світі. Кожен із зазначених трендів здійснює значний вплив на аграрну індустрію та визначає напрями зміцнення брендів спеціалізацій регіонів. Наприклад, сучасний аграрний бізнес все більше орієнтується на агротуризм, який дозволяє фермерським господарствам диверсифікувати свої доходи і залучати туристів, що сприяє розвитку місцевої економіки та популяризації сільського господарства [2]. Перегляд спеціалізацій регіонів свідчить про те, що фермери адаптуються до нових ринкових вимог і змінюють профіль своєї діяльності, щоб відповідати сучасним тенденціям.

Стале сільське господарство можливе за умови розвитку партнерської мережі, що підкреслює важливість екологічно чистого та економічно стабільного виробництва, яке, у свою чергу, виражається в свідомому виробництві та споживанні. Стале сільське господарство спрямоване на збереження природних ресурсів і підтримку біорізноманіття [8]. Партнерські мережі дозволяють фермерам об'єднувати зусилля, ділитися знаннями та досвідом, що сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності.

Безумовним трендом сьогодні є впровадження цифрових технологій і сучасних агротехнологій, наприклад, використання дронів, сенсорів, систем автоматизації та об'ємних даних допомагає оптимізувати виробничі процеси, знижувати витрати і підвищувати врожайність, що також сприяє більш точному управлінню ресурсами і зменшенню негативного впливу на довкілля [4]. Крім того, такі технології дозволяють фермерам здійснювати стале та конкурентоспроможне землеробство. За допомогою сенсорів, дронів, супутникових знімків та автоматизованих систем управління є можливість в режимі реального часу отримувати дані про стан ґрунту, рівень вологості, наявність шкідників і захворювань рослин, що дозволяє оперативно реагувати на будь-які зміни та приймати обґрунтовані рішення. Такі інновації значно підвищують ефективність аграрного виробництва, зменшують витрати на ресурси та сприяють збільшенню врожайності.

Цифровізація аграрної індустрії відкриває нові можливості для відстеження та оптимізації логістичних процесів, що забезпечує більш ефективне управління ланцюгами постачання. Використання об'ємних даних і аналітичних платформ дозволяє прогнозувати ринкові тенденції, оптимізувати ціноутворення та підвищувати конкурентоспроможність аграрної продукції на глобальному ринку.

Також, важливим аспектом є підвищення прозорості виробничих процесів, що сприяє зміцненню довіри споживачів до продукції та підвищенню іміджу аграрних регіонів.

Таким чином, впровадження цифрових технологій і сучасних агротехнологій є важливим фактором сталого розвитку та конкурентоспроможності сучасного сільського господарства.

Розумне фермерство або «smart farming» включає використання передових технологій для управління фермерськими

господарствами, що дозволяє більш точно контролювати всі аспекти виробництва: від посіву до збору врожаю.

Застосування штучного інтелекту та інших інноваційних рішень сприяє підвищенню ефективності та сталості аграрного бізнесу та брендингу аграрних регіонів. Розумне фермерство дозволяє зменшити витрати та підвищити ефективність використання ресурсів, що також сприяє конкурентоспроможності регіональних брендів на міжнародних ринках. Застосування розумного фермерства сприяє сталому розвитку регіонів, допомагаючи фермерам адаптуватися до кліматичних змін і мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище [6]. Завдяки точному моніторингу та управлінню аграрії можуть оптимізувати використання води, добрив та інших ресурсів, що зменшує екологічний слід сільського господарства. Зазначене підвищує привабливість регіону для екологічно свідомих споживачів, які віддають перевагу продукції, вирощеній з мінімальним впливом на природу. Тому, розумне фермерство не тільки підсилює брендові спеціалізації регіонів, але й сприяє їх сталому економічному розвитку та екологічній відповідальності.

Соціальні, економічні та геополітичні проблеми сьогодні також присутні в розвитку аграрної індустрії. До таких проблем належать зміни у законодавстві, війни, міграційні процеси й інші фактори, що деструктивно впливають на стабільність та розвиток аграрної індустрії. Зміни у законодавстві можуть значно вплинути на аграрний бізнес, змушуючи аграріїв адаптуватися до нових вимог і правил. Наприклад, введення нових екологічних стандартів або обмежень на використання певних хімічних речовин може вимагати від аграріїв змін у виробничих процесах, що може бути як дорогим, так і складним. Війни та політичні конфлікти серйозно загрожують аграрному виробництву, спричиняючи руйнування інфраструктури, втрату доступу до ринків і ресурсів, а також примушуючи населення залишати свої домівки.

Міграційні процеси, як наслідок конфліктів або економічної нестабільності, також мають вплив на аграрну індустрію. Міграція сільського населення до міст призводить до зменшення робочої сили в сільському господарстві, що може знижувати продуктивність і ефективність виробництва. Крім того, економічні кризи, коливання валютних курсів, зміни в умовах експорту та імпорту,

а також торгові війни можуть створювати невизначеність для фермерів і аграрних підприємств.

Соціальні виклики, такі як старіння населення в сільській місцевості, недостатність освіти та навичок серед молоді, також можуть впливати на здатність аграрної індустрії адаптуватися до нових умов та використовувати сучасні технології. Війна, яку розв'язала росія проти України, завдала потужного удару по всіх, без винятку, сферах економіки нашої держави, в тому числі й для аграрної індустрії. Однак Україна здатна збільшити внесок у світову аграрну і продовольчу безпеку [5]. Таким чином, соціальні, економічні та геополітичні проблеми становлять значні виклики для аграрної індустрії, вимагаючи від неї гнучкості, інновацій та стратегії адаптації для забезпечення сталого розвитку регіонів.

Зловживання хімічними добривами та пестицидами призводить до забруднення ґрунтів і водних ресурсів, а також негативно впливає на здоров'я людей та навколишнє середовище. Зменшення використання хімічних засобів і перехід до більш природних методів ведення сільського господарства є важливими кроками для забезпечення сталого розвитку аграрних регіонів. Інтенсивне використання земель без належного відновлення призводить до деградації ґрунтів і втрати їх родючості, що, у свою чергу, загрожує зниженням врожайності і погіршенням якості аграрної продукції [7].

Збереження біорізноманіття і впровадження практик відновлення ґрунтів є ключовими фактором для забезпечення довготривалої продуктивності сільського господарства. Зміни клімату чинять значний вплив на аграрну індустрію, зокрема через екстремальні погодні умови, зміну режиму опадів і підвищення температур. Адаптація до кліматичних змін включає розробку нових сортів рослин, які є стійкими до посухи та інших стресових умов, а також впровадження ефективних методів управління водними ресурсами.

Висновки. Формування, розвиток та зміцнення брендів спеціалізацій аграрних регіонів у контексті євроінтеграції є необхідним процесом для підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку регіонів, що сприяє не тільки економічному зростанню, але й культурному збагаченню та соціальній інтеграції, відкриваючи нові перспективи для розвитку та процвітання регіонів.

Зміцнення брендкових спеціалізацій аграрних регіонів залежить від низки факторів, зокрема від наявної концепції, яка забезпечує системність та узгодженість дій.

Важливим фактором є підтримка місцевої влади та політичних структур, які можуть створювати сприятливі умови для розвитку брендингу аграрних регіонів. Політична воля та підтримка на державному рівні є основними факторами для впровадження ефективних стратегій та програм, спрямованих на розвиток аграрної індустрії.

Значну роль відіграє інноваційний розвиток та впровадження сучасних технологій. Використання новітніх досягнень сільського господарства, таких як точне землеробство, біотехнології та автоматизація виробничих процесів, сприяє підвищенню ефективності та продуктивності аграрної індустрії. Інновації дозволяють оптимізувати використання ресурсів, знижувати витрати та підвищувати якість продукції, що є важливим фактором для створення конкурентоспроможного бренду.

© Газуда С. М., 2024

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія // за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 494 с.

2. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018. 152 с.

3. Кознова О. Аграрні тренди-2023. *LIGA ZAKON Бізнес*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/218909_agrarn-trendi-2023.

4. Будяк Л.А. Сучасні тенденції та основні теоретичні підходи до цифрової трансформації агробізнесу. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. № 6(17). 2023. С. 50 – 62. URL: https://www.researchgate.net/publication/379687336_SUCASNI_TENDENCII_TA_OSNOVNI_TEORETICNI_PIDHODI_DO_CIFROVOI_TRANSFORMACII_AGROBIZNESU.

5. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Центр Разумкова, 2022. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf.

6. Гера О.В. Упровадження системи розумного фермерства в Україні. *Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences*, VI (20). Issue: 172. 2018. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-NT2018-172VI20-02>.
7. Лісова Т. В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19501/1/Lisova_mon_22.pdf.
8. Когут П. Стале сільське господарство: методи та їх переваги. *EOS Data Analytics*. 2023. URL: <https://eos.com/uk/blog/stale-silske-hospodarstvo/>.
9. Gazuda, S., Almashiy, Y., Gazuda, L., Kovalska, L., & Suvorova, S. (2024). The mechanism of the branding development of agrarian regions in the conditions of the european integration. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 46(1). Pp. 112 – 121. <https://doi.org/10.15544/mts.2024.12>.
10. Gazuda, S., Erfan, V., Gazuda, M., Hertseh, V., & Zavadka, O. (2024). Modeling the impact of the agricultural sector on the development of the regional economic systems. *Amazonia Investiga*. 13(74). Pp. 248 – 263. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.21>.
11. Holt D.-B. (2004) Brands and Branding. *Cultural strategy group*. URL: <https://testconso.typepad.com/files/brands-and-branding-csg2.Pdf>.
12. Kapferer J.-N. (1992). Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity. New York: *The Free Press*.
13. Neumeier M. The Brand Gap: How to Bridge the Distance Between Business Strategy and Design. New Riders; 2nd edición, 2005. 208 p.

REFERENCES

1. Koznova O. Ahrarni trendy-2023 [Agrarian trends-2023]. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/news/218909_agrarn-trendi-2023 [in Ukrainian].
2. Borodina O. M., Shubravska O .V. (2018) Ahrarnyy i sil's'kyy rozvytok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky : naukova dopovid' [Agrarian and rural development for the growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific report]. State University of Economics and predicted National Academy of Sciences of Ukraine. K., 152 p. [in Ukrainian].
3. Budyak L. A. (2023) Suchasni tendentsiyi ta osnovni teoretychni pidkhody do tsyfrovoyi transformatsiyi ahrobiznesu [Modern trends and main theoretical approaches to the digital transformation of agribusiness]. *Journal of strategic economic research*, 6(17). Pp. 50 – 62. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/379687336_SUCASNI_TENDENCII_TA_OSNOVNI_TEORETICNI_PIDHODI_DO_CIFROVOI_TRANSFORMACII_AGROBIZNESU [in Ukrainian].

4. Gazuda, S., Almashiy, Y., Gazuda, L., Kovalska, L., & Suvorova, S. (2024). The mechanism of the branding development of agrarian regions in the conditions of the european integration. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 46(1). Pp. 112 – 121. <https://doi.org/10.15544/mts.2024.12>.
5. Gazuda, S., Erfan, V., Gazuda, M., Hertseh, V., & Zavadska, O. (2024). Modeling the impact of the agricultural sector on the development of the regional economic systems. *Amazonia Investiga*. 13(74). Pp. 248 – 263. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.21>.
6. Hera O.V. (2018) Uprovadzhenyia systemy rozumnoho fermerstva v Ukraini Science and Education a New Dimension [Implementation of the smart farming system in Ukraine Science and Education a New Dimension]. *Natural and Technical Sciences*. VI(20). 172. Retrieved from <https://doi.org/10.31174/SEND-NT2018-172VI20-02/>. [in Ukrainian].
7. Holt D.-B. (2004) Brands and Branding. *Cultural strategy group*. URL: <https://testconso.typepad.com/files/brands-and-branding-csg2.Pdf>.
8. Kapferer J.-N. (1992). Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity. New York: *The Free Press*.
9. Lisova T. V. (2020) Pravove zabezpechennya vidnovlennya zemel': teoretichni i praktichni problemy: monohrafiya [Legal provision of land restoration: theoretical and practical problems: monograph]. Kharkiv: Yurayt, 396 p. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19501/1/Lisova_mon_22.pdf. [in Ukrainian].
10. Neumeier M. The Brand Gap: How to Bridge the Distance Between Business Strategy and Design. New Riders; 2nd edición, 2005. 208 p.
11. Kohut P. Stale sil's'ke gospodarstvo: metody ta yikh perevahy [Sustainable agriculture: methods and their advantages]. EOS Data Analytics. 2023. Retrieved from <https://eos.com/uk/blog/stale-silске-hospodarstvo/>. [in Ukrainian].
12. Yurchyshyn V. (2022) Heopolitychni ta heoekonomichni zminy, formovani pid vplyvom rosiys'koyi ahresiyi, ta onovlennya mistysya Ukrainy u svitovomu prostori [Geopolitical and geoeconomic changes formed under the influence of Russian aggression and renewal of Ukraine's place in the world]. Kyiv: Razumkov Center. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf [in Ukrainian].
13. Zinchuk T. O. (2019) Ahrarna polityka Yevropeys'koho Soyuzu: vyklyky ta perspektyvy: monohrafiya [Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects: monograph]. Kyiv: Center for Educational Literature, 494 p. [in Ukrainian].

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 05.06.2024

JEL M37, O32, L86

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-8>

Володимир Дмитрович ВОЛОБОЄВ,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва та менеджменту,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій
ORCID ID: [0009-0006-3163-4219](https://orcid.org/0009-0006-3163-4219)

ІННОВАЦІЙНІ РЕКЛАМНІ ІНСТРУМЕНТИ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглядаються особливості застосування інноваційних рекламних інструментів, що базуються на штучному інтелекті (ШІ). Подано авторське визначення поняття «інноваційний рекламний інструмент». Розглянуто питання впливу технологій ШІ на трансформацію екосистеми діджитал-маркетингу та можливості, які він надає щодо реалізації прикладних маркетингових завдань: генерація ідей та рішень на основі великих даних, індивідуалізація користувацького досвіду на основі аналізу попередніх взаємодій клієнта з рекламними оголошеннями, автоматизація більшої частини операцій в маркетингу, оптимізація та забезпечення ефективності реклами.

Обґрунтовано, що лідерами у розробці та застосуванні інструментів на основі ШІ є світові технологіанти, які впроваджують розробки на своїх рекламних платформах: Google Ads, Facebook Ads, Amazon Advertising та Microsoft Advertising. У межах рекламних майданчиків глобальних технологічних лідерів визначені інструменти, що працюють на основі ШІ. Охарактеризовано можливості, які надають бізнесу застосування інноваційних рекламних інструментів. Було доведено, що інноваційні інструменти на різних рекламних платформах слугують для виконання схожих завдань, що дало можливість згрупувати їх за спільними функціональними ознаками. Попри беззаперечний позитивний вплив, який здійснюють технології ШІ на результативність інноваційних рекламних інструментів, було показано, що їх використання пов'язане з обмеженнями, які потрібно враховувати у маркетинговій діяльності. Розуміння складнощів при застосуванні інструментів дозволить рекламодавцям більш виважено підходити до процесу роботи на рекламних платформах, забезпечить підвищену ефективність маркетингової діяльності підприємств.

Ключові слова: штучний інтелект, інноваційні рекламні інструменти, рекламна платформа, технологічна корпорація, ефективність маркетингової діяльності.

Volodymyr VOLOBOIEV,

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship and Management,
Zaporizhzhia Institute
of Economics and Information Technologies

INNOVATIVE ADVERTISING TOOLS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The article examines the features of the application of innovative advertising tools based on artificial intelligence (AI). The author's definition of the concept of «innovative advertising tool» is provided. The issue of the influence of AI technologies on the transformation of the digital marketing ecosystem and the opportunities it provides in the implementation of applied marketing tasks is considered: the generation of ideas and solutions based on big data, the individualization of user experience based on the analysis of the client's previous interactions with advertisements, the automation of most operations in marketing, optimization and ensuring advertising effectiveness.

It is well-founded that the leaders in the development and application of AI-based tools are the world's technological giants, which implement developments on their advertising platforms: Google Ads, Facebook Ads, Amazon Advertising and Microsoft Advertising. AI-powered tools are defined within the advertising platforms of global technology leaders. The opportunities provided by the application of innovative advertising tools to the business are characterized. It was proven that innovative tools on different advertising platforms serve to perform similar tasks, which made it possible to group them according to common functional characteristics. Despite the undeniable positive impact that AI technologies have on the effectiveness of innovative advertising tools, it has been shown that their use is associated with limitations that must be taken into account in marketing activities. Understanding the intricacies of using the tools will allow advertisers to approach the process of working on advertising platforms in a more balanced manner, and will ensure an increase in the effectiveness of the marketing activities of enterprises.

Keywords: artificial intelligence, innovative advertising tools, advertising platform, technology corporation, effectiveness of marketing activities.

Постановка проблеми. Сфера діджитал-маркетингу, тобто маркетингу із застосуванням цифрових рішень, є центром інноваційних технологічних змін у сучасному бізнесі. З одного боку це пов'язано з високим рівнем конкуренції в галузі, що вимагає постійного пошуку оптимальних стратегій для залучення нових та утримання існуючих клієнтів. З іншого боку – оцінка ефективності інновацій може бути проведена практично миттєво, що дозволяє вдосконалювати розроблені інструменти в режимі реального часу та здійснювати їх масове впровадження.

Штучний інтелект (ШІ) є технологією, яка трансформує діджитал-маркетинг за рахунок аналізу великих даних, автоматизації процесів та персоналізації взаємодії з аудиторією. Провідні технологічні корпорації (техногіганти) лідирують у сфері застосування ШІ [1], їх лідерство можна охарактеризувати як домінантне [2]. Вони активно створюють інструменти на основі ШІ в межах власних рекламних платформ, до яких долучені підприємства в усьому світі.

Через всеохоплююче використання, нагальною стає проблема систематизації інноваційних рекламних інструментів на основі ШІ та виділення їх функціональних характеристик. Окрім цього, потребує висвітлення питання обмежень у використанні рекламних інструментів на основі ШІ. Вирішення зазначених завдань дозволить більш якісно застосовувати інноваційні інструменти у маркетинговій діяльності та створить основу для підвищення ефективності функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу технологій ШІ в цілому на маркетингову діяльність та екосистему діджитал-маркетингу активно досліджують зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме: М. Хуанг та Р. Раст [3], Л. Бхунавесварі [4], Дж. Пріянга [5], І. Білик та К. Лаврик [6], І. Іванова, Т. Боровик, Т. Залозна, А. Руденко [7] та ін. Деякі науковці розглядають питання впливу ШІ на вирішення таких конкретних маркетингових завдань, як: трансформація користувацького досвіду – С. Капероніс [8]; оптимізація цифрових маркетингових кампаній – Я. Лапчук та М. Дуб [9]; дослідження ринку та запуск рекламних кампаній – К. Корсунова [10]. Проте проблематика застосування інноваційних рекламних інструментів на основі ШІ є недостатньо висвітленою, що створює передумови для проведення даного дослідження.

Метою дослідження є визначення особливостей та проблемних зон застосування інноваційних рекламних інструментів на основі штучного інтелекту в маркетинговій діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Діджиталізація є беззаперечною тенденцією у маркетингу останнього часу. Основними проявами змін є: переважаюча комунікація з клієнтами через цифрові канали (веб-сайти, соціальні медіа, електронну пошту, месенджери та ін.); зростаюча увага до аналітики даних (оцінка ефективності рекламних кампаній та внесення змін для вдосконалення результатів); збільшення обсягів електронної комерції (продаж товарів та послуг через інтернет-магазини та цифрові платформи); зростання інтерактивності та персоналізації (залучення аудиторії відбувається через більш інтерактивні та індивідуальні формати контенту).

Прикладними проявами діджиталізації у маркетингу є використання конкретних інструментів рекламної діяльності. На думку Г. Мозгової, В. Ляшевської та Ю. Матковської, інструменти рекламної діяльності – це сукупність методів, способів, концепцій, програмних та інших засобів, за допомогою яких відбувається розроблення просування продукту, його доведення до цільової аудиторії через інформаційні канали [11].

Інноваційний маркетинг визначається фахівцями, як особливий вид інноваційної діяльності, який направлений на втілення науково-технологічних досягнень в новий чи покращений продукт введений на ринок, в оновлений чи вдосконалений технологічний процес, що здатні якнайкраще задовольнити потреби споживачів (способами кращими ніж конкуренти) та забезпечити максимізацію прибутку [12]. Тобто, ключовою характеристикою інновацій у сфері маркетингу є здійснення змін, передусім технологічних, в процесі виведення товару або послуг на ринок.

На підставі вищезазначеного можемо сформулювати, що інноваційні рекламні інструменти – це сукупність новаторських програмних засобів, які використовуються для створення та розміщення рекламних матеріалів на різних медіа-платформах з метою просування продуктів та/або послуг.

У концептуальній статті «Стратегічна основа для штучного інтелекту в маркетингу» М. Хуанг та Р. Раст [3] сформували тривимірну структуру використання ШІ в маркетингу:

1. Механічний рівень, що передбачає збір даних про ринок, навколишнє середовище, фірму, конкурентів і клієнтів;
2. Рівень мислення – виявлення конкурентів на ринку, а також отримання інформації про конкурентні переваги продукту;
3. Рівень відчуття – розуміння існуючих і потенційних потреб і бажань клієнтів, наприклад, хто вони, чого вони хочуть і які їхні поточні рішення.

Говорячи про вплив ШІ на сферу діджитал-маркетингу, науковці відстоюють такі позиції:

- ШІ видозмінює діджитал-маркетинг через забезпечення прийняття рішень на основі даних, персоналізований досвід клієнтів і оптимізовану ефективність кампаній [4];
- ШІ може допомогти маркетологам створювати кращі продукти, надавати клієнтам швидшу та релевантнішу рекламу та краще розуміти патерни поведінки своєї аудиторії [5];
- позитивний момент використання даної технології для прийняття управлінських рішень. Ці рішення ґрунтуються на зібраних даних, які аналізуються та інтерпретуються разом із тенденціями ринку і можливістю розробити маркетингову стратегію, яка передбачає наступний крок покупця [7].

Ключовими гравцями у сфері ШІ є технологічні гіганти, які належать до групи GAFAM – за першими літерами назв компаній: Google (до перейменування у Alphabet), Apple, Facebook (до перейменування у Meta), Amazon та Microsoft [1]. Кожна, з перелічених технологічних корпорацій, має в розпорядженні власну рекламну платформу. Провівши дослідження рекламних інструментів на кожній з них, автор виділив інноваційні рекламні інструменти на основі ШІ (табл. 1).

Такі інноваційні рекламні інструменти Google Ads, як кампанії для створення попиту [13] та кампанії з максимальною ефективністю [14], формують умови для залучення максимальної кількості клієнтів з YouTube, Google Maps, Gmail, рекомендацій Google Play. Алгоритми ШІ визначають цільові аудиторії для показу реклами, підбирають місця відображення оголошень та самостійно генерують привабливі і релевантні оголошення.

Розумне призначення ставок є набором стратегій управління ставками, що засновані на аналізі великого обсягу даних, включаючи історичні дані про взаємодію з рекламою, використання

штучного інтелекту та машинного навчання для прогнозування результатів [15]. Головна мета інструменту – підвищити рентабельність рекламної діяльності шляхом автоматизованого призначення такого рівня ставок в аукціоні, які підвищують ймовірність результуючої дії потенційного споживача.

Таблиця 1. Інноваційні інструменти на основі ШІ рекламних платформ техногігантів

Рекламна платформа	Інноваційний рекламний інструмент на основі ШІ
Google Ads	Smart Bidding (розумне призначення ставок); Demand Gen Campaigns (кампанії для створення попиту); Performance Max Campaigns (кампанії з максимальною ефективністю).
Facebook Ads	Генеративні ШІ-функції для оголошень: <ul style="list-style-type: none"> ▪ image expansion (розширення зображень); ▪ background generation (створення фону); ▪ text variations (варіації тексту). ШІ-інструменти Advantage+: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Advantage+ Shopping Campaigns (торгові кампанії); ▪ Advantage+ Creative (креативи); ▪ Advantage+ audience (аудиторія).
Amazon Advertising	Sponsored Brands (спонсоровані бренди); Sponsored Display Ads (спонсоровані медійні оголошення); AI-powered image generation (генерація зображень на основі ШІ).
Microsoft Advertising	Automated Rules (автоматичні правила); Dynamic search ads (динамічні пошукові оголошення); Shared Budgets (спільні бюджети).

Джерело: складено на основі [13 – 21]

Призначенням групи інструментів Advantage+ на платформі Facebook Ads є оптимізація результатів кампаній, а також зменшення обсягу ручного втручання для налаштування рекламної діяльності [16]. Мета досягається автоматизацією процесів: тестування творчих комбінацій в межах рекламної кампанії (Advantage+ Shopping Campaigns); покращення рекламних матеріалів (Advantage+ Creative); знаходження та пріоритезація цільових аудиторій (Advantage+ audience).

Генеративні функції ШІ використовуються в інструментах: image expansion (налаштування креативних об'єктів відповідно до різних пропорцій та поверхонь); background generation (створення декількох фонів для доповнення до зображень продукту рекламодавця); text variations (генерація декількох варіантів тексту на основі оригінальної версії рекламодавця) [17].

Інноваційні інструменти на платформі Amazon Advertising зосереджені на максимізації продажів товарів, підбору релевантної аудиторії та підвищенні ефективності реклами – Sponsored Brands [18] та Sponsored Display Ads [19]. Також корпорація запустила генеративний інструмент ШІ, призначений для створення зображень продукту на основі деталей рекламодавця [20].

Компанія Microsoft є світовим лідером у сфері ШІ, тому інструменти на його основі активно використовуються на рекламній платформі корпорації. Автоматизація управління рекламними кампаніями досягається за рахунок інструменту Automated Rules. Інструмент Shared Budgets дозволяє автоматично коригувати бюджети кампаній залежно від рентабельності інвестицій по них. Dynamic search ads націлюються на пошукові запити на основі вмісту сайту рекламодавця та динамічно створюються, щоб відповідати споживчим інтересам [21].

Оскільки розглянуті інноваційні рекламні інструменти на різних маркетингових платформах мають спільні риси, доцільно провести їх групування за функціональною ознакою (табл. 2).

Інструменти генерування контенту, засновані на генеративному ШІ, який використовує машинне навчання, нейронні мережі та інші методи для створення нового вмісту (наприклад, тексту, зображень, музики) шляхом аналізу шаблонів та інформації з навчальних даних [22]. До цього блоку належать всі інструменти, які допомагають рекламодавцям у створенні додаткового контенту на основі аналізу особливостей продукту, що просувається на рекламній платформі.

Інструменти автоматизованої оптимізації, з одного боку, дозволяють мінімізувати втручання спеціалістів у роботу рекламних кампаній, з іншого – забезпечують оптимізацію результатів для досягнення максимальних показників рентабельності та прибутку.

Інструменти персоналізації та таргетингу зосереджені на розширенні обсягів бізнесу за рахунок пошуку додаткових цільових аудиторій через різноманітні канали рекламної взаємодії.

Таблиця 2. Групування інноваційних рекламних інструментів на основі ШІ за функціональною ознакою

Функціональні інструменти ШІ	Інноваційний інструмент на основі ШІ
Інструменти генерування контенту	Генеративні ШІ функції для оголошень: image expansion; background generation; text variations (Facebook Ads); Advantage+ Creative (Facebook Ads); AI-powered image generation (Amazon Advertising); Dynamic search ads (Microsoft Advertising).
Інструменти автоматизованої оптимізації	Smart Bidding (Google Ads); Automated Rules (Microsoft Advertising); Shared Budgets (Microsoft Advertising); Advantage+ Shopping Campaigns (Facebook Ads).
Інструменти персоналізації та таргетингу	Demand Gen Campaigns (Google Ads); Performance Max Campaigns (Google Ads); Advantage+ audience (Facebook Ads); Sponsored Brands (Amazon Advertising); Sponsored Display Ads (Amazon Advertising).

Джерело: складено автором

Попри беззаперечні можливості, які надають описані інноваційні рекламні інструменти на основі ШІ, маємо розуміти, що їх використання пов'язане з певною проблематикою, яку необхідно враховувати. Виділимо для кожної функціональної групи свої недоліки:

1. *Інструменти генерування контенту*: брак креативності та людського підходу, які часто необхідні для ефективного контент-маркетингу [6]; творча деградація маркетологів, оскільки зникає необхідність креативно мислити для створення контенту; технології ШІ можуть створювати оманливий або навіть шахрайський контент.

2. *Інструменти автоматизованої оптимізації*: обмежена можливість контролю з боку маркетологів; найбільш ефективно ці технології працюють на великих даних, які акумулюються в рекламному акаунті, що призводить до маркетингових витрат з від'ємною рентабельністю на стадії накопичення даних; період навчання важко прогнозується, що знижує можливості маркетингового планування; у разі зміни моделі бізнесу (наприклад, моделі монетизації продукту) збір даних має відбуватись заново.

3. *Інструменти персоналізації та таргетингу*: зазначені програмні засоби надають обмеженні можливості щодо виключення аудиторій з показу реклами [23]; реальна подорож користувача (англ. – user journey) залишається невідомою для рекламодавця; бізнес по суті відрізаний від розуміння, які цільові аудиторії найкраще взаємодіють з його рекламою та продуктом, що може обмежувати зростання в цілому.

Висновки та пропозиції. Використання технологій ШІ в діджитал-маркетингу буде невпинно наростати, що проявлятиметься, в тому числі, у розширенні комплексу інноваційних інструментів на рекламних платформах техногігантів. У зв'язку з цим, для маркетологів вкрай важливим є розуміння їх функціональних характеристик, існуючих можливостей та обмежень у застосуванні, а отже – вміння професійно з ними працювати.

У цілому представлене дослідження має створити умови для підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств, які використовують рекламні платформи техногігантів як майданчиків для просування товарів та послуг.

При більш детальному розгляді стає зрозумілим, що інноваційні рекламні інструменти на різних платформах техногігантів виконують схожі завдання. Нами виділені такі функціональні групи інструментів на основі ШІ: 1) інструменти генерування контенту; 2) інструменти автоматизованої оптимізації; 3) інструменти персоналізації та таргетингу.

Подальші дослідження в цій царині мають бути зосереджені на підходах до застосування кожного з рекламних інструментів, тобто, яким чином максимально використовувати можливості, паралельно нівелюючи обмеження кожного з них. Також важливим є визначення необхідних напрямів трансформації компетенцій маркетологів в умовах зміни інструментального ландшафту професійної діяльності.

© **Волобєв В.Д., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Artificial Intelligence: Leading Technology Companies in the World. GlobalData. URL: <https://www.globaldata.com/companies/top-companies-by-tech-leaders-disruptors/artificial-intelligence/artificial-intelligence-leading-technology-companies/> (дата звернення: 14.04.2024).

2. 4 tech giants have cemented their AI dominance. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2023/10/16/4-tech-giants-have-cemented-their-ai-dominance-but-theres-even-more-room-for-growth.html> (дата звернення: 14.04.2024).

3. Huang, M.H., Rust, R.T. A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *J. of the Acad. Mark. Sci.* 49. Pp. 30 – 50 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9>.

4. Bhuvaneswari, L. The Impact Of Artificial Intelligence (AI) On Digital Marketing. *Migration Letters* (2024). URL: <https://www.researchgate.net/publication/378402546>.

5. Priyanga, G. The effects of artificial intelligence on digital marketing. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts.* 4(1SE). Pp. 158 – 167 (2023). DOI: <https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v4.i1SE.2023.431>.

6. Білик І.І., Лаврик К.Р. (2023) Використання штучного інтелекту в маркетингу: перспективи, переваги та недоліки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* №19. С. 109 – 115. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.19.109-115>.

7. Іванова І.В., Боровик Т.М., Залозна Т.Г., Руденко А.Ю. (2023) Використання штучного інтелекту в маркетингу. *Маркетингові і цифрові технології.* Вип. 7. С. 32 – 42. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.7.2.2023.3>.

8. Kaperonis, S. How Artificial Intelligence (AI) is Transforming the User Experience in Digital Marketing. *The Use of Artificial Intelligence in Digital Marketing: Competitive Strategies and Tactics*, Chapter. 5. Pp. 117 – 141 (2024). DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9324-3.ch005>.

9. Лапчук Я.С., Дуб М.Г. (2023) Роль штучного інтелекту в оптимізації цифрових маркетингових кампаній. *Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції. Збірник тез VII Всеукраїнської науково-практичної конференції.* С. 86 – 89.

10. Корсунова К.Ю. (2022) Штучний інтелект у дослідженні ринку та запуску рекламних кампаній: ефективні методи та етичні аспекти для міжнародного маркетингу. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* № 6 (276). С. 13 – 19. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-13-19>.

11. Мозгова Г.В., Ляшевська В.І., Матковська Ю.В. (2021). Offline- та online-інструменти реклами: сутність, переваги та недоліки використання. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* №1(28). С. 25 – 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.28-5>.

12. Антощенкова В.В. Інноваційний маркетинг, як особливий вид інноваційної діяльності / В.В. Антощенкова, О.А. Богданович // *Вісник Харківського*

національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 185. С. 50 – 55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdusg_2017_185_8.

13. About Demand Gen campaigns. Google Ads Help. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/13695777> (дата звернення: 14.04.2024).

14. About Performance Max campaigns. Google Ads Help. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/10724817> (дата звернення: 14.04.2024).

15. About Smart Bidding. Google Ads Help. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/7065882> (дата звернення: 14.04.2024).

16. About Meta Advantage. Meta Business Help Center. URL: <https://www.facebook.com/business/help/733979527611858> (дата звернення: 14.04.2024).

17. Generative AI features for ads coming to all advertisers. URL: <https://www.facebook.com/business/news/generative-ai-features-for-ads-coming-to-all-advertisers> (дата звернення: 14.04.2024).

18. Sponsored Brands. Amazon Ads. URL: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-brands> (дата звернення: 14.04.2024).

19. Sponsored Display Ads. Amazon Ads. URL: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-display> (дата звернення: 14.04.2024).

20. Amazon Ads introduces AI-powered image generation to help brands produce richer creative. Amazon Ads. URL: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-brands> (дата звернення: 14.04.2024).

21. Microsoft Advertising Help. Microsoft Advertising. URL: <https://help.ads.microsoft.com/#apex/ads/en/ext60065/-1> (дата звернення: 14.04.2024).

22. Keng-Boon Ooi: The Potential of Generative Artificial Intelligence Across Disciplines: Perspectives and Future Directions, *Journal of Computer Information Systems* (2023). DOI: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2261010>.

23. The Advantages and Disadvantages of Meta's Advantage+ Tools. URL: <https://madgicx.com/blog/advantage-plus> (дата звернення: 14.04.2024).

REFERENCES

1. Artificial Intelligence: Leading Technology Companies in the World. GlobalData. Available at: <https://www.globaldata.com/companies/top-companies-by-tech-leaders-disruptors/artificial-intelligence/artificial-intelligence-leading-technology-companies/> (accessed 14 April 2024).

2. 4 tech giants have cemented their AI dominance. CNBC. Available at: <https://www.cnbc.com/2023/10/16/4-tech-giants-have-cemented-their-ai-dominance-but-theres-even-more-room-for-growth.html> (accessed 14.04.2024).

3. Huang, M.H., Rust, R.T. A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *J. of the Acad. Mark. Sci.* 49. Pp. 30 – 50 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9>.

4. Bhuvaneswari, L. The Impact Of Artificial Intelligence (AI) On Digital Marketing. *Migration Letters* (2024). URL: <https://www.researchgate.net/publication/378402546>.

5. Priyanga, G. The effects of artificial intelligence on digital marketing. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts.* 4(1SE). Pp. 158 – 167 (2023). DOI: <https://doi.org/10.29121/shodhkos.v4.i1SE.2023.431>.

6. Bilyk I.I., Lavryk K.R. (2023) Vykorystannia shtuchnoho intelektu v marketynhu: perspektyvy, perevahy ta nedoliky [Use of artificial intelligence in marketing: perspectives, advantages and disadvantages]. *The actual problems of regional economy development.* No. 19. Pp. 109 – 115. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.19.109-115>.

7. Ivanova I.V., Borovyk T.M., Zalozna T.H., Rudenko A.Iu. (2023) Vykorystannia shtuchnoho intelektu v marketynhu [Use of Artificial Intelligence for Marketing]. *Marketing and digital technologies.* No. 7. Pp. 32 – 42. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.7.2.2023.3>.

8. Kaperonis S. How Artificial Intelligence (AI) is Transforming the User Experience in Digital Marketing. *The Use of Artificial Intelligence in Digital Marketing: Competitive Strategies and Tactics*, Chapter. 5. Pp. 117 – 141 (2024). DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-9324-3.ch005>.

9. Lapchuk Ya.S., Dub M.H. (2023) Rol shtuchnoho intelektu v optymizatsii tsyfrovyykh marketynhovykh kampanii [The role of artificial intelligence in optimizing digital marketing campaigns]. *Transformational changes of the national economy in the conditions of European integration. Collection of theses of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* Pp. 86 – 89.

10. Korsunova K.Iu. (2022) Shtuchnyi intelekt u doslidzhenni rynku ta zapusku reklamnykh kampanii: efektyvni metody ta etychni aspekty dlia mizhnarodnoho marketynhu [Artificial Intelligence in Market Research and Launching Advertising Campaigns: Effective Methods and Ethical Aspects for International Marketing]. *Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.* No. 6 (276). Pp. 13 – 19. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-13-19>.

11. Mozghova H.V., Liashevska V.I., Matkovska Yu.V. (2021). Offline- ta online-instrumenty reklamy: sutnist, perevahy ta nedoliky vykorystannia [Offline and online advertising tools: the essence, advantages and disadvantages of using]. *Eastern Europe: Economy, Business and Management.* №1(28). Pp. 25 – 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.28-5>.

12. Antoshchenkova V.V., Bohdanovych O.A. (2017) Innovatsiyni marketynh, yak osoblyvyi vyd innovatsiinoi diialnosti [Innovative marketing as a special type of innovative activity]. *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*. No. 185. Pp. 50 – 55. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdтусg_2017_185_8.

13. About Demand Gen campaigns. Google Ads Help. Available at: <https://support.google.com/google-ads/answer/13695777> (accessed 14 April 2024).

14. About Performance Max campaigns. Google Ads Help. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/10724817> (accessed 14 April 2024).

15. About Smart Bidding. Google Ads Help. Available at: <https://support.google.com/google-ads/answer/7065882> (accessed 14 April 2024).

16. About Meta Advantage. Meta Business Help Center. Available at: <https://www.facebook.com/business/help/733979527611858> (дата звернення: 14.04.2024).

17. Generative AI features for ads coming to all advertisers. Available at: <https://www.facebook.com/business/news/generative-ai-features-for-ads-coming-to-all-advertisers> (accessed 14 April 2024).

18. Sponsored Brands. Amazon Ads. Available at: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-brands> (accessed 14 April 2024).

19. Sponsored Display Ads. Amazon Ads. Available at: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-display> (дата звернення: 14.04.2024).

20. Amazon Ads introduces AI-powered image generation to help brands produce richer creative. Amazon Ads. Available at: <https://advertising.amazon.com/solutions/products/sponsored-brands> (accessed 14 April 2024).

21. Microsoft Advertising Help. Microsoft Advertising. Available at: <https://help.ads.microsoft.com/#apex/ads/en/ext60065/-1> (accessed 14 April 2024).

22. Keng-Boon Ooi: The Potential of Generative Artificial Intelligence Across Disciplines: Perspectives and Future Directions, *Journal of Computer Information Systems* (2023). DOI: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2261010>.

23. The Advantages and Disadvantages of Meta's Advantage+ Tools. Available at: <https://madgicx.com/blog/advantage-plus> (accessed 14 April 2024).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 15.04.2024

JEL A1, M1, O3

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-9>

Дмитро Ігорович ЧЕРНИКОВ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: [0009-0002-0647-5237](https://orcid.org/0009-0002-0647-5237)

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

У статті досліджено особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємств в умовах гібридних загроз. На основі теоретичного обґрунтування було виокремлено тринадцять основних сфер, за якими доцільно здійснювати дослідження гібридних загроз у діяльності підприємств. Було виокремлено ключові аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз. Обґрунтовано доцільність розгляду інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства як цілісну систему, яка складається з керуючої підсистеми та керованої підсистеми. Доведено, що виявлення вразливостей дозволяє керівництву приймати більш обґрунтовані та виважені управлінські рішення щодо мінімізації негативних наслідків. Встановлено, що система інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства – це цілеспрямоване формування інформаційних потоків, які підпорядковані системі планування, оцінки, прийняття управлінських рішень і контролю за їх виконанням. Визначено, що планування відновлення діяльності підприємств після несанкціонованих впливів, втручань чи інших загроз вимагає раннього аналізу та стратегічних підходів для усунення небажаних наслідків. Обґрунтовано, що в стратегічному управлінні розвитком підприємства важливим є аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, яке може становити загрозу або сприяти розвитку підприємства. Обґрунтовано, що на сьогоднішній день більшість відомих методів не повною мірою враховують особливості гібридних загроз, тому необхідним є системний підхід, який дозволяє з максимальною ефективністю комбінувати існуючі методи. Доведено необхідність використання інформаційно-аналі-

тичного забезпечення, яке дозволить повніше сформувати уявлення про стан і перспективи розвитку суб'єкта.

Ключові слова: гібридні загрози, інформаційно-аналітичне забезпечення, діяльність підприємств, розвиток.

Dmytro CHERNIKOV,

Postgraduate student,

Kharkiv National University of Radio Electronics

FEATURES OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF HYBRID THREATS

The article examines the peculiarities of the formation of information and analytical support for the activities of enterprises in the conditions of hybrid threats. On the basis of theoretical reasoning, thirteen main areas were singled out, in which it is advisable to carry out research on hybrid threats in the activities of enterprises. The key aspects of information and analytical support for the development of enterprises in conditions of hybrid threats were highlighted. The expediency of considering the information and analytical support of the company's activity as a complete system consisting of a control subsystem and a controlled subsystem is substantiated.

It was determined that the collection and analysis of data includes not only the analysis of financial and operational data on the company's activities, but also the monitoring of social media, the assessment of global political and economic trends. It has been proven that the identification of vulnerabilities allows the management to make more justified and balanced management decisions regarding the minimization of negative consequences. It was established that the system of information and analytical support of the enterprise is a purposeful formation of information flows that are subordinate to the system of planning, evaluation, management decision-making and control over their implementation. It was determined that planning the recovery of enterprises after unauthorized impacts, interventions or other threats requires early analysis and strategic approaches to eliminate unwanted consequences.

It is substantiated that in the strategic management of the development of the enterprise, it is important to analyze the external and internal environment, which can pose a threat or contribute to the

development of the enterprise. It is substantiated that today most of the known methods do not fully take into account the peculiarities of hybrid threats, therefore it is necessary to use a systematic approach that allows combining existing methods with maximum efficiency. The need to use information and analytical support, which will fully form an idea of the state and prospects of the subject's development, has been proven.

Keywords: *hybrid threats, information and analytical support, enterprise activity, development.*

Постановка проблеми. У сучасних реаліях підприємства в Україні функціонують в умовах високого ризику та мінливості оточуючого середовища. Суб'єкти господарювання, які знаходилися на територіях активних бойових дій, або територіях, які є під тимчасовою окупацією, вимушені були релокувати свої потужності до більш спокійних регіонів. Частина з них зазнала значних втрат та руйнацій, які не підлягають відновленню. Спрогнозувати такі наслідки складно, особливо в умовах інформаційної боротьби. Саме тому, в подальшому, в період повоєнної відбудови, необхідно враховувати можливості таких несприятливих подій, які загрожують безпеці діяльності суб'єктів господарювання. Особливо актуальними постають питання гібридних загроз, які мають широкий спектр впливу на діяльність підприємств як в зовнішньому, так і у внутрішньому оточенні. Тому визначення необхідного інформаційно-аналітичного забезпечення є важливим напрямом забезпечення безпеки та розвитку підприємств у стратегічній перспективі, що й обумовлює актуальність обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню розвитку підприємств та впливу гібридних загроз присвячено багато робіт вітчизняних вчених, серед яких можна виокремити праці Варналія З. С. [6], Геєця В. М. [7], Герасимчук З. В. [8], Гришко С. В. [1], Данилишина Б. М. [9], Ляшенко О. М. [13], Полозової Т. В. [15]. Незважаючи на значні наукові здобутки означених авторів, питання інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз потребують подальших досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для формування інформативного інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз необхідно визначитися, що саме слід розуміти під «гібридними загрозами». Аналіз теоретичних положень терміна «гібридні загрози», дозволив дійти висновку про багатоваріантність визначення терміна. Проте, на нашу думку, в напрямі дослідження підприємств, влучним є визначення гібридної загрози, як дії [1], метою якої є підрив або нанесення шкоди демократичним системам, впливаючи на прийняття рішень [2]. Дії можуть мати місце, наприклад, у політичній, економічній, військовій, цивільній або інформаційній сферах.

Слід зазначити, що розвиток гібридних загроз та ризиків посилюється найчастіше в тих сферах, які мають внутрішні структурні інституційні вразливості. До таких негативних факторів належать: корупція, тіньова економіка, рейдерство, монополізація бізнесу тощо. Наявність таких негативних факторів створює сприятливі умови для зовнішнього втручання різними суб'єктами економічного та державного управління. Для України і є характерними такі фактори несприятливого середовища, що негативно впливає на її розвиток та конкурентоспроможність. Так, за даними індексу сприйняття корупції в 2021 році Україна посідала 122 місце зі 180, у 2022 році посідала 116 місце з 180 країн, у 2023 році держава покращила свої позиції опинившись на 104 місці зі 180 країн. Лідерами рейтингу у 2023 році є Данія (90 балів), найгірший показник у Сомалі (180 місце зі 180) [11].

У більшості досліджень, які присвячені питанню гібридних загроз, було виокремлено тринадцять сфер, на які націлені такі ризики, а саме: економічна, політична, правова, інфраструктурна, соціальна, військова, культурна, дипломатична, інформаційна, кібернетична, публічного управління, комунікаційна та розвідувальна [3]. У зв'язку з розвитком нових цифрових технологій гібридні загрози не ідентифікуються звичайними моніторинговими системами, які працюють лише в одному домені. Потрібні нові підходи до економічного аналізу (моніторингу), який би охоплював основні домени гібридних загроз, що чинять вплив на економічні явища та процеси й включають дослідження за такими сферами (табл. 1).

Таблиця 1. Основні сфери дослідження гібридних загроз

Сфера моніторингу	Основні положення
Економічна	використання економічного інструментарію для досягнення цілей зовнішньої політики на основі застосування засобів економічної безпеки є одним з пріоритетних джерел державного впливу та влади.
Політична	формування пріоритетності влади на певній території на основі використання різних форм політичного впливу.
Правова	сукупність правових норм, чинників, правил, інститутів, які можуть бути використані для досягнення правових або неправових наслідків в гібридних загрозах.
Інфраструктурна	використовується для погіршення умов життя населення на певній території, для отримання бажаного ефекту в прийнятті певних рішень. Такий ефект дуже наочно використовується в Україні, оскільки більшість атак здійснюється саме на об'єкти критичної інфраструктури (які забезпечують життєдіяльність суспільства), з метою виснаження економічних, соціальних та виробничих сфер.
Соціальна	використання чинників, які можуть розколоти суспільство, призвести до збільшення рівня безробіття населення, що впливає на соціальну напруженість.
Військова	знищення цілісності та суверенітету держави. Зниження рівня обороноздатності країни є одним з ефективних напрямів тиску та посилення впливу зовнішніх факторів, що може служити підґрунтям для майбутніх військових операцій.
Культурна	використання державної культурної експансії для підтримки ворожих цілей (такі гібридні атаки можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми).
Дипломатична	управління політикою міжнародних відносин, які формує держава в своїй діяльності. У деяких аспектах міжнародної політики виправдовується війна, як елемент оборонних заходів проти спровокованої агресії з боку інших держав.
Інформаційна	використання у власних цілях інформації, яка здатна розділити групи впливу та стратегічні альянси. Найчастіше інформаційний простір використовують для протистояння політичних та економічних сил, націлених на суспільство з метою зміни їх уяви про реальний стан речей.

Закінчення таблиці 1

Сфера моніторингу	Основні положення
Кібернетична	розповсюдження терористичних актів, шпигунства, пропаганди, кіберзлочинності.
Публічне управління	недосконалість судової та правової сфери спричиняє розвиток корупції, бюрократії в державі, що негативно позначається на всіх сферах не тільки на національному рівні, але й в геополітичному просторі.
Космічна	використання навігації, зв'язку, науки та дослідження, які під впливом розвитку науково-технічного прогресу можуть впливати на сферу зв'язку більшості країн. На сьогодні активно розвивається космічна галузь, засоби штучного інтелекту, які можна використовувати для управління, збору та обробки даних для застосування в небезпечних цілях.
Розвідувальна	використання важливої стратегічної інформації проти держави, при її потраплянні до рук агресора. Загалом, розвідка націлена на збір, обробку та аналіз інформації, яка передається політикам, державним службовцям для прийняття стратегічних рішень щодо розвитку та захисту держави.

Джерело: узагальнено автором на основі [5]

Всі означені сфери першочергово впливають на макрорівень діяльності держави, проте підприємство функціонує в межах держави та в умовах впливу політичної, економічної, військової та інших сфер [4]. Тому такі елементи гібридних загроз також можна досліджувати на рівні окремого підприємства або регіону.

Оскільки підприємство функціонує в глобальному вимірі на яке впливає як зовнішнє, так і внутрішнє середовище, саме гібридність загроз для їх визначення та оцінки є досить складним явищем через їх багатомірність [17]. Для вивчення ймовірності впливу таких загроз важливим є формування інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств, що включає поєднання різних інструментів та методів розпізнавання, аналізу та прогнозування ризиків. До основних аспектів формування аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємств в умовах гібридних загроз належать такі (рис. 1).

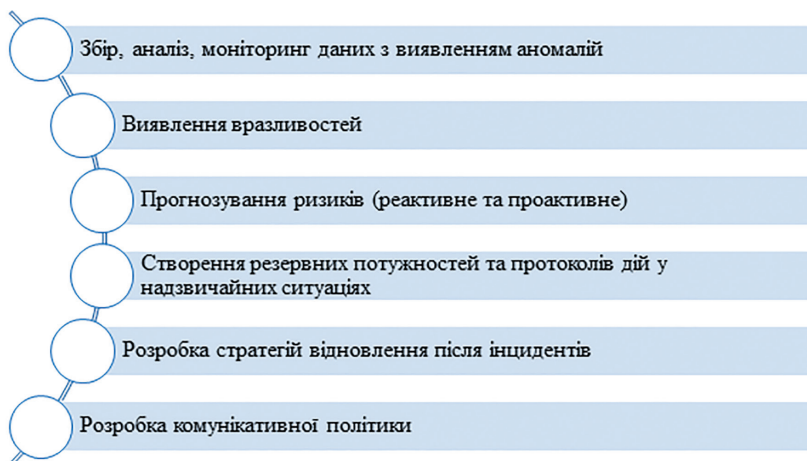

Рис. 1. Ключові аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз

Джерело: сформовано автором

Збір та аналіз даних містить не тільки аналіз фінансових та операційних даних щодо діяльності підприємства, але й моніторинг соціальних медіа, оцінку глобальних політичних та економічних тенденцій. Така аналітика націлена на виявлення потенційних загроз та можливостей. Аналітичні інструментарії використовуються для виявлення слабких сторін в діяльності організації, що можуть вказувати на кібератаки або різні внутрішні зловживання.

Виявлення вразливостей дозволяє керівництву більш обґрунтовано та виважено приймати управлінські рішення щодо мінімізації негативних наслідків. Аналіз трендів дозволяє підприємству прогнозувати можливі ризики та загрози з подальшим розробленням відповідних заходів щодо їх мінімізації або усунення. Результати моніторингу допомагають виявити вже відомі атаки для реактивного захисту, а пошук аномалій – «невідомі - невідомі» вразливості та незвичайну активність, зокрема й у мережі, що дозволяє проактивно реагувати та захищати систему [10].

Система інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства являє собою цілеспрямоване формування інформаційних потоків, які підпорядковані системі планування, оцінки, прийнят-

тю управлінських рішень та контролю за їх виконанням. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підприємства доцільно розглядати як цілісну систему, яка складається з керуючої підсистеми та керованої підсистеми (рис. 2). На вході в систему акумулюються різні види ресурсів (інформаційних, фінансових, трудових, матеріальних), які під впливом керуючої системи проходять різні стадії управління. Так, керуюча підсистема містить елементи планування, організацію, мотивацію та контроль. Функції системи управління містять планування вхідних ресурсів, їх організацію для ефективної роботи підприємства, мотивацію здійснювати необхідні дії та контроль за їх виконанням.

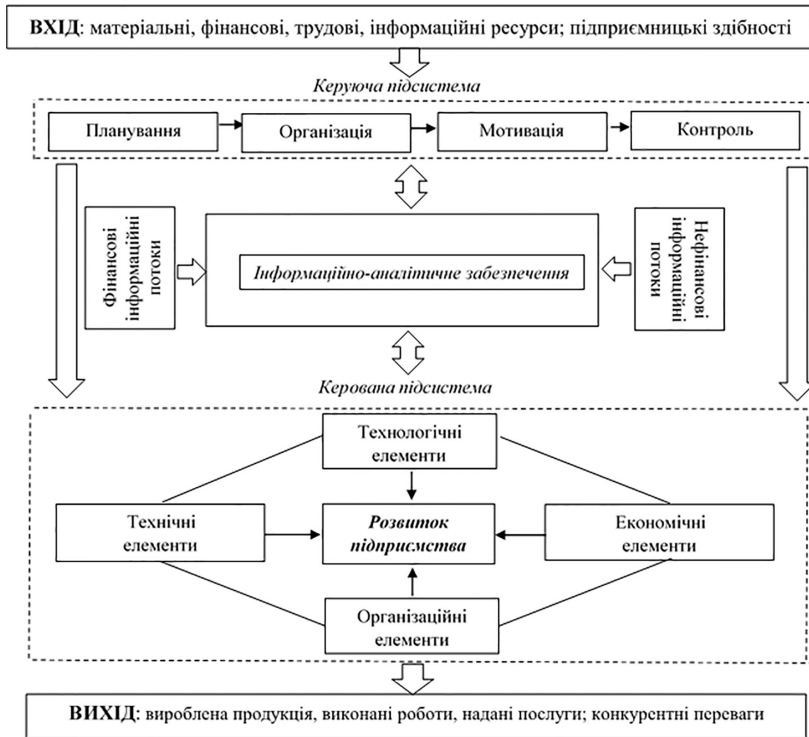

Рис. 2. Система інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємств

Джерело: сформовано автором на основі [12; 14; 16]

Керуюча підсистема на основі своїх функцій формує інформаційно-аналітичний базис діяльності підприємства. Інформаційно-аналітичний базис містить фінансові та нефінансові інформаційні потоки, які формують основу діяльності підприємства, містить, зокрема, й протидію гібридним загрозам.

Керована підсистема – об'єкт управління, який, в свою чергу, становить єдність технічних, технологічних, організаційних, економічних елементів і зв'язків між ними [17]. На виході системи підприємство отримує результат у вигляді готової продукції, послуг, конкурентних переваг.

Планування відновлення діяльності підприємств після несанкціонованих впливів, втручань або інших загроз потребує завчасного аналізу та стратегічних підходів щодо усунення небажаних наслідків. На сьогодні доцільним є використання на підприємствах засобів штучного інтелекту та автоматизованих аналітичних систем, що дозволяє виявляти патерни й тренди, які складно виявити реактивними моніторинговими системами, що може бути ефективним інструментом протидії складним гібридним загрозам.

У стратегічному управлінні розвитком підприємства важливим є аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, яке може становити загрозу або сприяти розвитку підприємства. Для оцінки інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного управління підприємством використовується ряд методик, які мають включати як кількісні, так і якісні методи [8]. Проте, на сьогодні, більшість відомих методів не враховує в повному обсязі особливостей гібридних загроз, тому необхідним є використання системного підходу, який дозволяє комбінувати існуючі методи з максимальною ефективністю.

Для реалізації стратегічних ініціатив щодо забезпечення розвитку підприємств в умовах гібридних загроз доцільно дотримуватися певних аспектів здійснення діяльності, а саме:

- структуризації аналітичної та інформаційної складової діяльності підприємства;
- використання методичного забезпечення, яке враховує особливості оцінки гібридних загроз;
- для захисту інформації на підприємстві необхідно використовувати систему резервного копіювання даних, що дасть можливість підприємству за короткі терміни відно-

вити свою роботу у випадку настання несприятливих подій кібератак;

- у стратегічному плануванні підприємству важливо приділяти увагу розробці заходів протидії ризикам, які містять напями їх усунення або мінімізації з урахуванням захисту та повноти інформаційно-аналітичного забезпечення;
- для успішного управління ризиками та протидії гібридним загрозам на підприємстві необхідно приділяти увагу навчанню персоналу щодо ідентифікації таких загроз та методів їх уникнення;
- для використання сучасних технологій підприємствам доцільно налагоджувати співпрацю з різними міжнародними партнерами для обміну досвідом в питаннях протидії гібридним загрозам та захисту інформації.

Висновки. Умови сьогодення, які характеризуються ризиками та гібридними загрозами, потребують від підприємств виважених підходів щодо формування інформаційно-аналітичного забезпечення своєї діяльності, оскільки, в подальшому, на основі таких даних формується стратегія розвитку суб'єкта господарювання. Функціонування підприємств в умовах гібридних загроз вимагає системного підходу, який передбачає поєднання традиційних стратегій управління та інноваційних підходів до питань захисту бізнесу. Необхідно використовувати інформаційно-аналітичне забезпечення, яке в повному обсязі сформує уявлення про стан та перспективи розвитку суб'єкта. Особливо гостро постають проблеми формування інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємств в умовах високої мінливості та невизначеності оточуючого середовища, що негативно впливає на можливість стратегічного управління суб'єктами господарювання. Точність, інформативність та достовірність даних щодо діяльності підприємств допомагає керівникам більш об'єктивно враховувати існуючі ризики та загрози, що впливає, в подальшому, на адаптивну спроможність підприємства протидіяти гібридним загрозам. В умовах сьогодення, для підприємств України важливо оцінювати своє інформаційно-аналітичне забезпечення протидії загрозам з урахуванням зміни оточуючого середовища, що дозволить в майбутньому визначити недоліки в інформаційно-аналітичному забезпеченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hybrid Threats Glossary / Глосарій з гібридних загроз Deliverable 5.5 «WARN environment» Результат 5.5 «WARN-середовище» «Academic Response to Hybrid Threats» Erasmus+ Capacity Building Project WARN 610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/8ea23436-adf5-4127-8b1b-2d251b4ea81e/content>.
2. NATO. Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats. Brussels: NATO Military Committee. 2020. 18 p. https://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf.
3. Nemeth, William, J. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Monterey: Naval Postgraduate School. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>.
4. O'Rourke, Ronald. A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense. Issues for Congress. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20181024_R43838_fd72c9a2f744419b3ff915ddc881ed7ce74caddf.pdf.
5. PATRICK, CULLEN, et al. The landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model (Public Version). 2021.
6. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саєнко О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : моногр. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
7. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. 722 с.
8. Герасимчук З. В. Абрамова І. О. Механізм забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів держави. *Intellectual economics: investment aspect*. 2016. С. 14 – 23.
9. Данилишин Б., Малій О. Онищенко С. Соціально-економічна безпека: сучасний підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. *Економіка і регіон*. 2019. С. 62 – 73.
10. Івченко Ю. А. Теоретичні засади забезпечення потенціалу економічної безпеки підприємства в умовах гібридних загроз та постконфліктної трансформації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. № 1 (257). 2020. С. 32 – 39.
11. Індекс сприйняття корупції. Transparency international Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.
12. Котлер Ф, Армстронг Г. Основи маркетингу. *Науковий світ*. 2022. 880 с.
13. Ляшенко О. М. Ресурсно-захисний підхід до стратегування економічної безпеки підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. С. 132 – 143.

14. Пирожков С. І., Майборода О. М., Хамітов Н. В., Головаха Є. І., Дембіцький С. С., Смолій В. А. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ. 2022. 552 с.

15. Полозова Т. В, Ал-Касеасбех Ахмад Закарія Саламех Особливості формування обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства. 2020. ХНУРЕ.

16. Сменковський А. Ю. Економічні інструменти протидії гібридній агресії. Київ : НІСД. 2020. 69 с.

17. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2023 року). Київ: ДУІТ, ХНУРЕ, МНТУ. 2023. 821 с.

REFERENCES

1. Hybrid Threats Glossary URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/8ea23436-adf5-4127-8b1b-2d251b4ea81e/content>.

2. NATO. (2020). Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats. Brussels: NATO Military Committee. 18 p. https://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf.

3. Nemeth, William, J. Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare. Monterey: Naval Postgraduate School. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>.

4. O'Rourke, Ronald. A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense. Issues for Congress. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20181024_R43838_fd72c9a2f744419b3ff915ddc881ed7ce74caddf.pdf.

5. PATRICK, CULLEN, et al. The landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model (Public Version). 2021.

6. Varnalii Z.S., Burkaltseva D.D., Sayenko O.S. (2011). Economicna безпека Ukraini problem I prioriteti zmicnenya [Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening]. *Knowledge of Ukraine*. 299 p.

7. Geets V. M. (2016). Ekonomika Ukraini kluchovi problem I perspektivi [Economy of Ukraine: key problems and prospects]. *Economics and forecasting*. No 1. 722 p.

8. Gerasimchuk Z. V. Abramova I. O. (2016). Mehanizm zabezpecheniya socialno-economicnoi bezpeki regioniv dergavi [The mechanism of ensuring socio-economic security of the regions of the state]. *Intellectual economics: investment aspect*. Pp. 14 – 23.

9. Danylyshyn B., Malii O. Onyshchenko S. (2019). Socialno-economicna bezpeka suchasnoi pidhid do zabezpechniya socialno-economicnogo rozvritku regioniv [Socio-economic security: a modern approach to ensuring the socio-economic development of regions]. *Economy and region*. Pp. 62 – 73.

10. Ivchenko Yu. A. (2020). Teoretichna zasadi zabezpechniya potentsialy economicnoi bezoeki pidpriemstva v umovah hibridnih zagroz ta postkonfliktnoi transformacii [Theoretical principles of ensuring the potential of economic security of the enterprise in conditions of hybrid threats and post-conflict transformation]. *Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dal*. No. 1 (257). Pp. 32 – 39.

11. Index of perception of corruption. Transparency international Ulrain. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.

12. Kotler F, Armstrong G. (2022). Osnovi marketing [Basics of marketing]. *Scientific world*. 880 p.

13. Lyashenko O. M. (2021). Resursno-zahianii pidhid do strateguvaniya economicnoi bezpeki pidpriemstva [Resource-protective approach to strategizing economic security of the enterprise]. *Scientific notes of the KROK University*. Pp. 132 – 143.

14. Pirozhkov S. I., Maiboroda O. M., Khamitov N. V., Holovakha E. I., Dembitskyi S. S., Smoliy V. A. (2022). Nacionalna stiikist Ukraini strategiai vidpovidi na vikliki ta viperedgeniua gibridnih zagroz nacionalna dopovid [National resilience of Ukraine: a strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: national report]. *Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine*. Kyiv. 552 p.

15. Polozova T.V., Al-Kaseasbeh Ahmad Zakaria Salameh. (2020). Osoblivosti formuvaniya oblikovo-analiticnoi infirmacii v sisteme zabezpechniya economicnoi bezpeki pidpriemstva [Peculiarities of the formation of accounting and analytical information in the system of ensuring the economic security of the enterprise]. KHNURE.

16. Smenkovsky A. Yu. (2020). Economicni instrumenti protidii gibridnii agresii [Economic tools for countering hybrid aggression]. Kyiv: NISD. 69 p.

17. Upravlenie I administruvanie v umovah protidii gibridnim zagrozam nacionalnii bezpeci (2023). [Management and administration in the conditions of countering hybrid threats to national security: Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference] (Kyiv, November 22, 2023). Kyiv: DUIT, Khnure, MNTU. 821 p.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 24.04.2024

JEL G320

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-10>

Іларіон Костянтнович МЕЛЬНИКОВ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Запорізький національний університет

ORCID ID: [0009-0006-3156-0774](https://orcid.org/0009-0006-3156-0774)

ШЛЯХИ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

У статті аргументовано актуальність питань розвитку національної економіки щодо реалізації завдань екологічної, зокрема енергетичної безпеки України у сучасних реаліях. Встановлено гостру необхідність активного пошуку шляхів фінансування відновлюваної енергетики, ефективного залучення капіталу та подальшого його інвестування. На цій основі визначено систему факторів, які дуже негативно впливають на процеси фінансування даного сектору енергетики. Наголошено на визначальній ролі держави в організації умов даного фінансування, побудови інфраструктури та забезпечення сталості правового поля інвестування у відновлювану енергетику. Особливу увагу приділено фінансовим інструментам розвитку відновлюваної енергетики та особливостям їх розвитку в Україні. Заявлено про важливу роль фондових ринків у залученні інвестиційних ресурсів та представлено спрощений механізм організації торговельних операцій за посередництва фондового ринку. Вказаний механізм поданий такими основними гравцями, як: інвесторами та посередниками, які через міжнародні торговельні платформи фінансового ринку та фінансові інструменти (акції, контракти різниць та біржові фонди) інвестують фінансові ресурси у відновлювану енергетику. Оцінено сильні та слабкі сторони фінансових інвестиційних інструментів у сфері відновлюваної енергетики. Запропоновано авторське бачення шляхів покращення середовища розвитку фінансування відновлюваної енергетики в Україні.

Ключові слова: відновлювана енергетика, фінансові ресурси, фінансові ринки, інфраструктура фінансування відновлюваної енергетики, фондовий ринок, інвестори, торговельні платформи, фінансові інструменти.

Iharion MELNIKOV,

PhD student of the Zaporizhzhia National University

WAYS TO FINANCE THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE

The article argues the relevance of the issues of national economic development in the direction of implementing the tasks of environmental, in particular, energy security of Ukraine in modern realities. The author establishes the urgent need to actively search for ways to finance renewable energy, efficiently attract capital and invest it. On this basis, the author identifies a system of factors that have a negative impact on the financing of this energy sector. The author emphasises the crucial role of the State in organising financing conditions, building infrastructure and ensuring the sustainability of the legal framework for investing in renewable energy. Particular attention is paid to financial instruments for the development of renewable energy and the peculiarities of their development in Ukraine. The author emphasises the important role of stock markets in attracting investment resources, which is determined by the high probability of innovative development and implementation of innovative projects in the industry, increasing the results of socio-economic and climate development, protection of capital from inflation and ensuring growth, high degree of liquidity of assets, as well as low investment costs of their implementation. A simplified mechanism for organising trading operations through the stock market is presented. Its main players are identified: investors and intermediaries who invest financial resources in renewable energy through international financial market trading platforms and financial instruments (shares, contracts for differences and exchange-traded funds). The article assesses the strengths and weaknesses of financial investment instruments in the field of renewable energy, expressed in terms of opportunities for quick profits, the right to manage renewable energy companies, risk levels and costs of concluded contracts. The author's own vision of improving the environment for the development of renewable energy financing in Ukraine is proposed, represented by segmented regulatory and legal support, necessary infrastructure and financing conditions, standards of financial instruments, information transparency, tax preferences, etc.

Keywords: *enewable energy, financial resources, financial markets, renewable energy financing infrastructure, stock market, investors, trading platforms, financial instruments.*

Постановка проблеми. Наростаюча суспільна світова занепокоєність зміною клімату, негативним його впливом на соціально-економічні показники розвитку країн, а також зростання міжнародного попиту на енергію вимагає від керівництва держав переглянути напрями енергетичної політики, зокрема у контексті відновлюваної енергетики. Вже відчутним є зростання виробництва обсягів такої енергії, відповідно зростатиме і попит на джерела фінансування розвитку даної сфери господарювання. Такі обставини зумовлюватимуть необхідність оцінки умов залучення фінансових ресурсів, можливостей, особливостей та проблем функціонування фінансових інструментів відновлюваної енергетики та пошуку шляхів їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічні питання та їх визначальний вплив на систему соціально-економічних показників завжди були та залишаються особливо важливими для кожної країни. Проте, у специфічних умовах українського сьогодні вони набувають особливого значення, визначаючи енергетичну безпеку країни та швидке відновлення зруйнованої та удосконалення існуючої стратегічної, критичної енергетичної інфраструктури. Завдання екологізації економічних відносин, зокрема відновлюваної енергетики, почали гостро висуватися на передній план урядових рішень наприкінці 2015 року. В період до 2020 року законодавчо вже було прийнято пакет нормативно-правових документів з правками та доповненнями [4; 5].

Науковці та практики також не стоять осторонь, а активно сприяють розвитку даних процесів. Чимало праць присвячено дослідженню природи, сильних та слабких сторін відновлюваної енергетики [7; 11; 13], пошуку джерел фінансування їх проєктів [12; 13; 15], державному регулюванню та сприянню розвитку ринку фінансування «зеленої» економіки та енергетики [8; 14; 15], розвитку ринку «зелених» облігацій [2; 3; 9–11] та перспектив функціонування фондового ринку відновлюваної енергетики [1]. Особливо цінним є дослідження зарубіжного досвіду пошуку джерел фінансування та організації функціонування фондових ринків «зеленої» економіки [1; 6; 7]. Разом з цим, на сьогодні не повною мірою доопрацьовано план заходів щодо вирішення даних питань на національному рівні, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні інституційних та ринкових перешкод фінансування відновлюваної енергетики в

Україні, а також пропозицій стосовно нарощування потенціалу фінансової спроможності мобілізації капіталів розвитку енергетики та їх можливостей розміщення на фондових ринках.

Виклад основного матеріалу. Стан довкілля та заходи у галузі його зміни визначають та сукупно доповнюють економічну стійкість кожної держави. Проекти у сфері захисту навколишнього природного середовища сприяють поширенню «зелених» технологій, зниженню рівня забруднення, мотивують до підвищення ефективності використання ресурсів, а також роблять значний внесок у скорочення викидів парникових газів. За таких умов питання мобілізації коштів, необхідних для фінансування сталого економіко-екологічного зростання, є особливо актуальними та визначають завдання удосконалення основних структурних елементів фінансової системи за вектором «зеленого» фінансування, у тому числі згідно з існуючими міжнародними стандартами інвестування. Заявлені обставини вимагають забезпечення умови надійного, ефективного залучення капіталу та подальшого його інвестування.

Перехід на відновлювані джерела енергії сприяє зниженню антропогенного впливу на клімат, однак порушує питання протиріч між цілями відновлюваної енергетики та реальними ризиками для навколишнього середовища. Для перетворень, пов'язаних із переходом до «зеленої» економіки, Україні будуть потрібні чималі фінансові ресурси, які в умовах постпандемії та існуючої військової агресії залучити доволі складно. Згідно з оцінкою IFC потреби України в реальних інвестиціях становлять 73 млрд дол. США [2]. Сьогодні інвестиційні проекти, що володіють потенціалом у частині екологізації вітчизняної економіки, охоплюють проекти у галузі утилізації побутових відходів, очищення стічних вод, транспорту і будівництва, а також великі багатоцільові проекти у сфері водної інфраструктури та відновлюваної енергетики.

До початку військового вторгнення росії в Україну розвиток «зеленого» фінансування відповідав інтересам національного фінансового сектору, оскільки сприяв зростанню стійкості та фінансових результатів. Для хеджування ризиків, пов'язаних із переходом на «зелену» економіку, можуть використовуватися «зелені» активи, які, згідно з міжнародним досвідом, вже продемонстрували зростання рівня прибутковості інвестицій.

Розвиток національного господарства супроводжується збільшенням потреби в енергоресурсах і пов'язаний зі зростан-

ням негативного впливу на навколишнє середовище, тому шлях «озеленення» економіки та розвиток відновлюваних джерел енергії стає безальтернативним. Сьогодні енергія є головним компонентом якості життя, а енергетика – одна з основоположних галузей економіки, де сформувалася особлива система суспільних відносин, які компонують енергетичну, економічну і національну безпеку, а також особисті, суспільні та державні інтереси.

Енергетична безпека, в частині безперервного функціонування основних фондів, поширюється на всі об'єкти енергетичного комплексу, в тому числі і підприємства: що виробляють енергію, що здійснюють перетворення, передачу та накопичення енергії, видобуток, транспортування і продаж енергетичних ресурсів, а також пов'язану з ними інфраструктуру. Тим часом, ступінь зносу основних фондів у сфері виробництва і розподілу енергії, води і пари за останні 15 років не зумовив значного їх оновлення, а численні ракетні атаки тільки послабили національний комплекс відновлюваної енергетики.

Разом з цим, у національних умовах господарювання вагомим недоліком фінансування відновлюваної енергетики виступає мінливість дії природного ресурсу та джерела енергії, що призводить до дестабілізації та переривання обсягів виробництва енергії. Крім того, розвитку фінансування в Україні проектів відновлюваної енергетики перешкоджає низка чинників, що є наслідком дисбалансу та відсутності координації дій учасників. Відзначимо, що основними перешкодами визначено:

1) відсутність єдиного центру, що відповідає за міжвідомчу координацію з установами державного сектору, до компетенції яких належать відповідні питання;

2) відсутність достатнього портфеля проектів відновлюваної енергетики, недостатньої розвиненості державних закупівель та слабого контролю за виконанням наявних нормативних правових актів у сфері стимулювання розвитку даного сектору енергетики;

3) відсутність нормативно-правової бази для інструментів фінансування відновлюваної енергетики, включно зі стандартами та визначенням того, що являє собою «енергетичний» проект (актив);

4) слабкий рівень залучення державних фінансових інститутів розвитку до реалізації обраного шляху у галузі екологізації;

5) відсутність дієвої нормативно-правової бази для інструментів фінансування відновлюваної енергетики;

6) недостатня поінформованість фінансових організацій, пенсійних фондів та інших інституційних інвесторів про ризики і можливості в частині прибутковості, пов'язаних із таким видом фінансуванням.

Відзначимо, що економічний ефект фінансування відновлюваної енергетики можливо досягнути лише при комплексному функціонуванні та взаємодії органів державної влади та інститутів розвитку (фінансово-інвестиційних установ). Згідно з передовим світовим досвідом фінансування відновлюваної енергетики, для поширення нових інструментів або платформ потрібно забезпечити координованість дій. Крім того, важливо створити структуру, яка візьме на себе провідну роль і забезпечить взаємодію та координацію між ініціаторами даних проєктів, інвесторами та регуляторами.

Державний сектор відіграє ключову роль з погляду сприяння розвитку ринків фінансування відновлюваної енергетики через створення сприятливих умов розвитку відповідних ринків фінансування. Той факт, що проєкти у галузі енергетичної інфраструктури, як правило, передбачають більш високі капітальні витрати на початковому етапі, робить їх ще більш чутливими до вартості і доступності капіталу. Позитивне «сприятливе середовище» – політичні, нормативно-правові та ринкові умови, у яких працюють інвестори – спрощує мобілізацію приватного фінансування. Слабкий контроль за виконанням договорів також знизить упевненість інвестора в отриманні прибутковості у довгостроковій перспективі. Крім того, неефективні процеси проведення торгів і закупівель негативно впливають на приватні інвестиції.

У реаліях сучасного становища України, основними інструментами фінансування відновлюваної енергетики виступають: державні цільові програми/фонди, спеціальні кредитні лінії, енергосервісні контракти, гранти та зелені облігації. Роль останніх набуває особливого значення, оскільки вони виступають результативними борговими фінансовими інструментами фінансування або рефінансування «зелених» проєктів. Відповідно, за секторами найбільша частка такого фінансування припадає саме на відновлювану енергетику – 35% [3].

На сьогодні в Україні, відповідно до Енергетичної стратегії України до 2050 року [4], заплановано створення умов для функ-

ціонування постійно діючої комунікаційної платформи як форми взаємодії уряду, міністерств, відомств, фінансово-кредитних установ, бізнесу, неурядових структур, покликаних забезпечити функціонування в Україні ринку «зелених» облігацій з усіма його структурними складовими та забезпечувальним середовищем.

Альтернативним, відповідним ринковим засадам господарювання, а також швидким та результативним способом залучення інвестицій у сферу відновлюваної енергетики є операції з купівлі-продажу цінних паперів на фондових ринках, які забезпечують залучення інвесторів не лише з вітчизняного сектору, але й міжнародних суб'єктів. Відзначимо, що основними рушійними силами фінансування та інвестування, зокрема відновлюваної енергетики, сьогодні вже визнано:

1) низький рівень доходності за тимчасово розміщеними коштами на банківських депозитах порівняно з інвестуванням у відновлювану енергетику;

2) високий рівень інфляції, який нівелює існуючі доходи;

3) напружена економічна ситуація, зумовлена наслідками світової пандемії коронавірусу та воєнного вторгнення в Україну росії.

Крім того, основним аргументом на користь застосування даного способу залучення фінансових ресурсів для розвитку досліджуваного сектору енергетики та пріоритетними перевагами в ході їх фінансування виступають фондові ринки, які забезпечують:

1) участь у фінансуванні перспективної галузі економіки;

2) високу імовірність інноваційного розвитку та реалізації інноваційних проєктів;

3) інвестування в проєкти кліматичного розвитку;

4) превентивний захист капіталу від інфляції та забезпечення приросту капіталу;

5) диверсифікація активів;

6) високий ступінь ліквідності активів, низькі інвестиційні витрати та час їх реалізації;

7) іноді, незначний обсяг початкового капіталовкладення.

Відзначимо, що основними умовами функціонування фондового ринку для операцій відновлюваної енергетики повинні стати ефективні фінансові інструменти та належний рівень конкурентного середовища (рис. 1).

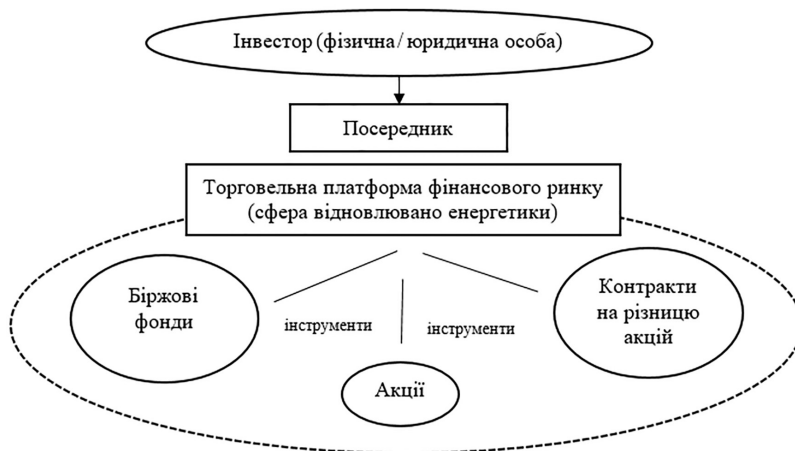

Рис. 1. Схема функціонування найпростішої організації торговельних операцій за посередництва фондового ринку

Джерело: розроблено автором

Доведено, що у рамках функціонування економіки перебуває значна частка, так званих, «непрацюючих» фінансових ресурсів у власності як фізичних осіб-громадян, так і юридичних осіб, які досить результативно можуть брати участь в інвестиційних процесах. Разом з цим, просто вийти на ринок функціональної спроможності вони не мають, а реалізувати вказані завдання можливо завдяки функціонування посередників на фондових ринках, через відкриті рахунки у даних структурах. На сьогодні, глобальними посередниками (брокерами) на міжнародному ринку інвестування відновлюваних джерел енергії визнано такі компанії: Admiral Markets, XTB, Saxo Bank, IC Markets, eToro, Capital.com, Spreadex, FxPro, FXTRADING.com, nextmarkets, Trading 212 та інші [1]. Важливим питанням залишається вибір фінансового ринку та ефективної торговельної цифрової платформи, що можуть забезпечити доступ до цінних паперів (акцій) компаній відновлюваної енергетики (MetaTrader, cTrader, ThinkTrader тощо [1]).

Щодо фінансових інвестиційних інструментів, то їх склад сьогодні представлено такими інструментами, які одночасно характеризуються перевагами та недоліками:

- 1) Акціями компаній відновлюваної енергетики.
 - 2) Контрактами на різницю (CFD) акцій – передбачає взаємодію трейдера та брокера відносно різниці в ціні акцій.
 - 3) Біржовими фондам (ETF) для відновлюваної енергетики – цінні папери (акції, облігації, товари, валюти, індекси), операції, з якими здійснюються за участі брокера [1].
- Особливості функціонування зазначених фінансових інструментів подано у табл. 1.

Таблиця 1. Сильні та слабкі сторони фінансових інвестиційних інструментів у сфері відновлюваної енергетики

Сильні сторони	Слабкі сторони
Акції	
Можливість отримання прибутку (дивідендів)	Неможливість коротких позицій
Можливість управління компанією	
Можливість отримання частки капіталовкладень внаслідок ліквідації компанії	Обмеженість торгових ринків
Відсутність кредитного плеча та комісій	
Контракти на різницю (CFD) акцій	
Короткі торгові позиції	Неможливість управління компанією
Наявність кредитного плеча	Неможливість вилучення частки капіталовкладень при банкрутстві
Укладання угод протягом дня на підставі короткотривалих цін на ринках	
Вихід на світові ринки через посередника	Квоп комісії
Біржові фонди (ETF) в галузі відновлюваної енергетики	
Зменшення витрат при масштабі купівлі цінних паперів	Ризики ліквідності внаслідок диверсифікації видів цінних паперів
Диверсифікація інвестиційних ризиків	Імовірності розбіжності з базовим активом
Оптимізація податкових зобов'язань	

Джерело: розроблено автором

Зазначимо, важливим питанням даного виду інвестування постає вибір видів компаній відновлюваної енергетики, до складу яких на сьогодні включено:

1. Компанії, які спеціалізуються на виробництві комплектуючих для виробників відновлюваної енергетики (сонячні панелі, батареї, вітряні лопасті та турбіни, а також комплектуючі до них). На рівень їх прибутковості впливають попит, насиченість ринку та рівень конкуренції.

2. Компанії – утиліти, які реалізують енергію кінцевим споживачам.

3. Виробники відновлюваної енергії, які торгують енергією за довгостроковими контрактами за фіксованою ціною кінцевим споживачам.

4. Виробники біопалива та біомаси, які реалізують відновлюване паливо.

5. Виробники електромобілів та комплектуючих до них [1].

Всі заявлені переваги та недоліки, особливості функціонування контрагентів чинять вплив на вибір інвестором відповідного фінансового інструменту, а також визначається індивідуальним рівнем ризику та бажанням примноження власних капіталів.

Здійснивши відповідний аналіз питання фінансування відновлюваної енергетики України, вважаємо за доцільне виділити основні напрями удосконалення досліджуваного питання:

1. Необхідно розробити вітчизняні стандарти інструментів фінансування відновлюваної енергетики з урахуванням впливу кліматичного ризику на фінансові ресурси, такі як капітал, фінансування та ліквідність. Для їх результативності як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках капіталу органи державної влади України могли б використовувати стандарти ЄС для зелених облігацій, ICMA, GBP.

2. Інформаційна відкритість та неупередженість усіх учасників інвестиційних процесів (емітентів, інвесторів, банків, андеррайтерів, організаторів, агентів із розміщення тощо). Це потребуватиме розроблення національних нормативно-правових положень, що забезпечуватимуть прозорість, точність і цілісність інформації, яка буде розкриватися та повідомлятися емітентами зацікавленим сторонам.

3. Активна мобілізація приватного капіталу для інвестицій відновлюваної енергетики має вирішальне значення для переходу

від традиційної системи, що ґрунтується на викопному паливі, до економіки відновлюваного типу. В рамках таких заходів необхідно забезпечити гарантії та відповідний рівень мотивації інвесторів.

4. Переглянути систему оподаткування інвесторів та компанії відновлюваної енергетики задля зниження рівня їх податкового навантаження та можливостей використання фінансових ресурсів для подальшого їх вкладання у розвиток галузі.

Висновки. Встановлено визначальний вектор розвитку національної економіки – екологічний, який у рамках безпекових заходів повинен гарантувати цілісність енергетичного комплексу України та сприятливі умови його переходу на відновлювані джерела. Повільні темпи економічного розвитку, перешкоди на шляху переходу до сучасних, передових світових схем функціонування відновлюваної енергетики в Україні, а також геополітична нестабільність посилюють необхідність розробки комплексу заходів та пошуку джерел фінансування даної галузі. Альтернативним, та таким, що потребує особливої урядової уваги, постає питання забезпечення функціонування у країні фондового ринку, який би обумовлював ефективне застосування відповідних фінансових інструментів розвитку відновлюваної енергетики України. Заявлені пропозиції удосконалення досліджуваного питання можуть бути використані у процесі прийняття відповідних державних управлінських рішень у сфері гарантування стійкості функціонування вітчизняної відновлюваної енергетики.

© Мельніков І.К., 2024

ЛІТЕРАТУРА

1. Admiral Markets. URL : <https://brokerchooser.com/broker-reviews/admirals-admiral-markets-review/admirals-admiral-markets-alternatives>.
2. Фролов А. Запровадження ринку зелених облігацій в Україні. URL: https://www.sae.gov.ua/sites/default/files/blocks/Prezentatsiya_green_bonds_lipen%202021%20%281%29.pdf.
3. Зелені облігації. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://www.sae.gov.ua/uk/content/3e-лени-облігації>.
4. Розпорядження КМУ «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року» від 21.04.2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19 червня 2020 р. №738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20>.

6. Alfimova A., Rats O. Green bonds as a perspective financial instrument for bank investment in Ukraine. *Development management*. Vol. 22. No. 1. 2023. Pp. 8 – 18. DOI: 10.57111/devt/1.2023.08.

7. Кращі світові практики «зеленого» відновлення в часи пандемії COVID-19: можливості для України. Квартальний звіт №3. URL: <https://digigroup.org/wp-content/uploads/2021/10/kvartalnyj-zvit-3.pdf>.

8. Тотева Е. Створення інфраструктури зеленого фінансування. Зелена таксономія в Україні. Звіт 2022. URL : <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf>.

9. Дубко А. Перспективи та бар'єри розвитку ринку зелених облігацій в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. Pp. 58 – 64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-10>.

10. Чала В.С. Глобальні тренди розвитку зеленого облігаційного фінансування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 41. С. 124 – 131. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-23>.

11. Оленюк А.А. До проблеми правового регулювання зелених облігацій в Україні. Сучасні виклики приватного права в умовах війни : збірник наукових праць учасників круглого столу (1 лютого 2024 року, Київ, Україна). Національний університет «Кієво-Могилянська академія». Київ: НАУКМА, 2024. С. 74 – 80.

12. Трипольська Г.С. Можливості фінансування проектів відновлюваної енергетики в Україні. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». URL: https://www.ive.org.ua/wp-content/uploads/Trypolska_IEF.pdf.

13. Енергетика України: відновлення, фінансування та децентралізація – підсумки Energy Freedom by Energy Club (07.05.24). URL : <https://icclub.energy/news/tpost/j4yvtvslzn1-energetika-ukrani-vdnovlennya-fnansuvann>.

14. Проблеми та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в 2024 році. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/227024_problemi-ta-perspektivi-rozvitku-vdnovlyuvano-energetiki-v-2024-rots.

15. IFC готує 4 енергопроекти в Україні до фінансування та розраховує на зміну тарифної політики. URL: <http://reform.energy/news/ifc-gotue-4-energoproekti-v-ukraini-do-finansuvannya-ta-rozrakhovue-na-zminu-tarifnoi-politiki-22561>.

REFERENCES

1. Admiral Markets. URL: <https://brokerchooser.com/broker-reviews/admirals-admiral-markets-review/admirals-admiral-markets-alternatives>.
2. Frolov A. Zaprovadzhennia rynku zelenykh oblihotsii v Ukraini [Frolov A. Introduction of the green bond market in Ukraine]. URL: https://www.sae.gov.ua/sites/default/files/blocks/Prezentatsiya_green_bonds_lipen'%202021%20%281%29.pdf.
3. Zeleni oblihotsii. Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy [Green bonds. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine]. URL: <https://www.sae.gov.ua/uk/content/3e-leni-oblihotsii>.
4. Rozporiadzhennia KMU «Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2050 roku» vid 21.04.2023 r. № 373-r [Order of the CMU «On Approval of the Energy Strategy of Ukraine until 2050» of 21.04.2023 No. 373-r]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>.
5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia zaluchennia investytsii ta zaprovadzhennia novykh finansovykh instrumentiv» vid 19 chervnia 2020 r. №738-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Investment Attraction and Introduction of New Financial Instruments" of 19 June 2020. No. 738-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20>.
6. Alfimova A., Rats O. Green bonds as a perspective financial instrument for bank investment in Ukraine. *Development management*. Vol. 22. No. 1. 2023. Pp. 8 – 18. DOI: 10.57111/devt/1.2023.08.
7. Krashchi sivitovi praktyky «zelenoho» vidnovlennia v chasy pandemii COVID-19: mozhlyvosti dlia Ukrainy. Kvartalnyi zvit №3 [Global best practices of green recovery during the COVID-19 pandemic: opportunities for Ukraine. Quarterly report No. 3]. URL: <https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2021/10/kvartalnyj-zvit-3.pdf>.
8. Totieva E. Stvorennia infrastruktury zelenoho finansuvannia. Zelena taksonomiia v Ukraini. Zvit 2022 [Totieva E. Creation of green finance infrastructure. Green taxonomy in Ukraine. Report 2022]. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf>.
9. Dubko A. Perspektyvy ta bariery rozvytku rynku zelenykh oblihotsii v Ukraini [Prospects and barriers for the development of the green bond market in Ukraine]. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. Pp. 58 – 64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-10>.

10. Chala V.S. Hlobalni trendy rozvytku zelenoho oblihatiinoho finansuvannia [Global trends in the development of green bond financing]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University]. 2022. Vypusk [Issue] 41. Pp. 124 – 131. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-23>.

11. Oleniuk A.A. Do problemy pravovoho rehuliuвання zelenykh oblihatiisii v Ukraini [On the problem of legal regulation of green bonds in Ukraine]. *Suchasni vyklyky pryvatnoho prava v umovakh viiny : zbirnyk naukovykh prats uchashnykiv kruhloho stolu* [Modern challenges of private law in times of war: a collection of scientific papers of the roundtable participants] (1 liutoho 2024 roku, Kyiv, Ukraina [1 February 2024, Kyiv, Ukraine]). Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiiia». Kyiv : NaUKMA [National University of Kyiv-Mohyla Academy. Kyiv : NaUKMA], 2024. Pp. 74 – 80.

12. Trypolska H.S. Mozhlyvosti finansuvannia proektiv vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini. DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» [Opportunities for financing renewable energy projects in Ukraine. Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine]. URL: https://www.ive.org.ua/wp-content/uploads/Trypolska_IEF.pdf.

13. Enerhetyka Ukrainy: vidnovlennia, finansuvannia ta detsentralizatsiia - pidsumky Energy Freedom by Energy Club [Ukraine's energy sector: restoration, financing and decentralisation – results of Energy Freedom by Energy Club] (07.05.24). URL: <https://iclub.energy/news/tpost/j4ytvslzn1-energetika-ukraini-vidnovlennya-fnansuvann>.

14. Problemy ta perspektyvy rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky v 2024 rotsi [Challenges and prospects for renewable energy development in 2024]. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/227024_problemi-ta-perspektivi-rozvitku-vidnovlyuvano-energetiki-v-2024-rotsi.

15. IFC hotuie 4 enerhoproiekti v Ukraini do finansuvannia ta rozrakhovuie na zminu taryfnoi polityky [IFC prepares 4 energy projects in Ukraine for financing and expects changes in tariff policy]. URL: <http://reform.energy/news/ifc-gotue-4-energoproekti-v-ukraini-do-finansuvannya-ta-rozrakhovue-na-zminu-tarifnoi-politiki-22561>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 27.05.2024

JEL: J53, M15, M54, O22

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-11>

Олег Борисович ХОМЕНКО,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: [0009-0002-9044-5777](https://orcid.org/0009-0002-9044-5777)

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В ІТ-КОМПАНІЯХ: ПОНЯТТЯ, СПОСОБИ ОЦІНКИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

У цій статті детально проаналізовано різноманітні теоретичні підходи до визначення поняття «продуктивність праці», його змісту та основні фактори, що впливають на продуктивність праці. Досліджено сучасні стратегії та способи вивчення продуктивності в ІТ-компаніях як одного з основних показників ефективності праці в сучасних умовах. Наведено класифікацію показників, що використовуються при оцінці продуктивності праці, а саме: якісні, кількісні показники та показники ефективності. Також проаналізовано методи оцінки продуктивності праці, якими зазвичай користуються сучасні ІТ-компанії: метод 360 градусів, сертифікація, система KPI, самооцінки. На основі аналізу сучасних досліджень запропоновані підходи та конкретні методи підвищення ефективності роботи розподіленої команди, зокрема впровадження сучасних методологій управління проектами, таких як Agile, Scrum, Lean та Kanban, використання штучного інтелекту, хмарних сервісів, впровадження практик DevOps для автоматизації процесів, покращення умов праці та усунення культурних та комунікаційних бар'єрів. У статті особливу увагу приділено шляхам підвищення кваліфікації та сучасним методам мотивації персоналу, спрямованих на підвищення ефективності робочих процесів та мотивації співробітників, що сприятиме подальшому розвитку та зростанню конкурентоспроможності ІТ-компаній у сучасних умовах.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-сфера, продуктивність праці, розподілена команда, підвищення продуктивності, мотивація, ефективність.

Oleh KHOMENKO,

PhD Student, Department of Management and Administration,
Chernihiv Polytechnic National University

LABOR PRODUCTIVITY IN IT-COMPANIES: CONCEPTS, ASSESSMENT METHODS AND MAIN DIRECTIONS OF ITS IMPROVEMENT

This article analyzes in detail various theoretical approaches to the definition of the concept of «labor productivity», its content and the main factors affecting labor productivity. Such factors as technological equipment, qualification and motivation of personnel, organization of work processes, cultural and communicative aspects, as well as working conditions are considered. Modern strategies and methods of studying and evaluating productivity in IT-companies as one of the main indicators of labor efficiency in modern conditions are studied. Attention is focused on models of measurement of labor productivity: multifactorial, normative and multicriteria. The classification of indicators used in the assessment of labor productivity is given, namely qualitative, quantitative and efficiency indicators. The methods of evaluating labor productivity, which are usually used by modern IT companies, are also analyzed: the 360-degree method, certification, the KPI system, and self-evaluations. In addition, based on the analysis of modern research, approaches and specific methods of increasing the efficiency of distributed team work are proposed. The main aspects that this study focuses on are communication, time management, and the use of technological solutions to support teamwork. The article proposes ways to increase labor productivity, in particular, the implementation of modern project management methodologies, such as Agile, Scrum, Lean and Kanban, the use of artificial intelligence, cloud services, the implementation of DevOps practices to automate processes, improve working conditions, and eliminate cultural and communication barriers. Since the development of the IT-sphere and the successful operation of IT-companies depend on the qualifications of IT-specialists, their ability and desire to work productively, the article pays special attention to ways of improving qualifications and modern methods of motivating personnel, aimed at increasing the efficiency of work processes and the motivation of IT-employees, which will ultimately contribute to the further development and growth of the competitiveness of IT-companies in modern conditions.

Keywords: information technologies, IT-sphere, labor productivity, distributed team, productivity improvement, motivation, efficiency.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть сфера інформаційних технологій відіграє провідну роль в розвитку національної економіки. Глобалізація та цифрова трансформація є невід’ємними частинами бізнес-середовища і стали тригером для зростання кількості компаній, які переходять до моделей віддаленої, розподіленої або гібридної роботи. Ці процеси вимагають нових підходів та стратегій до управління командою ІТ-компаній та удосконалення продуктивності праці.

Враховуючи зростання конкуренції та трансформації вимог клієнтів, компанії постійно перебувають у пошуку нових методів оптимізації виробничих процесів та забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів, визначення резервів та шляхів її підвищення в кризових умовах. В цих умовах, дослідження теоретичних основ поняття «продуктивність праці», аналіз наявних методів оцінки, принципів ефективного управління та пошук інструментів підвищення продуктивності праці розподілених команд, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположниками вивчення продуктивності праці є А. Сміт та Д. Рікардо, проте досі сутність цього поняття продовжує досліджуватися зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зокрема, наукові підходи до визначення сутності дефініції «продуктивність праці», методів її аналізу та оцінки, теоретичні аспекти мотивації персоналу було досліджено науковцями, такими як Ю. Буц, О. Бугуцький, В. Гринчуцький, О. Грішнова, О. Дяків, О. Іванілов, О. Іляш, Є. Качан, І. Михальченко, С. Мочерний, В. Островерхов, М. Семикіна, С. Сергійчук, І. Чернега, Р. Янковий та ін. Однак дана тема досі залишається актуальною, адже підвищення продуктивності праці безпосередньо впливає на прибутковість ІТ-компаній та їх конкурентоспроможність на внутрішньому та глобальних ринках.

Мета статті – узагальнення теоретичних основ сутності дефініції «продуктивність праці», дослідження ключових факторів, що впливають на продуктивність праці у розподілених командах ІТ-підприємств, та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності робочих процесів та їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна наукова література налічує безліч трактувань поняття «продуктивність праці». Відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці «продуктивність – це загальний показник, який характеризує

ефективність використання всіх видів ресурсів, зокрема праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації в процесі здійснення виробничої діяльності та надання послуг». В свою чергу, «продуктивність праці» – характеризує співвідношення кількості та якості виробленої продукції (робіт, послуг) та ресурсами, що були витрачені [1, С. 128 – 130].

На думку О. Грішної «продуктивність праці є узагальнюючим показником використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в даному випадку, – результатів праці та її витрат» [2].

Ряд вчених, зокрема Є. Качан, О. Дяків, В. Островерхов стверджують, що «продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції» [3].

Мочерний С. трактує категорію продуктивності праці як «ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг» [4].

У своїх роботах М. Семікіна трактує продуктивність праці у вузькому та широкому розумінні. Зокрема, продуктивність праці у вузькому сенсі – це показник продуктивності конкретної праці на мікроекономічному або індивідуальному рівнях, що являє собою відношення обсягу виробленої продукції (послуг) до витрат лише одного з факторів виробництва – живої праці, які можуть вимірюватись за годину, день, квартал, рік (людино-години, людино-дні, в річних розрахунках – середньооблікова чисельність персоналу); продуктивність праці у широкому сенсі – це суспільна продуктивність праці, яка характеризує результативність виробничого процесу на макрорівні і являє собою відношення загального обсягу виробленої продукції та послуг до загальних затрат праці [5].

Іляш О. вважає, що продуктивність праці – це ефективність трудових витрат та здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ [6].

На думку Гринчуцького В. продуктивність праці визначає ефективність, результативність витрат праці й визначається кількістю продукції, виробленої в одиницю робочого часу, або витратами праці на одиницю виробленої продукції, або виконаних робіт [7, С. 122].

«Продуктивність праці – це синтетичний показник, який визначає науково-технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства» – такої думки притримувалися Бугуцький О. та Михайлов С. [8].

У своїх працях Іванілов О. стверджував: «продуктивність праці як плідність, ефективність діяльності людей у процесі створення матеріальних благ» [9].

Як зазначав Чернега І., під продуктивністю праці слід розуміти ефективність трудової діяльності людей, а зростання продуктивності праці означає підвищення її результативності [10].

Янковий Р. при дослідженні продуктивності праці, дійшов висновку, що праця, яка витрачається на виробництво тієї чи іншої продукції, складається з: живої праці, яка витрачається в даний момент безпосередньо в процесі виробництва даної продукції; минулої праці, втіленої у раніше створеній продукції, яка використовується тією чи іншою мірою для виробництва нової продукції (сировина, матеріали, енергія – повністю; машини, споруди – частково). Також автор розділяє поняття індивідуальної й суспільної праці: «Продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції» [11, С. 23 – 26]. Поряд з продуктивністю праці Р. Янковий досліджував інтенсивність праці, що характеризує ступінь напруженої праці за одиницю часу і вимірюється кількістю витраченої енергії людини. Чим вищий рівень інтенсивності праці, тим вища її продуктивність [11, С. 23 – 26].

Таким чином, узагальнюючи існуючі підходи до поняття «продуктивність праці» та адаптуючи його до цілей нашого дослідження, будемо вважати, що продуктивність праці в ІТ-компаніях – це показник результативності використання робочого часу та ресурсів для досягнення поставлених цілей і виконання завдань, які включають розробку, впровадження та підтримку інформаційних технологій. Іншими словами – це співвідношення обсягу виконаної роботи (результатів діяльності) до витрачених ресурсів (часу, зусиль, фінансів) за певний період.

Фактично продуктивність праці в ІТ-компаніях можна вимірювати як кількість написаного коду, кількість реалізованих функцій, швидкістю вирішення технічних проблем, задоволеністю клієнтів та інші показники, що відображають якість і кількість виконаної

роботи за певний проміжок часу. Для цього широко використовуються розбиття робочого процесу на короткі періоди – спринти. А для оцінки складності завдань використовуються поінти. Чим складніше завдання, тим більше поінтів воно «важить». У загальному вигляді продуктивність праці в ІТ-компанії характеризується ефективністю використання ресурсів, таких як час, знання та технології, для досягнення конкретних результатів.

Для ІТ-компаній продуктивність праці є ключовим показником, адже вона визначає конкурентоспроможність бізнесу на ринку. У контексті ІТ-компаній, основні фактори, що впливають на продуктивність праці, можна поділити на такі групи:

Фактори технологічної оснащеності. Використання штучного інтелекту, застосування хмарних сервісів, інструментів для управління проектами, системи контролю версій, автоматизація тестування, а також платформи для спільної роботи можуть значно підвищити ефективність роботи команди. Високий рівень технологічної оснащеності забезпечує швидкість і якість виконання завдань, дозволяючи співробітникам зосередитися на творчих та інноваційних аспектах своєї роботи.

Управління ІТ-проектами полягає в ефективному плануванні, чіткій організації робочих процесів та постійному контролю за допомогою відомих методологій: Agile, Scrum або Kanban, які дозволяють гнучко реагувати на зміни, забезпечують прозорість процесів і сприяють кращій координації команди. Регулярні зустрічі, чітке визначення завдань і ролей, використання інструментів для управління завданнями допомагають уникнути хаосу і підвищити ефективність роботи.

Кваліфікація та мотивація персоналу. Високий рівень знань і навичок дозволяє працівникам швидко вирішувати складні завдання, ефективно використовувати нові технології. Зацікавленість співробітників у досягненні високих результатів, задоволеність роботою, можливості для професійного розвитку та кар'єрного зростання – все це сприяє підвищенню продуктивності праці.

Культурні та комунікативні фактори. Налагоджена комунікація між членами команди набуває особливої ролі при організації роботи розподіленої команди, коли треба налагодити ефективну співпрацю. Врахування культурних відмінностей, організація регулярних нарад, використання різних засобів комунікації (відеоконференції, месенджери, електронна пошта) допомагають

забезпечити злагоджену роботу команди. Важливо створювати атмосферу довіри та співпраці, де кожен член команди відчуває свою значущість і може вільно висловлювати свої ідеї.

Умови праці. Фізичні та психологічні умови праці мають значний вплив на продуктивність. В ІТ-компаніях важливо забезпечити комфортні робочі місця, доступ до необхідних ресурсів і технологій, можливості для відпочинку та відновлення. Психологічний комфорт, підтримка «work-life balance», гнучкий графік роботи сприяють зниженню стресу і підвищенню задоволеності працівників, що в кінцевому результаті впливає на їхню продуктивність.

Важливим є вимірювання продуктивності праці, що дає можливість виявити та усунути слабкі місця в діяльності команди та мотивувати їх на досягнення кращих результатів для подальшого кар'єрного росту. Для оцінки продуктивності праці використовують:

- кількісні показники – кількість написаних рядків коду, кількість реалізованих функцій, кількість виконаних завдань, кількість написаних тестів, виправлених помилок та ін.;
- якісні показники: рівень задоволеності клієнтів, якість коду – його оптимальність та чистота, кількість помилок або багів;
- показники ефективності: швидкість виконання проєктів, дотримання термінів, ефективність використання ресурсів.

Зазвичай ці показники не застосовуються відокремлено, на практиці проєктні менеджери використовують комбінації цих показників, що дозволяє отримати повну картину продуктивності праці та визначити області для покращення. Залежно від того, які показники використовуються під час оцінки продуктивності праці, існують різні методи його вимірювання. Найбільш поширеними і розробленими моделями виміру продуктивності праці у світі є методи пошуку ознак результатів й витрат праці та інтеграції показників, які об'єктивніше показують стан певного підприємства у ринкових умовах. Це багатофакторний метод, нормативний та багатокритеріальний [12]. Багатофакторна модель – базується здебільшого на звітних даних і використовує тільки коефіцієнти та індекси для вимірювання продуктивності. Ця модель не передбачає активної участі працівників у зборі даних.

Нормативний метод – заснований на активній участі персоналу та орієнтований на розвиток системи оцінки, працівники ви-

значають показники, коефіцієнти та/або індекси продуктивності, а потім розробляють систему їх оцінки, контролю та підвищення.

Багатокритеріальний метод, який також називають матрицею цілей, дає можливість оцінювати результативність та продуктивність, отримати агрегований індекс продуктивності. Маючи перелік показників продуктивності з нормативного та багатofакторного методів, використовувати багатокритеріальний метод можемо за такими стадіями робіт: визначення критеріїв оцінки продуктивності; оцінювання відносної значущості критеріїв; об'єднання графіків продуктивності зі значущістю критеріїв [13].

Кожна ІТ-компанія використовує свої методи оцінки продуктивності праці, але найчастіше в сучасній ІТ-галузі використовуються такі методи:

Метод 360 градусів полягає в оцінці працівника керівником, колегами, підлеглими та клієнтами. Люди, які безпосередньо контактують з працівником, висловлюють думку про роботу з ним. Паралельно з цим працівник сам собі ставить оцінки за відповідними критеріями, які є однаковими для всіх. Такий метод часто використовується для оцінки мікроклімату в команді, а також має місце при перегляді рівня заробітної плати, преміюванні та ін.

Атестація застосовується при оцінці відповідності компетенції працівника займаній посаді, в тому числі може аналізуватися внесок у розвиток компанії, складність та якість роботи, відповідальність, дисципліна, дотримання термінів виконання завдань, професійне зростання, взаємодія в колективі та ін.

Система KPI (Key Performance Indicator) – дозволяє оцінити ефективність виконання поставлених цілей. Командам ставляться цілі, до яких потрібно прагнути, орієнтовні дати для оцінки прогресу та інформацію, яка допомагає приймати рішення в усій організації. Відстежуючи KPI, компанії визначають сильні та слабкі сторони, приймають рішення на основі даних і вживають заходів щодо оптимізації продуктивності [14].

Метод самооцінки дає можливість працівникам самостійно визначити свою ефективність, навички, компетенції, підібрати шляхи до самореалізації та інше. Цей метод є досить суб'єктивним, тому зазвичай використовується не як повноцінний метод, а в комплексі з іншими методами.

Завданням будь-якої компанії є отримання максимального прибутку, що в свою чергу безпосередньо пов'язано з підвищен-

ням продуктивності. Розглянемо шляхи підвищення продуктивності праці команди в контексті факторів впливу.

1. Технологічна оснащеність.

Впровадження DevOps-практик для автоматизації процесів розгортання, тестування та моніторингу програмного забезпечення, що дозволяє скоротити час виходу продукту на ринок і підвищити якість програмного забезпечення.

Використання інструментів штучного інтелекту: останні дослідження свідчать, що завдяки їх використанню, працівники ІТ-сфери стали в середньому на 14% більш продуктивнішими, а найбільшу користь отримали найменш кваліфіковані працівники [15].

Застосування сучасних інструментів управління проектами типу Jira або Trello для організації та контролю завдань, координації роботи команди і відстеження за виконанням завдань у реальному часі.

Використання хмарних сервісів – програм та платформ, які містяться на серверах хмарних провайдерів. Хмарне сховище надається користувачу в необхідному обсязі, оплачується за фактом використання і позбавляє від необхідності купувати власну ІТ-інфраструктуру для зберігання даних і керувати нею. Це забезпечує гнучкість, швидку масштабованість та надійність [16].

2. Кваліфікація та мотивація персоналу.

Майже в кожній компанії є менеджер по персоналу та/або, так званий, менеджер компетенцій, який займається розробкою індивідуальних планів професійного розвитку для кожного співробітника. Підвищення кваліфікації через навчання та розвиток досягається завдяки організації і проведенню навчальних заходів, коли власні або запрошені експерти проводять тренінги, конференції, вебінари з використання нових технологій, методологій розробки та управління проектами.

Надання можливості співробітникам проходити сертифікаційні курси від провідних організацій, таких як Microsoft, Google, Amazon, що підвищує їхню професійну компетентність і дає компанії конкурентні переваги.

Стимулювання до навчання на онлайн платформах, таких як Coursera, Udacity, Pluralsight, Udemy, де співробітники можуть самостійно опанувати нові теми та підвищувати кваліфікацію.

Одним з ефективних методів підвищення кваліфікації IT-спеціалістів є менторство та наставництво: призначення досвідчених співробітників менторами для новачків або молодших колег. Це сприяє передачі знань та навичок, а також допомагає новачкам швидше адаптуватися до робочого процесу.

Проведення регулярних зустрічей для обговорення прогресу, вирішення проблем і визначення напрямів для подальшого розвитку.

Періодична ротація працівників між різними проєктами допомагає розвивати різнобічні навички, отримати нові знання та досвід, а також сприяє розвитку гнучкості та адаптивності.

Мотивація IT-спеціалістів через конкурентоспроможну заробітну плату, яка відповідає рівню кваліфікації та досвіду співробітників, запровадження системи бонусів за впровадження інновацій та досягнення ключових показників ефективності (KPI), надання співробітникам можливості брати участь у розподілі прибутків компанії та ін.

Важливу роль відіграють методи нефінансового стимулювання IT-спеціалістів, зокрема надання можливостей для кар'єрного зростання, планування шляхів розвитку кар'єри, участь у внутрішніх конкурсах на відкриті посади, можливість працювати за гнучким графіком або віддалено, що сприяє кращому балансу між роботою та особистим життям, можливість працювати над інноваційними та значущими проєктами, що викликають інтерес і дозволяють реалізувати професійний потенціал та ін.

3. Організація робочих процесів.

Одним з варіантів є перехід на методології Agile, такі як Scrum або Kanban, Lean для гнучкого управління проєктами, швидшої адаптації до змін, оптимального використання ресурсів, ефективної комунікації, візуалізації процесів і постійного покращення робочого процесу.

Необхідним для удосконалення організаційних процесів є регулярні наради команди для обговорення прогресу, виявлення проблем та пошуку шляхів їх вирішення, що допомагає зберігати високий рівень комунікації та координувати зусилля над вирішенням завдань.

Важливим для команди є постійний конструктивний зворотній зв'язок щодо роботи співробітників, це допомагає їм розуміти свої сильні та слабкі сторони і працювати над вдосконаленням.

4. Культурні та комунікативні фактори.

Ефективним є проведення тренінгів з міжкультурної комунікації для підвищення розуміння культурних відмінностей і покращення взаємодії в розподілених командах. Крім того, запровадження інструментів для анонімного зворотного зв'язку, дозволить співробітникам висловлювати свої думки та пропозиції щодо покращення робочих процесів.

Для зміцнення командного духу та підвищення лояльності співробітників організовують різноманітні командні заходи, святкові та урочисті події, спортивні змагання та ін.

5. Умови праці.

Однією з умов ефективної роботи розподіленої команди є надання можливості співробітникам працювати за гнучким графіком та віддалено. Це допомагає зберегти баланс між роботою та особистим життям, знижуючи рівень стресу.

Також, важливим в сучасних умовах є пропозиція програм медичного страхування, доступу до спортивних залів, курсів йоги, психологічної підтримки та інших програм, спрямованих на підтримку здоров'я та добробуту співробітників.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що продуктивність праці в ІТ-компаніях є багатограним явищем, яке показує ефективність використання робочого часу та ресурсів для досягнення поставлених цілей і виконання завдань, які містять: розробку, впровадження та підтримку інформаційних технологій. Продуктивність праці в ІТ-компаніях можна вимірювати кількістю написаного коду, кількістю реалізованих функцій, швидкістю вирішення технічних проблем, задоволеністю клієнтів та інші показники, що відображають якість і кількість виконаної роботи за певний проміжок часу.

Продуктивність праці залежить від багатьох факторів, включаючи технологічну оснащеність, кваліфікацію та мотивацію персоналу, організацію робочих процесів, комунікативні та культурні аспекти, а також умови праці. Розуміння та управління цими факторами допомагає ІТ-компаніям досягати високих результатів і залишатися конкурентоспроможними на ринку праці.

Застосування сучасних методологій управління проектами, а також методів оцінки продуктивності у поєднанні з постійним навчанням та мотивацією персоналу, дозволяє досягати високих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буц Ю. В. Проблеми підвищення продуктивності праці в машинобудуванні / Ю. В. Буц., А. В. Бернатцька // *Науковий вісник НГУ*. 2011. № 1. С. 128 – 130.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. К.: Знання. 2004. 535 с.
3. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб. / Є.П. Качан, О.П. Дяків, В.М. Островерхов та ін.; За ред. Є.П. Качана. К.: Знання. 2008. 407 с.
4. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / С.В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія». 2002. 951с.
5. М.В. Семикіна, Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М.В. Семикіна // *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. URL: https://kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf (дата звернення 01.06.2024).
6. Іляш О. І. Резерви підвищення продуктивності праці на підприємстві / О. І. Іляш // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.3. С. 104 – 106.
7. Гринчуцький, В.І. Економіка підприємства: навчальний посібник [Текст] / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук. К.: Центр учбової літератури. 2010. 304 с.
8. Бугуцький О. Ефективність використання праці – основа підвищення продуктивних сил суспільства / О. Бугуцький, С. Михайлов // *Україна : аспекти праці*. 2000. № 3. С. 3 – 9.
9. Іванілов, О.С. Економіка підприємства: підручник [Текст] / О.С. Іванілов. К.: Центр учбової літератури. 2009. 728 с. С. 237.
10. Чернега І.І. Проблеми визначення понять продуктивності й ефективності праці. URL: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/1c821991-6d6d-40d1-ad50-8bd3b3b221e2/content> (дата звернення 01.06.2024).
11. Янковий Р.В. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві [Електронний ресурс] / Р.В. Янковий, Т.С. Харченко // *Економіка: реалії часу*: науковий журнал. 2013. № 1 (6). С. 23 – 26. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html> (дата звернення 01.06.2024).
12. Сергійчук С.І. Дослідження методів вимірювання продуктивності праці. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. 2008. № 4. С. 92 – 100. URL: <https://www.sergiychuk.bplan.com.ua/science/1-07.pdf> (дата звернення 01.06.2024).

13. Михальченко І.Г., Кривак А.В. Підвищення продуктивності праці в міжнародних ІТ-компаніях у концепції маркетингу персоналу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. № 4. Т. 32 (71). С. 58 – 63. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-10>.

14. What is a KPI? URL: <https://www.klipfolio.com/resources/articles/what-is-a-key-performance-indicator> (дата звернення 01.06.2024).

15. Шелудченко І. Інструменти ШІ підвищили продуктивність праці у великій ІТ-компанії на 14% – дослідження. URL: <https://highload.today/uk/instrumenti-shi-pidvishhili-produktivnist-pratsi-u-velikij-it-kompaniyi-na-14-doslidzhennya> (дата звернення 01.06.2024).

16. Що таке хмарні сервіси та як вони допомагають бізнесу? URL: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu> (<https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu>) (дата звернення 01.06.2024).

REFERENCES

1. Buc Ju. V. (2011). Problemy pidvyshhennja produktyvnosti praci v mashynobuduvanni [Problems of increasing labor productivity in mechanical engineering]. *Naukovyj visnyk NGU*. 1. Pp. 128 – 130 (in Ukrainian).

2. Grishnova O.A. (2004). *Ekonomika praci ta social'no-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social and labor relations]. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian).

3. Je.P. Kachan, O.P. Djakiv, V.M. Ostroverhov (2008). *Ekonomika praci ta social'no-trudovi vidnosyny: navch. posib.* [Labor economics and social-labor relations: Study guide]. Kyiv: Znannja. 2008 (in Ukrainian).

4. Mochernyj S.V. (2002). *Ekonomichna encyklopedija: U tr'oh tomah* [Economic encyclopedia: In three volumes] Kyiv: Vydavnychij centr «Akademija» (in Ukrainian).

5. Semykina M.V. (2010). *Produktyvnist' praci: metodologija vymirjuvan-nja, peredumovy zrostantnja* [Labor productivity: measurement methodology, prerequisites for growth]. *Naukovi praci KNTU. Ekonomichni nauky*. 17. Retrieved from: https://kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

6. Iljash O. I. (2010). *Rezervy pidvyshhennja produktyvnosti praci na pidpryjemstvi* [Reserves for increasing labor productivity at the enterprise]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny*. 20.3. Pp. 104 – 106 (in Ukrainian).

7. Grynchuc'kyj, V.I. (2010) *Ekonomika pidpryjemstva: navchal'nyj posibnyk* [Enterprise economics: a study guide]. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury (in Ukrainian).

8. Buguc'kyj O. (2000) Efektyvnist' vykorystannja praci – osnova pidvyshhennja produktyvnyh syl suspil'stva [The efficiency of the use of labor is the basis for increasing the productive forces of society]. *Ukrai'na : aspekty praci*. 3. Pp. 3 – 9 (in Ukrainian).

9. Ivanilov, O. (2009) *Ekonomika pidpryjemstva: pidruchnyk* [Enterprise economics: a textbook]. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury (in Ukrainian).

10. Chernega I.I. Problemy vyznachennja ponjat' produktyvnosti j efektyvnosti praci [Problems of defining the concepts of productivity and labor efficiency]. Available at: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/1c821991-6d6d-40d1-ad50-8bd3b3b221e2/content> (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

11. Jankovyj R.V. (2013) Shljahy pidvyshhennja produktyvnosti ta rezul'tatyvnosti praci na pidpryjemstvi [Ways to increase productivity and work efficiency at the enterprise]. *Ekonomika: realii' chasu: naukovyj zhurnal*. 1 (6). Pp. 23 – 26. Available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html> (accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

12. Sergijchuk S.I. (2008) Doslidzhennja metodiv vymirjuvannja produktyvnosti praci. [Study of methods of measuring labor productivity]. *Visnyk Donec'kogo nacional'nogo universytetu ekonomiky i torgivli imeni Myhajla Tugan-Baranovs'kogo*. 4. Pp. 92 – 100. Available at: <https://www.sergijchuk.bplan.com.ua/science/1-07.pdf> (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

13. Myhal'chenko I.G., Kryvak A.V. (2021) Pidvyshhennja produktyvnosti praci v mizhnarodnyh IT-kompanijah u koncepcii' marketyngu personalu [Increasing labor productivity in international IT companies in the concept of personnel marketing]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'kogo. Serija: Ekonomika i upravlinnja*. 4(32, 71). Pp. 58 – 63. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-10> (in Ukrainian).

14. What is a KPI? (2023) Available at: <https://www.klipfolio.com/resources/articles/what-is-a-key-performance-indicator> (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

15. Sheludchenko I. Instrumenty ShI pidvyshhyly produktyvnist' praci u velykij IT-kompanii' na 14% - doslidzhennja. Available at: <https://highload.today/uk/instrumenti-shi-pidvishhili-produktivnist-pratsi-u-velikij-it-kompaniyi-na-14-doslidzhennya> (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

16. Shho take hmarni servisy ta jak vony dopomagajut' biznesu? Available at: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu> <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu> (Accessed 1 June 2024) (in Ukrainian).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 13.06.2024

JEL O10, O19, M20, J11, J61

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-12>

Артур Миколайович РОЗДОРОЖНИЙ,

здобувач PhD,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: [0009-0008-4338-1022](https://orcid.org/0009-0008-4338-1022)

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Дослідження присвячено питанням впливу євроінтеграційного процесу на відтворення економічного потенціалу вітчизняних підприємств. Обґрунтовано, що при аналізі екзогенних чинників впливу на відтворення економічного потенціалу варто враховувати обраний вектор соціально-економічного розвитку, принципи та механізми його реалізації, якими для національної економіки є євроінтеграційні чинники. Євроінтеграційний процес, в цілому, було охарактеризовано через проходження трьох основних етапів. Особливу увагу було приділено сучасному етапу євроінтеграції як стратегічно важливого, як за умов повномасштабного вторгнення, так і післявоєнної відбудови, можливостям, які він формує, та викликам, які стоять в процесі його проходження. Виявлено, що кожен етап спричинив зрушення в процесах соціально-економічного розвитку країни, її підсистем та суб'єктів. Серед основних з них, з позицій відтворювальних процесів на макrorівні, визначено активні соціально-економічні реформи, адаптування національних інституцій та інститутів до вимог ЄС, удосконалення моделі державного регулювання підприємництва та інфраструктури, здійснення господарської діяльності, спрощення процедур її адміністрування, розширення економічних можливостей країни та нарощення конкурентоспроможності не лише на європейському, а й світовому ринку. Зроблено узагальнення, що євроінтеграційний процес фактично показав усталення вибору шляху цивілізаційного розвитку, політичної та соціально-економічної визначеності, розвитку за кращими принципами соціально-орієнтованої ринкової економіки. На рівні підприємств євроінтеграційний процес забезпечив розширення джерел доступу до фінансових, техніко-технологічних ресурсів,

нових ринків збуту та нового сегменту споживачів, партнерств на зовнішньому ринку, вивчення досвіду та адаптування його у своїх бізнес-моделях, покращення захисту прав власності та ін. Зазначено, що в умовах повномасштабного вторгнення, в межах якого проходить етап «кандидатства на вступ», підприємства отримали додаткові фінансові й нефінансові можливості від ЄС задля відновлення втрачених повністю чи частково потужностей та активізації діяльності, зокрема через використання експортних можливостей на ринках ЄС. Виявлено, що євроінтеграція як складний нелінійний процес, на сьогоднішній день вимагає готовності суб'єктів господарювання та системи регулювання національної економіки адаптуватись до нових ринкових «правил гри» та системності в реалізації усіх вимог в частині інституціональних підвалин євроінтеграції.

Ключові слова: євроінтеграція, підприємство, чинники, можливість, економічний потенціал, відтворення економічного потенціалу.

Artur ROZDORZHNYI,

PhD Student of the Department of Economics
and Entrepreneurship of National Technical
University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE REPRODUCTION ECONOMIC POTENTIAL OF DOMESTIC ENTERPRISES: CURRENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

The article is concerned with the impact of the European integration process on the reproduction of the economic potential of domestic enterprises. It is substantiated that when analyzing exogenous factors of influence on the reproduction of economic potential, it is necessary to consider the chosen vector of socio-economic development, principles and mechanisms of its implementation, which are European integration factors for the national economy. The European integration process as a whole was characterized through the passage of three main stages (1994 – 2014, 2014 – 2021, 2022 and up to now). Particular attention was paid to the current stage of European integration as strategically important both in the context of a full-scale invasion and post-war reconstruction, the opportunities it creates and the challenges it faces. It is revealed that each stage caused a shift in the processes of socio-

economic development of the country, its subsystems and agents. Among the main ones from the perspective of reproduction processes at the macro level are active socio-economic reforms (in particular, in the economic sphere – deregulation, taxation, protection of property rights, foreign economic activity, labor relations, etc.), adaptation of national institutions and institutions to EU requirements, improvement of the model of state regulation of entrepreneurship and infrastructure of economic activity, simplification of administration procedures and formation of a dialogue between the government and business, expansion of the study presents, for example, the dynamics of Ukraine's foreign trade with the EU and foreign direct investment from the EU to Ukraine. It is concluded that the European integration process has actually shown the consolidation of the choice of the path of civilizational development, political and socio-economic certainty, development according to the best principles of a socially oriented market economy and civil society. At the level of enterprises, the European integration process has expanded sources of access to financial, technical and technological resources, new markets and a new segment of consumers, partnerships in the foreign market, studying experience and adapting it to their business models, improving mechanisms for protecting property rights, etc. It is noted that in the context of a full-scale invasion, within the framework of which the «candidate for accession» stage is taking place, domestic enterprises have received additional financial and non-financial opportunities from the EU to restore the capacities lost in whole or in part and to intensify their activities, including through the use of export opportunities in the EU markets, consulting support, training, coaching, etc. Emphasis is placed on the availability of grant programs, in particular for SMEs. These programs are multi-sectoral, which indicates a well-thought-out systemic support from EU donors. It is noted that European integration today, along with positive processes and consequences, also creates conditions for possible complications, delays, barriers, and requirements for compliance with the «new rules of the game in the market». Accordingly, on this basis, it is determined that European integration as a complex non-linear process today requires the readiness of economic entities and the national economic regulation system to adapt to the new market «rules of the game» and systematic implementation of all requirements in terms of the institutional framework for European integration.

Keywords: *European integration, enterprise, factors, opportunities, economic potential, reproduction of economic potential.*

Постановка проблеми. В умовах гострої соціально-економічної кризи, спричиненої повномасштабним вторгненням, вітчизняні підприємства стикаються із завданнями пошуку дієвих підходів та механізмів відтворення свого економічного потенціалу (внутрішнього та зовнішнього). Вибір підприємств визначається дією низки екзогенних та ендогенних чинників, що в сукупності дозволяють керівництву підприємств формувати свої ділові очікування та окреслювати сценарії подальшого розвитку.

Згідно з даними опитувань НБУ вітчизняні підприємства мали у березні-квітні 2024 року більш позитивні ділові очікування (52 та 52,3 пп. відповідно) [1], що свідчить, насамперед, про їх подальшу стійку адаптацію до умов реалізації своєї діяльності.

Адаптивні тенденції у діяльності підприємств підтверджуються й даними опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [2]. Водночас зростає відсоток підприємств, які не мають планів на довгострокову перспективу (79,6% опитаних). Крім того, динаміка очікувань є неоднозначною в розрізі розміру підприємств і секторального розподілу за окремими групами показників. Також підприємства визначають низку стримуючих чинників свого подальшого розвитку, серед яких: складнощі пошуку висококваліфікованого персоналу, загалом брак робочої сили, енергозабезпечення, зростання цін на логістику, оплату праці, цін на сировину, матеріали й товари, загальна безпекова ситуація [1 – 3].

При цьому державу підприємства переважно сприймають як регулятора. Проте зростає кількість тих, для кого вона стала партнером й зменшилась кількість тих, для кого вона є перешкодою [1 – 3]. У цьому контексті вважаємо, що вагому роль у покращенні показників ділової активності бізнесу, поступовому відтворенні свого економічного потенціалу та сприйнятті ролі держави відіграють не лише підходи, дії й механізми щодо створення умов збереження й відтворення економічного потенціалу підприємств, які були використані та набувають системного характеру, але й загалом євроінтеграційний курс.

Отримавши статус кандидата на вступ до ЄС у 2022 році, Україна заклала підвалини для захисту свого державного суверенітету та усталення кращих європейських практик розвитку, забезпечення відтворення економічного потенціалу. Водночас вказані процеси можуть як надавати свої переваги, так і формувати низ-

ку загроз й ризиків, вимагати адаптування підприємств до нових «правил гри» на ринку. Саме тому важливого значення набуває загальний аналіз та напрацювання тих підходів щодо відтворення економічного потенціалу, які дозволять забезпечити мінімізацію ризиків та максимізацію можливостей, м'яку адаптацію підприємств на обраному шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання євроінтеграційного процесу, його основних засад та ключових віх, впливу на процеси економічного відтворення потенціалу на різних рівнях економіки розглядається у працях Вуйко А. [7], Діра І. [24], Терещука А. [23], Богдана Т. [26], Віднянського С. [31], Ливча Д. [31] та ін., а також виступають предметом низки нормативно-правових актів та аналітичних звітів. Питання основних аспектів відтворення економічного потенціалу суб'єктів економіки на всіх рівнях, в т.ч. в умовах війни, є предметом низки опитувань та аналітичних звітів як національних, так і міжнародних організацій.

Незважаючи на наявний змістовний науковий доробок у питаннях євроінтеграції та відтворення економічного потенціалу підприємств, питання щодо впливу сучасного етапу євроінтеграції на можливості підприємств відновити свою діяльність та забезпечити нарощення можливостей до сталого відтворення економічного потенціалу як в умовах продовження повномасштабної війни, так і у період післявоєнного відновлення.

Метою статті є аналіз євроінтеграційного процесу та його впливу на відтворення економічного потенціалу вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Процес відтворення економічного потенціалу підприємств як відкритих систем, рівень досягнутих ними показників діяльності й пул можливостей розвитку залежать від дії комплексу ендогенних та екзогенних чинників. На рівні підприємств на відтворення економічного потенціалу впливають чинники наявного ресурсного забезпечення, рівень техніки та технологій, які використовуються у їх діяльності, спосіб організації та управління бізнес-процесами, структура кадрового забезпечення, рівень використання ІКТ та ін., які, при відповідному стилі керівництва та сформованій бізнес-культурі, здатні створювати комфортне середовище відтворення економічного потенціалу. Водночас, підприємство вступає у низку взаємовідносин у процесі створення цінності та вартості, перебуваючи під дією

факторів зовнішнього середовища прямої та опосередкованої дії. Серед них: чинники ринкової кон'юнктури, політичні, соціально-культурні, економічні, техніко-технологічні та інші. В частині зовнішніх факторів опосередкованої дії, які впливають на відтворювальні процеси та розвиток національної економічної системи, її підсистем та суб'єктів важливого значення набувають, на нашу думку, обраний вектор соціально-економічного розвитку, принципи та механізми його реалізації.

Від часу проголошення незалежності Україна стала на шлях євроінтеграції та дотримання принципів ЄС. Власне саме становлення та розширення ЄС як політичного та економічного союзу відбулось в результаті поглиблення інтеграційних процесів (від «декларації Шумена», 1950 р.) за «правилами гри» сучасної глобальної економіки. Зараз Союз налічує 27 країн-учасниць. Його функціонування має на меті забезпечити формування й підтримання таких інституційних підвалин, котрі здатні поліпшувати життєдіяльність громадян у всіх сферах. Ці інституційні підвалини задекларовано у Конституції ЄС, цілях та цінностях ЄС як щодо країн-членів, так і інших країн світу [4]. Це підтверджують й порядок денний для країн-членів ЄС на п'ятирічну перспективу (2019 – 2024 рр.), визначаючи ряд пріоритетів (захист прав і свобод громадян; розвиток міцного та динамічного економічного базису; розбудова кліматично нейтральної, зеленої, справедливої й соціальної Європи; просування європейських інтересів та цінностей на світовій арені) [5], а також і Стратегічний порядок денний ЄС на 2024 – 2029 рр. (безпека і оборона; стійкість і конкурентоспроможність; енергетика; міграція; глобальна співпраця; зміцнення) [6]. Цих цінностей та цілей дотримується й Україна.

Вуйко А. у своєму дослідженні, з чим можна погодитись, визначає, що євроінтеграційний шлях нашої країни умовно можна розподілити на три ключові етапи [7, С. 35]: 1) співробітництво та партнерство з ЄС (1991 – 2014 рр.); 2) політична асоціація та інтеграція з ЄС (2014 – 2021 рр.); 3) кандидатство на вступ до ЄС (2022 й дотепер). Кожен з них має у своїй основі відповідні знакові події та процеси, які так чи інакше впливали й впливають на ресурсне забезпечення та можливості відтворення економічного потенціалу господарюючих суб'єктів та національної економіки в цілому. Охарактеризуємо їх більш детально з позицій економічної складової процесу відтворення (табл. 1).

Таблиця 1. Етап співробітництва та партнерства з ЄС (1991 – 2014 рр.)

Ключові події	Результати з позицій економічної складової (вибірково)
1993 р. – в Постанова ВРУ «Про основні напрямки зовнішньої політики України» [8]	визначено, що «з урахуванням свого геополітичного становища, історичного досвіду, культурних традицій, а також багатих природних ресурсів, економічного, науково-технічного та інтелектуального потенціалу, Україна може і повинна стати впливовою світовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі» [8];
1994 р. – ЄС та Україна уклали Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами [9]	задекларовано основні цілі такого співробітництва, які з точки зору економічного потенціалу були важливими в частині переходу на засади ринкової економіки, сприяння торгівлі, інвестиціям, сталому розвитку й гармонізації економічних взаємовідносин;
1999 р. – ухвалено Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України [10]	окреслено бачення ЄС партнерства з Україною, в рамках якої серед іншого було здійснено акцент на макрофінансову допомогу через програму Tacis, а також двосторонні програми ЄС задля здійснення реформ та необхідних перетворень;
2000 р. – Програма Інтеграції України до Європейського Союзу [11]	акцентовано увагу на інтеграції, яку можна назвати глибинною (усебічною);
2002-2014 рр. – Україна: отримала «спеціальний статус сусіда»; розпочала реалізацію Європейської політики сусіда, зокрема й у частині документу «План дій Україна – Європейський союз. Європейська політика сусіда» [12]; стала учасником Програми ЄС «Східне партнерство»; замінила План дій ЄС-Україна на Порядок денний асоціації ЄС-Україна [13]; підписала Угоду про спрощення оформлення віз [14]	запущено механізми інтенсифікації розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки України, зокрема через наближення економічного законодавства країни до вимог ЄС, розширення участі у програмах ЄС, в т.ч. економічних, інфраструктурних, сфери R&D, отримання подальшої фінансової допомоги, інвестиційну підтримку від Європейського інвестиційного банку на інвестиційні інфраструктурні проекти, поглиблення торговельних та економічних відносин, надання технічної допомоги, подальше спрощення процедур перетину кордону та ін.

Джерело: складено на основі [8 – 14]

Ці ініціативи, на постійній основі, були тісно пов'язані з проведенням політичних й соціально-економічних реформ в країні, адаптуванням національних інституцій та інститутів до вимог ЄС, а також розширенням економічних можливостей країни та нарощенням конкурентоспроможності не лише на європейському, а й світовому ринку. Так, за даними [13, С. 12] Україна за період 2000 – 2010 рр. збільшила товарооборот більш, ніж в 3 рази. На рис. 1. подано загальну динаміку зовнішньої торгівлі товарами України з країнами-членами ЄС за період 2000-2014 рр. [15].

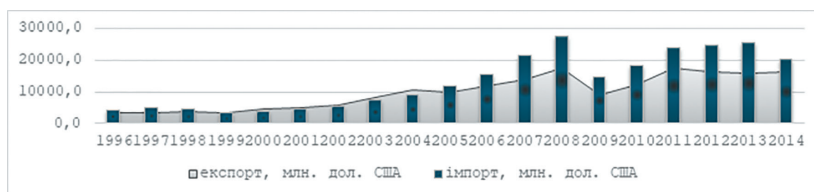

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з країнами-членами ЄС за період 2000 – 2014 рр., млн дол.

Джерело: складено за [15]

Завдяки обраному курсу зовнішньої політики, а також низці реформ, які здійснювались в країні, в даний період відбулась активізація й ПІІ в економіку країни, що представлено на рис. 2.

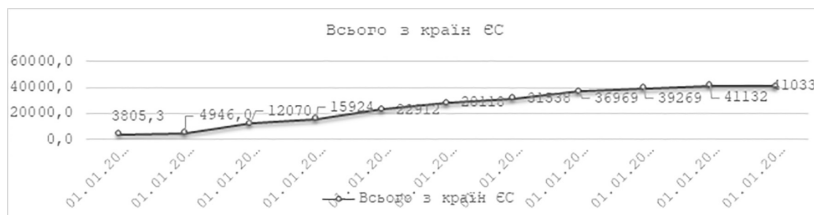

Рис. 2. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіку України, 2004 – 2014 рр., млн дол.

Джерело: складено за [16]

Розглянемо більш детально другий період євроінтеграційного процесу, ключові події якого наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Етап політичної асоціації та інтеграції з ЄС (2014 – 2021 рр.)

Ключові події	Результати з позицій економічної складової (вибірково)
<p>2014 р. – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [17]</p>	<p>створена низка умов щодо посилення торговельно-економічних відносин в процесі інтеграції національної економіки в внутрішній ринок ЄС, подальшого переходу країни на принципи ринкової економіки; серед них – Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі; касовано більшість ввізних мит ЄС (згідно з даними СОТ ЄС застосував нульові ставки ввізних мит щодо продукції з України близько за 89 % тарифних ліній [18]), що суттєво вплинуло на товарообіг між компаніями та споживачами;</p>
<p>2016–2018 рр. – набуття чинності Угоди про зону вільної торгівлі України; запуск інформаційного проекту UopenEU для інформування українських підприємців про можливості розвитку власного бізнесу після вступу у DCFTA тощо; підписання угоди про безвізовий режим [19];</p>	<p>орієнтація на уніфікацію та вирішення ключових завдань щодо усунення технічних бар'єрів в торгівлі Україна – ЄС, забезпечення більш широкого доступу вітчизняних експортерів до ринку ЄС і навпаки; подальше спрощення процедур перетину кордону громадянами тощо;</p>
<p>2019 р. 3У «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору)» [20]</p>	<p>внесено низку змін до Конституції України, зокрема, преамбулу було доповнено словами про європейську ідентичність і незворотність європейського та євроатлантичного курсу; у ст. 85 п. 5 було змінено редакцію та визначено курс держави на членство в ЄС та Організації Північноатлантичного договору; ст. 102 та 116 доповнено формулюваннями щодо статусу Президента як гаранта реалізації обраного стратегічного курсу країни щодо набуття членства в ЄС та Організації Північноатлантичного договору.</p>

Джерело: складено на основі [17 – 20]

В означений період відбувається подальша активізація зовнішньої торгівлі з країнами ЄС, а також зростають ПІІ в Україну з ЄС (рис. 3 та рис. 4).

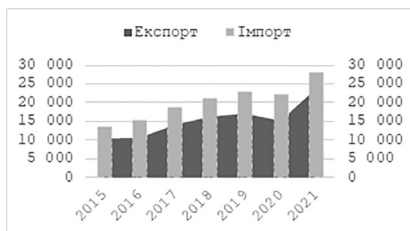

Рис. 3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з країнами-членами ЄС за період 2015 – 2021 рр., млн дол.

Джерело: складено за [15; 21]

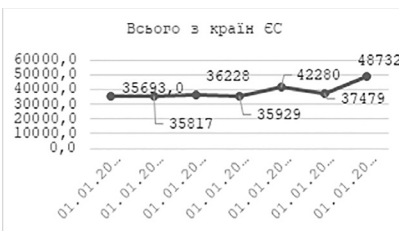

Рис. 4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіку України, 2015-2021 рр., млн дол.

Джерело: складено за [15; 21]

Загалом від початку формування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ) відбувалось постійне зростання експорту до країн-членів ЄС. За даними [18, С. 5 – 6] в період 2016 – 2019 рр. в середньому це 14,8% рік. Аналогічно зростала й частка експорту країн ЄС у загальному експорті товарів України і станом на 2021 рік вона становила 39,4% [18, С. 10].

У межах вказаних періодів змінюється товарна (товари та послуги) та географічна структури зовнішньоекономічної діяльності, видозмінюється модель здійснення підприємницької діяльності, відбуваються суттєві інституційні трансформації та поступово удосконалюється політика державного регулювання підприємництва, формується тенденція до спрощення процедур адміністрування та посилення дерегуляції. І хоча ці процеси загалом не можна назвати рівномірними та комплексними в окремі часові проміжки, проте все ж в комплексі та на перспективу вони закладали засади до ефективного відтворення економічного потенціалу на всіх рівнях національної економіки. Євроінтеграційний процес фактично показав усталення вибору шляху цивілізаційного розвитку, політичної та соціально-економічної визначеності.

Кандидатство на вступ до ЄС (2022 й дотепер) – період, загальна мета якого полягає в необхідності збереження та нарощення потенціалу, закладеного в попередні періоди. Він наразі є

одним з найважчих та найбільш відповідальних з позицій комплексності вирішення поставлених перед країною та її суб'єктами завдань. Зупинимось на окремих тезах щодо даного періоду більш детально.

Попри розпочате повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року Україною було подано заявку на членство в ЄС. Двадцять третього червня 2022 року лідерами країн-членів ЄС було схвалено рішення про надання Україні статусу кандидата [22]. Рішення з позицій відтворення економічного потенціалу національної економіки та її ключових суб'єктів – підприємств і, насамперед, в частині відновлення потенціалу в умовах повномасштабної війни, а надалі й післявоєнного відновлення є стратегічно важливим.

У загальному підсумку можемо говорити, що увесь євроінтеграційний процес, ще до подання заявки, ознаменував низку важливих змін та формування переваг для бізнесу, серед яких [7; 23; 24]: удосконалення інституційних підвалин ведення й захисту господарської діяльності, прав власності, активізація економічної діяльності, зростання внутрішнього ринку та активізація внутрішнього попиту, доступ до нових зовнішніх ринків та споживачів (не лише на рівні ЄС), лібералізація економічної діяльності, зростання обсягів ПІІ, формування нових бізнес-партнерств й нових форм здійснення підприємницької діяльності, оптимізація логістики, активізація інноваційної діяльності та трансферу технологій, диверсифікація діяльності, зростання прозорості здійснення господарської діяльності та довіри до українського бізнесу, доступ до фінансових фондів та інших інституцій ЄС, цільових програм підтримки за видами економічної діяльності, стандартизація процесів сертифікації тощо.

В умовах же повномасштабного вторгнення, саме завдяки проробленим до цього крокам щодо євроінтеграції та їх неухильному подальшому дотриманню, ми маємо доступ, крім іншого, до фінансової допомоги як країна, яка готується до вступу в Союз (інструмент передвступної допомоги (ІПД) / Instrument for Pre-accession Assistance (IPA)). Згідно з даними [25] цей інструмент орієнтовано не стільки на підтримку розбудови інституцій, скільки на інвестування в соціально-економічний розвиток задля спрощення процесу адаптації країн-кандидаток до вимог ЄС з урахуванням кращих практик цього Союзу. Допомога з ІПД може надаватись у вигляді грантової підтримки, інвестицій, тех-

нічної допомоги. Принципи надання є прозорими, базуються на інструментах індикативного планування, залучення широкого кола стейкхолдерів, незалежного моніторингу, економічної доцільності.

З позицій відтворення економічного потенціалу підприємств використання фінансових інструментів в рамках євроінтеграційного процесу мало й має важливе значення, як і підтримка, яка надається країні на макро- та мезорівнях, що дозволяє відтворювати інфраструктуру здійснення господарської діяльності комплексно.

Загалом, допомога ЄС для України в період січня 2022 – січня 2023 року склала близько 54,9 млрд євро [26]. Варто вказати й на можливості фінансування України через Ukraine Facility план, який передбачає допомогу від країн ЄС протягом 2024 – 2027 рр. на рівні 50 млрд євро [27]. Діє велика кількість грантових програм від донорів ЄС. Тільки в рамках програми EU4Business за даними [28] за період лютий 2022 – грудень 2023 було видано 5,5 млн євро у вигляді грантової допомоги на понад 1100 проєктів, а на пряму грантову допомогу від ЄС було виділено 7 млн євро. Існує низка інших грантових програм ЄС, в яких вітчизняні суб'єкти господарювання можуть брати участь. Ця підтримка є системною й охоплює різні види діяльності. Діють п'ятнадцять двосторонніх проєктів ЄС з бюджетом близько 92 млрд євро [28].

Вважаємо, що в рамках євроінтеграційного процесу грантові кошти, залучення інвестицій з фондів країн ЄС, поряд з використанням внутрішніх інструментів для бізнесу, повинні й надалі мати системний характер. Вказані кошти, поряд з реінвестованими у власний бізнес, залученими кредитами тощо закладають підвалини до відбудови, розширення чи подальше переорієнтування підприємств на нові ринки, забезпечують реалізацію поточних завдань діяльності та створюють можливості для планування й управління економічним потенціалом на більш тривалі часові орієнтири.

Так, динаміка експортно-імпортних операцій у 2022 – 2023 рр. з країнами-членами ЄС, попри активні бойові дії та втрату значної частини ресурсної складової економічного потенціалу, є позитивною [21]: 25 181 та 22 283 млн дол. відповідно. Також, за даними опитувань ЄБА частина бізнесів у 2024 р. планувала відновити реалізацію інвестиційних проєктів, майже 80 % планують вкладати кошти у розвиток, 79 % – розширюватись [29]. І хоча за опитуванням [2], частка підприємств, які працюють на повну потуж-

ність, складає лише 14%, проте не зростає й кількість тих, що не працюють (близько 2 %). Більшість підприємств працює на рівні 75 – 99% потужності.

Велике значення європейська підтримка має для мікро-, малих і середніх підприємств, що є більш залежними від коливань ринкової кон'юнктури та загалом загроз, які формує середовище їх діяльності.

Серед інструментів такої підтримки: просвітницько-консультативна, робота над поліпшенням регуляторного середовища, коучинг, підтримка кластеризації, ресурсне забезпечення та відновлення контрактної роботи або ж формування нових партнерств тощо [30]. При цьому вона характеризується широтою за низкою параметрів. Наприклад, це можуть бути експортні консультації чи грантова й консалтингова підтримка жінок-підприємниць або ж, наприклад, допомога у відтворенні складових економічного потенціалу та забезпечення розвитку компаніям, що дотримуються принципів сталого розвитку, працюють у сферах переробки, інновацій чи енергозбереження та ін.

Водночас, сучасний етап євроінтеграційного процесу, поряд з позитивними процесами та наслідками, варто розглядати й через призму можливих ускладнень, затримок, бар'єрів, вимог щодо дотримання «нових правил гри на ринку» тощо [31].

Серед таких відзначимо: загалом демографічну кризу, кадровий дефіцит («кадровий голод»), з яким стикнулись вітчизняні підприємства. Дефіцит робочої сили за даними [3] відчуває 74 % підприємств.

Звичайно, що поряд з еміграцією, на такі показники на ринку праці та відтворення кадрового потенціалу впливають і внутрішні процеси, серед яких: мобілізація, скорочення народжуваності, зростання передчасної смертності, погіршення стану здоров'я, демографічне старіння та ін. Проте саме в період від 24 лютого відбувся суттєвий відтік населення за межі країни. Виїхала велика кількість кваліфікованих кадрів. Частина з тих, хто виїхав, наразі віддає перевагу віддаленій роботі та не планує повертатись, оскільки за кордоном було за цей час налагоджено умови життєдіяльності. Станом на кінець січня 2024 року офіційно на території країн ЄС перебувало 4,3 млн біженців з України [32]. З одного боку, спостерігаємо підтримку ЄС в умовах повномасштабного вторгнення, яка в контексті міграційних процесів була запущена Ди-

рективою про тимчасовий захист (березень, 2022 р.) та дозволила українцям отримати доступ і захист своїх прав на території Союзу (включаючи права на проживання, доступ до медицини, житла, ринку праці, освіти, соціальної допомоги тощо). А з іншого, з урахуванням строків дії Директиви (березень 2025 р.) та адаптації українців за кордоном, наразі гостро стоїть проблема напрацювання дієвих міграційних механізмів та правил, які сприятимуть поступовому, більш інтенсивному поверненню українців [32].

Також варто наголосити на можливому збільшенні періоду вступного процесу України до ЄС та використанню, поряд з політичними, економічними бар'єрів й важелів тиску в контексті складних геополітичних процесів, трансформаційних змін, які назрівають в самій структурі ЄС. Яскравим прикладом є блокування кордону польськими фермерами.

На цьому тлі, також, варто врахувати й ті норми та стандарти, які висувуються до економічної системи України та суб'єктів господарювання, перейти на які, в умовах повномасштабної війни та розбалансування структури економіки, складно. Серед них як ті, що стосуються регуляторної складової внутрішнього ринку загалом, так і галузеві (секторальні) стандарти та норми (яскравим прикладом є агропродукція, санітарні та фітосанітарні стандарти). Тут також варто відмітити й вимоги до охорони навколишнього середовища та енергетичну політику (зокрема, мова про «зелені стандарти»), транспорт, подальше реформування податкового законодавства, напрацювання реальних антикорупційних практик (на макро-, мезо-, мікроекономічному рівнях) та ін. [33; 34]. Важливого значення набуває й подальше впровадження комплаєнс практик та дотримання практик ESG. Вони є індикаторами надійності та сталості роботи бізнесу й відіграють значну роль з позицій виходу на зовнішні ринки, залучення інвестицій, а також формування довгострокових партнерств. Згідно з даними моніторингових звітів в умовах повномасштабної війни стадію розвитку національної економіки було охарактеризовано як ранню з певним рівнем готовності до переходу на стадію функціонуючої ринкової економіки [34].

Тобто, наразі доводиться знову напрацьовувати механізми реалізації економічної діяльності, а також загалом відтворювати економічний потенціал з їх використанням задля виходу на довоєнні показники та подальше їх нарощення на всіх рівнях та усіма суб'єктами національної економіки.

Висновки. Таким чином, базисний та ключовий вектор розвитку на рівні національної економіки обрано євроінтеграційний, який умовно можна розподілити на три великі періоди, що характеризують її еволюційний розвиток: від проголошення незалежності і до 2014 р., з 2014 до 2021 р., з 2022 й дотепер. Виявлено, що даний процес на рівні економіки країни забезпечує не просто її ефективне входження в систему зовнішньоекономічних відносин, а й комплексний перехід та усталення засад соціально-орієнтованої ринкової економіки, притаманних їй інститутів та інституцій, підвалин функціонування суспільства.

Поступова гармонізація законодавства України та ЄС, комплексна реалізація соціально-економічних реформ, формування стійких зовнішньоекономічних та політичних партнерств, обмін досвідом створили передумови для ефективної організації економічної діяльності суб'єктів господарювання, відтворення їх економічного потенціалу в розрізі всіх структурних елементів, інфраструктурного забезпечення підприємництва.

У дослідженні визначено, що сучасний етап євроінтеграції, який відбувається в умовах повномасштабного вторгнення й подальшого післявоєнного відновлення, має стратегічний характер. Напрацьовані механізми, обмін досвідом та фінансова й інфраструктурна підтримка країн-членів ЄС України на макrorівні дозволила стабілізувати основні процеси та стала одним з вагомих джерел їхнього забезпечення, а на рівні підприємств – додатковим джерелом відновлення призупиненої чи зруйнованої повністю або частково фінансово-економічної діяльності. Підприємства отримали доступ до фінансової та інфраструктурної допомоги (просвітницько-консультативної, орієнтованої на поліпшення регуляторного середовища, коучингу, підтримки кластеризації та відновлення контрактної роботи, формування нових партнерств, ресурсної та ін.), яка стала первинним, а наразі й системним реагуванням на запит бізнесу з сторони ЄС.

Визначено, що в рамках підтримки вітчизняного бізнесу зі сторони ЄС у процесі відтворення економічного потенціалу акцент було зроблено на підприємства МСП, оскільки вони найбільше схильні до впливу чинників ринкової кон'юнктури. Така підтримка носить полігалузевий характер.

Обґрунтовано, що збереження такої динаміки можливе лише за готовності суб'єктів господарювання адаптуватись до нових рин-

кових «правил гри» та системності реалізації усіх вимог щодо удосконалення інституціональних підвалин євроінтеграції. В умовах повномасштабної війни, рівня досягнутих у ньому результатів та ресурсів до його подальшої реалізації, трансформацій в структурі ЄС перед підприємствами стоїть завдання активізувати свої внутрішні резерви та використовувати інструменти антикризового управління, посилювати комплаєнс та ESG практики задля швидкої адаптації до складного й нелінійного самого євроінтеграційного процесу.

Подальші дослідження буде спрямовано на більш глибокий аналіз можливостей та загроз, способів нівелювання останніх вітчизняними підприємствами у процесі відтворення свого економічного потенціалу у розрізі видів та масштабів діяльності, прогнозування післявоєнних тенденцій у даному процесі.

© **Роздорожний А.М., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Щомісячне опитування підприємств України. Національний банк України. Квітень, 2024. Випуск №55. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Business_survey_m_2024_04.pdf?v=7.
2. Весняне пробудження. Основні економічні тенденції та очікування у березні 2024. За результатами «Нового щомісячного опитування підприємств». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2024. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2024/TFD/NRES_March_2024_ua_FINAL_Exactly.pdf.
3. Федорова Х. Що з бізнесом? Коротко про стан економіки та компаній на квітень 2024. Kyivstar Business Hub. 2024. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-z-biznesom-korotko-pro-stan-ekonomiki-ta-kompanij-na-kviten-2024>.
4. European Constitution. Видання ЄС, 2020. URL: <https://europeanconstitution.eu/wp-content/uploads/2019/05/European-Constitution-Full-Text.pdf>.
5. European Union priorities 2019 – 2024. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_en.
6. EU strategic agenda 2024–2029. Council of the EU. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-agenda-2024-2029/#what>.
7. Вуйко А. Основні етапи формування євроінтеграційного курсу України та Молдови: порівняльна характеристика. *Науково-теоретичний альманах Грані*. Т. 26. № 6. 2023. С. 33 – 42. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723126>.

8. Про основні напрямки зовнішньої політики України. Постанова ВРУ від 01.07.2010. № 2411-VI. Сайт Liga 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t336000?an=7>.

9. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. Сайт ВРУ. Документ 998_012 від 10.11.1994 (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text.

10. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року. Сайт ВРУ. Документ 994_492 від 11.12.1999 (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text.

11. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Схвалена Указом Президента України. Сайт ВРУ. Документ № 1072/2000 від 14.09.2000 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text>.

12. План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства. Сайт ВРУ. Схвалено КМУ 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text.

13. Європейський союз – Україна. Представництво Європейського Союзу в Україні, 2011. URL: https://publications.europa.eu/resource/cellar/db7c5e38-c171-426b-928d-d68df1d7984a.0001.02/DOC_1.

14. Угода між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз. Сайт ВРУ. Документ 994_b15. Ратифіковано 01.07.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b15#Text.

15. Зовнішньоекономічна діяльність. Держ. служб. стат. України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

16. Прямі іноземні інвестиції в Україну. Держ. служб. стат. України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Сайт ВРУ. Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

18. Таран С., Шепотило О., Яворський П., Бондаренко Є. Аналіз торгівлі товарами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ: поточний стан та перспективи лібералізації, 2022. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/05/DCFTA-Commodities-2022-16-05.pdf>.

19. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. Mission of Ukraine to the European Union, 15 April 2021. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>.

20. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». Сайт ВРУ. Документ № 2680-VIII, від 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.

21. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>.

22. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Урядовий портал*. 23 червня 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.

23. Терещук А. Вступ України до ЄС: переваги для громадян та бізнесу. *Liga Zakon*. 4 травня 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/211004_vstup-ukrani-do-s-perevagi-dlya-gromadyan-ta-bznesu.

24. Дір І.Ю. Євроінтеграція на сучасному етапі: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2024. №2 – 4. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.33>.

25. Україна отримала доступ до Інструменту передвступної допомоги ЄС (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA). В чому особливості цієї програми та процедури впровадження?. Український інститут міжнародної політики. Розділ Новини. URL: <https://uiip.org.ua/uk/novyny/ukraina-otrymala-dostup-do-instrumentu-peredvstupnoi-dopomohy-yes-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-v-chomu-osoblyvosti-tsiiei-prohramy-ta-protsedury-vprovadzhennia>.

26. Богдан Т. Євроінтеграція: кризь терени до зірок. *LB.UA*. 21 березня, 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_jevrointegratsiya_kriz_tereni.html.

Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>.

27. В Україні для допомоги бізнесу працюють 15 проєктів майже на 100 мільйонів євро. *Укрінформ*. 01.03.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3834600-v-ukraini-dla-dopomogi-biznesu-pracuut-15-proektiv-es-majze-na-100-miljoniv.html>.

28. У 2024 році майже 80% МСБ планують розширювати бізнес та залучати кошти у розвиток. Дослідження Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА). 22.02.2024. URL: <https://eba.com.ua/u-2024-rotsi-majzhe-80-msb-planuyut-rozshyryuvaty-biznes-ta-zaluchaty-koshty-u-rozvytok/>.

29. Ливч Д. Мікро-, малий та середній бізнес: стійкість в часи війни, потенціал для відбудови України. *Економічна правда*. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/2/709420/>.

30. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2022. № 31. DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.010>.

31. Тарасовський Ю. У ЄС офіційно перебувають 4,3 млн біженців з України. За місяць найбільший приріст зафіксовано у Німеччині. *Forbes*. 11 березня 2024. URL: <https://forbes.ua/news/u-es-ofitsiyno-perebuwayut-43-mln-bizhentsiv-z-ukraini-naybilshiy-pririst-zafiksovano-u-nimechchini-11032024-19757>.

32. Швабій К. Що має змінювати Україна на шляху до ЄС. *LB.UA*. 25 березня 2024. URL: https://lb.ua/blog/kostiantyn_shvabii/605099_shcho_maie_zminyuvati_ukraina_shlyahu_ies.html.

33. *Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи*. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. №1 – 2, 2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

REFERENCES

1. Shchomisiachne opytuvannya pidpriemstv Ukrainy [Monthly survey of Ukrainian enterprises]. National Bank of Ukraine. April, 2024. Issue No. 55. [Available at]: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Business_survey_m_2024_04.pdf?v=7 (in Ukrainian).

2. Vesniane probudzhennia. Osnovni ekonomichni tendentsii ta ochikuvannia u berezni 2024. Za rezultatamy «Novoho shchomisiachnoho opytuvannya pidpriemstv» [Spring awakening. Key economic trends and expectations in March 2024. Based on the results of the New Monthly Enterprise Survey]. Institute for Economic Research and Policy Consulting. 2024. [Available at]: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2024/TFD/NRES_March_2024_ua_FINAL_Exactly.pdf (in Ukrainian).

3. Fedorova, H. (2024) Shcho z biznesom? Korotko pro stan ekonomiky ta kompanii na kviten 2024 [What's wrong with business? Briefly about the state of the economy and companies as of April 2024]. Kyivstar Business Hub. [Available at]: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-z-biznesom-korotko-pro-stan-ekonomiki-ta-kompanij-na-kviten-2024> (in Ukrainian).

4. European Constitution (2020). EU publication, 2020. [Available at]: <https://europeanconstitution.eu/wp-content/uploads/2019/05/European-Constitution-Full-Text.pdf>.

5. European Union priorities 2019–2024. Official website of the European Union. [Available at]: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_en.

6. EU strategic agenda 2024–2029. Council of the EU. [Available at]: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-agenda-2024-2029/#what>.

7. Vuyko A. (2023). Osnovni etapy formuvannia yevrointehratsiinoho kursu Ukrainy ta Moldovy: porivnialna kharakterystyka [The main stages of formation of the European integration course of Ukraine and Moldova: a comparative analysis]. *Scientific and theoretical almanac Grani*. Vol. 26. No. 6. 2023. Pp. 33 – 42. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723126> (in Ukrainian).

8. On the main directions of Ukraine's foreign policy. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine from 01.07.2010. № 2411-VI. Liga 360. [Available at]: <https://ips.ligazakon.net/document/t336000?an=7> (in Ukrainian).

9. Agreement on Partnership and Cooperation between Ukraine and the European Communities and their Member States. Verkhovna Rada of Ukraine. Document 998_012 from 10.11.1994 (no longer valid). [Available at]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (in Ukrainian).

10. Common Strategy of the European Union for Ukraine, adopted by the European Council on 11 December 1999. Verkhovna Rada of Ukraine. Document 994_492 from 11.12.1999 (no longer valid). [Available at]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text (in Ukrainian).

11. Programme of Ukraine's Integration into the European Union. Approved by the Decree of the President of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Document № 1072/2000 from 14.09.2000 (no longer valid). [Available at]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text> (in Ukrainian).

12. Action Plan «Ukraine - European Union». European Neighbourhood Policy. Verkhovna Rada of Ukraine. Approved by the Cabinet of Ministers 12.02.2005. [Available at]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text (in Ukrainian).

13. Ievropeiskyi soiuz – Ukraina [The European Union – Ukraine]. Delegation of the European Union to Ukraine, 2011. [Available at]: https://publications.europa.eu/resource/cellar/db7c5e38-c171-426b-928d-d68df1d7984a.0001.02/DOC_1 (in Ukrainian).

14. Agreement between Ukraine and the European Union amending the Agreement between Ukraine and the European Community on the facilitation of the issuance of visas. Verkhovna Rada of Ukraine. Document 994_b15. Ratified 01.07.2013. [Available at]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b15#Text (in Ukrainian).

15. Zovnishnoekonomichna diialnist [Foreign economic activity]. State Statistics Service of Ukraine of Ukraine. [Available at]: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

16. Priami inozemni investytsii v Ukrainu [Foreign direct investment in Ukraine]. State Statistics Service of Ukraine of Ukraine. [Available at]: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

17. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part. Verkhovna Rada of Ukraine. Ratified with declaration by the Law № 1678-VII from 16.09.2014. [Available at]: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (in Ukrainian).

18. Taran S., Shepotylo O., Yavorsky P., Bondarenko E. (2022). Analiz tohrivli tovaramy mizh Ukrainoiu ta YeS v ramkakh PVZVT: potochnyi stan ta perspektyvy liberalizatsii [Analysis of trade in goods between Ukraine and the EU within the DCFTA: current state and prospects of liberalisation]. [Available at]: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/05/DCFTA-Commodities-2022-16-05.pdf> (in Ukrainian).

19. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. Mission of Ukraine to the European Union, 15 April 2021. [Available at]: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (in Ukrainian).

20. The Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the strategic course of the state towards Ukraine's full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organisation)». Verkhovna Rada of Ukraine. Document № 2680-VIII, from 2019. [Available at]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (in Ukrainian).

21. Statystyka zovnishnoho sektoru [External sector statistics]. National Bank of Ukraine. [Available at]: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5> (in Ukrainian).

22. Ukraina otrymala status kandydata na chlenstvo v YeS [Ukraine receives EU candidate status]. *Government portal*. 23 June. 2022. [Available at]: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrymala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (in Ukrainian).

23. Tereshchuk A. (2022) Vstup Ukrainy do YeS: perevahy dlia hromadian ta biznesu [Ukraine's accession to the EU: benefits for citizens and businesses]. *Liga Zakon*. 4 May. [Available at]: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/211004_vstup-ukrani-do-s-perevagi-dlya-gromadyan-ta-bznesu (in Ukrainian).

24. Dir I. (2024) [Yevrointehratsiia na suchasnomu etapi: postanovka problemy] European integration at the present stage: problem statement. *Journal of the Kyiv University of Law*. №2-4. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.33> (in Ukrainian).

25. Ukraina otrymala dostup do Instrumentu peredvstupnoi dopomohy YeS (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA). V chomu osoblyvosti tsiiei prohramy ta protsedury vprovadzhennia? [Ukraine has gained access to the EU's Instrument for Pre-accession Assistance (IPA). What are the peculiarities of this programme and the implementation procedure?]. Ukrainian Institute of International Policy. News section. [Available at]: <https://uiip.org.ua/uk/novyny/ukraina-otrymala-dostup-do-instrumentu-peredvstupnoi-dopomohy-yes-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-v-chomu-osoblyvosti-tsiiei-prohramy-ta-protsedury-vprovadzhennia> (in Ukrainian).

26. Bohdan T. Yevrointehratsiia: kriz tereny do zirok [European Integration: Through the terrains to the stars]. *LB.UA*. 21 March, 2023. [Available at]: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_ievrointegratsiya_kriz_tereni.html (in Ukrainian).

27. Prohrama finansovoi pidtrymky Ukrainy vid Yevropeiskoho Soiuzu Ukraine Facility [The European Union's financial support programme for Ukraine Ukraine Facility]. [Available at]: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (in Ukrainian).

28. V Ukraini dlia dopomohy biznesu pratsiuut 15 projektiv maizhe na 100 milioniv yevro [In Ukraine, 15 projects worth almost €100 million are work-

ing to help businesses]. Ukrinform. 01.03.2024. [Available at]: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3834600-v-ukraini-dla-dopomogi-biznesu-pracuut-15-proektiv-es-majze-na-100-miljoniv.html> (in Ukrainian).

29. U 2024 rotsi maizhe 80% MSB planuiut rozshyriuvaty biznes ta zaluchaty koshty u rozvytok [In 2024, almost 80% of SMEs plan to expand their business and raise funds for development]. Research by the European Business Association (EBA). 22.02.2024. [Available at]: <https://eba.com.ua/u-2024-rotsi-majzhe-80-msb-planuyut-rozshyryuvaty-biznes-ta-zaluchaty-koshty-u-rozvytok/> (in Ukrainian).

30. Livch D. Mikro-, maliy ta serednii biznes: stiikist v chasy viiny, potentsial dlia vidbudovy Ukrainy [Micro, small and medium-sized businesses: resilience in times of war, potential for the reconstruction of Ukraine]. *Economic truth*, 2024. [Available at]: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/2/709420/> (in Ukrainian).

31. Vidnianskyj S. (2022) [Ukraina – Yevropeyskyi Soiuz: novyi etap vzaiemovidnosyn v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny 2014-2022] Ukraine – European Union: a new phase of relations in the context of the 2014 – 2022 russia – Ukraine war. *International relations of Ukraine: scientific searches and findings*. № 31. DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.010> (in Ukrainian).

32. Tarasovskiy Y. U YeS ofitsiino perebuvaliut 4,3 mln bizhentsiv z Ukrainy. Za misiats naibilshyi pryrist zafiksovano u Nimechchyni [There are 4.3 million refugees from Ukraine officially in the EU. The largest increase was recorded in Germany over the month]. *Forbes*. 11 March 2024. [Available at]: <https://forbes.ua/news/u-es-ofitsiyno-perebuvaliut-43-mln-bizhentsiv-z-ukraini-naybilshiy-pririst-zafiksovano-u-nimechchini-11032024-19757> (in Ukrainian).

33. Shvabiy K. Shcho maie zminiuvaty Ukraina na shliakhu do YeS [What should Ukraine change on its way to the EU.]. *LB.UA*. 25 March 2024. [Available at]: https://lb.ua/blog/kostiantyn_shvabii/605099_shcho_maie_zminyuvati_ukraina_shlyahu_ies.html (in Ukrainian).

34. Ukraine on the way to the EU: realities and prospects. *Oleksandr Razumkov Ukrainian Centre for Economic and Political Studies*. №1 – 2, 2022. [Available at]: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (in Ukrainian).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 13.06.2024

Науковий журнал

«ECONOMIC SYNERGY»

Заклад вищої освіти
«Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»
Випуск 2(12)

Київ, 2024

Відповідальний за випуск: О. І. Бражнікова
Літературний редактор: Н. В. Щербак
Дизайн та верстка: А. В. Дученко

Статті збірника проходять обов'язкове рецензування членами редакційної колегії, друкуються мовою оригіналу. Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Підписано до друку 18.06.2024.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. – 12.65. 220 с. Тираж 100. Зам. № 355.

Друк: Видавництво ТОВ «А-ЦЕНТР».
Свідоцтво про реєстрацію Серія ДК №599 від 14.01.2001 р.
04112, м. Київ, вул. Івана Гонти, 3А.